

S. EUSEBII SOPHRONII HIERONYMI ECCLESIAE DOCTORIS COMMENTARIORUM IN ISAIAM PROPHETAM LIBRI DUODEVIGINTI.

Prologus.

Expletis longo vix tempore in duodecim Prophetas viginti explanationum libris, et in Daniele Commentariis, cogis me, virgo Christi Eustochium, transire ad Isaiam: et quod sanctae matri tuae Paulae, dum viveret, pollicitus sum, tibi reddere. Quod quidem et eruditissimo viro fratri tuo Pammachio promisisse me memini; cumque in affectu par sis, vincis praesentia. Itaque et tibi et illi per te reddo quod debeo, obediens Christi praeceptis, qui ait: Scrutamini Scripturas (Joan. V, 39); et, Quaeite, et invenietis (Matth. VII, 76). Ne illud audiam cum Judaeis: Erratis, nescientes Scripturas, neque virtutem Dei (Matth. XXII, 29). Si enim juxta apostolum Paulum (II Cor. I, 24) Christus Dei virtus est, Deique sapientia; et qui nescit Scripturas, nescit Dei virtutem ejusque sapientiam: ignoratio Scripturarum, ignoratio Christi est. Unde orationum tuarum fultus auxilio, quae diebus ac noctibus in Dei lege meditaris, et templum es Spiritus sancti, imitabor patremfamilias, qui de thesauro suo profert nova et vetera; et sponsam dicentem in Cantico Canticorum: Nova et vetera, fratruelis meus, servavi tibi (Cant. VII, 13); sicque exponam Isaiam, ut illum non solum Prophetam, sed evangelistam et Apostolum doceam. Ipse enim de se et de caeteris evangelistis ait: Quam speciosi pedes evangelizantium bona, evangelizantium pacem (Isa. LII, 7). Et ad ipsum quasi ad Apostolum loquitur Deus: Quem mittam, et quis ibit ad populum istum? Et ille respondit: Ecce ego, mitte me (Isa. VI, 8).

Nullusque putet, me voluminis istius argumentum brevi cupere sermone comprehendere: cum universa Domini sacramenta praesens Scriptura contineat; et tam natus de Virgine Emmanuel, quam illustrium patrator operum atque signorum: mortuus ac sepultus, et resurgens ab inferis, et Salvator universarum gentium praedicetur. Quid loquar de physica, ethica et logica? Quidquid sanctarum est Scripturarum: quidquid potest humana lingua proferre, et mortalium sensus accipere, isto volumine continetur. De cujus mysteriis testatur ipse qui scripsit: Et erit vobis visio omnium, sicut verba libri signati: quem cum dederint scienti litteras, dicent: Lege istum. Et respondebit: Non possum, signatus est enim. Et dabitur liber nescienti litteras: diceturque ei, lege, et respondebit, nescio litteras (Isai. XXIV, 11, 12). Sive igitur hunc librum dederis nescienti litteras Populo nationum, respondebit: Non possum legere: quia non didici litteras Scripturarum; sive dederis Scribis et Pharisaeis, qui Regis litteras nosse se jactant, respondebunt: Non possumus legere: quia signatus est liber. Quid idcirco eis signatus est? quoniam non receperunt eum quem signavit Pater (Joan VI, 27): qui habet clavem David: Qui aperit, et nemo claudit; qui claudit, et nemo aperit (Apoc. III, 7).

Neque vero, ut Montanus cum insanis feminis somniat, Prophetae in ecstasi sunt locuti, ut nescierint quid loquerentur, et cum alios erudirent, ipsi ignorarent quid dicerent. De quibus Apostolus ait: Nescientes quae loquantur, neque de quibus affirmant (I Tim. I, 7): sed juxta Salomonem qui loquitur in Proverbiis: Sapiens intelligit quae profert de ore suo; et in labiis suis portabit scientiam (Prov. XVI, 23), etiam ipsi sciebant quid dicerent. Si enim sapientes erant Prophetae, quod negare non possumus; et Moses omni eruditus sapientia loquebatur ad Dominum, et Dominus respondebat ei; et de Daniele ad principem Tyri dicitur: Numquid sapientior es Daniele (Ezech. XXVIII, 3)? et David sapiens erat qui gloriabatur in Psalmo: Incerta et occulta sapientiae tuae

manifestasti mihi (Ps. L, 8), quomodo sapientes Prophetæ instar brutorum animantium quid dicerent, ignorabant? Legimus et in alio Apostoli loco: Spiritus Prophetarum Prophetis subjecti sunt (I Cor. XIV, 32): ut in sua habeant potestate, quando taceant, quando loquantur. Quod si cui videtur infirmum, illud ejusdem Apostoli audiat: Prophetæ duo aut tres loquantur, et alii dijudicent: si autem alii fuerit revelatum sedenti, prior taceat (Ibid., 29). Qua possunt ratione reticere, cum in ditone sit spiritus qui loquitur per Prophetas, vel tacere vel dicere? Si ergo intelligebant quæ dicebant, cuncta sapientiae rationisque sunt plena. Nec aer voce pulsatus ad aures eorum perveniebat; sed Deus loquebatur in animo Prophetarum, juxta illud quod alius Propheta dicit: Angelus qui loquebatur in me (Zach. I, 9), et: Clamantes in cordibus nostris, Abba, pater (Gal. IV, 6). Et: Audiam quid loquatur in me Dominus Deus (Ps. LXXXIV, 9).

Unde post historiae veritatem, spiritualiter accipienda sunt omnia: et sic Judæa et Jerusalem, Babylon et Philistiim, et Moab et Damascus, Aegyptus et desertum mare, Idumæa et Arabia, ac vallis Visionis, et ad extremum Tyrus, et Visio quadrupedum intelligenda sunt; ut cuncta quaeramus in sensu, et in omnibus his, quasi sapiens architectus Paulus apostolus jaciat fundamentum, quod non est aliud præter Christum Jesum. Magnique laboris et operis est, omnem Isaiae librum velle edisserere, in quo majorum nostrorum ingenia sudaverunt: Graecorum dico. Caeterum apud Latinos grande silentium est, præter sanctae memoriae martyrem Victorinum, qui cum Apostolo dicere poterat: Etsi imperitus sermone, non tamen scientia (II Cor. XI, 9). Scripsit enim in hunc Prophetam juxta editiones quatuor, usque ad Visionem quadrupedum in deserto, Origenes triginta volumina, e quibus vicesimus sextus liber non invenitur. Feruntur et alii sub nomine ejus de Visione --- duo ad Gratam libri, qui pseudographi putantur; et vigintiquinque Homiliae, et --- quas nos Excerpta

possumus appellare. Eusebius quoque Pamphili juxta historicam explanationem quindecim edidit volumina; et Didymus, cujus amicitias nuper usi sumus, ab eo loco ubi scriptum est: Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes: loquimini ad cor Jerusalem (Isai. XL, 1), usque ad finem voluminis, decem et octo edidit tomos. Apollinaris autem more suo sic exponit omnia, ut universa transcurrat, et punctis quibusdam atque intervallis, immo compendiis grandis viae spatia praetervolet: ut non tam Commentarios quam indices capitulorum nos legere credamus. Ex quo animadvertis, quantae difficultatis sit, ut Latini nostri, quorum aures fastidiosae sunt, et ad intelligendas Scripturas sanctas nauseant, plausuque tantum eloquentiae delectantur, mihi ignoscant, si prolixius locutus fuero; cum Isaias duodecim Prophetis juxta numerum versuum, aut aequalis, aut major sit. Sicubi autem praetermissis LXX de Hebraico disputavi, illud in causa est quod aut eadem, aut similia sunt pleraque cum caeteris, et duplici editione proposita, nolui libros explanationis extendere, qui etiam in simplici explanatione modum brevitatis excedunt. Sed jam propositum exsequamur.

LIBER PRIMUS.

(Cap. I.---Vers. 1.)

Visio Isaiae, filii Amos, quam vidit super Judam et Jerusalem, in diebus Oziae, Joatham, Achaz et Ezechiae, regum Juda.

Pro Juda, in quo significantur duae tribus, LXX et Theodotio posuere, Judaeam, quae totam terram duodecim tribuum ostendit. Et pro eo quod nos ex Hebraeo vertimus, super Judam et Jerusalem: illi interpretati sunt, contra Judaeam et Jerusalem. Symmachus more suo manifestius, de Juda et Jerusalem; ut nec prospera, nec adversa velit titulo demonstrari: sed

ea quae de Juda et Jerusalem in utramque partem Propheticus sermo praedixerit. Ergo Isaias principaliter de duabus loquitur tribubus, Juda et Benjamin: exceptis decem, quae in Samaria erant, et vocabantur Ephraim et Israel; et quas sub Ozia rege Juda, et Jerusalem, Phul rex Assyriorum vastare jam coeperat. Denique quinquagesimo et secundo imperii ejus anno, regnante apud Samariam Phacee filio Romeliae, venit Teglathphalasar rex Assyriorum, et cepit Ajon et Abel, domum Maacha: et Janoe et Cedec et Asor et Galaad et Galilaeam, omnem terram Nephthali, et transtulit eos in Assyrios (IV Reg. XV, 18 19). Ex quo ostenditur, vicina eversione Samariae in commonitionem duarum tribuum haec universa narrari.

Ozias autem ipse est, qui et Azarias, duplici nomine. Et uno quidem atque eodem tempore Isaiam, Osee, Joel, et Amos prophetasse, ex regibus qui ponuntur in titulo, cognoscimus: sed principium verbi Domini fuit in Osee filio Beerii. Amos autem pater Isaiae, non ut plerique autumant, tertius duodecim Prophetarum est, sed alius; diversisque apud Hebraeos scribuntur litteris. Iste primam et extremam litteras habet ALEPH et SADE; ille AIN et SAMECH: et iste secundum quosdam interpretatur fortitudo, sive robustus; ille populus durus vel gravis: de quo in Amos plenius diximus. Non solum autem hic propheta, sed et alii cum habeant in titulo: Visio quam vidit Isaias, sive Abdias, non inferunt quid viderint. Verbi gratia: Vidi Dominum Sabaoth sedentem super thronum excelsum et elevatum et Seraphim duo in circuitu ejus; sed quae dicta sunt, narrant, id est: Audi, coelum, et auribus percipe, terra (Isai. VI, 1, 2). Et: Haec dicit Dominus Deus ad Idumaeam. Auditum audivi a Domino, et legatum ad gentes misit (Abd. I, 1). Prophetae enim prius vocabantur videntes, qui dicere poterant: Oculi nostri semper ad Dominum (Psal. XIV, 15). Et: Ad te levavi oculos meos qui habitas in coelo (Psal. CXXII, 1). Unde et Apostolis a Salvatore praecipitur: Levate oculos vestros,

et videte regiones: quia jam albae sunt ad messem (Joan. IV, 35). Istos cordis oculos, et sponsa habebat in Cantico Canticorum, cui sponsus dicit: Vulnerasti cor meum, soror mea sponsa, uno ex oculis tuis (Cant. IV, 9). Et in Evangelio legimus: Lucerna corporis tui est oculus tuus (Matth. VI, 22). In veteri quoque dicitur instrumento, quod populus viderit vocem Dei (Exod. XX, 18). Ex quo Montani deliramenta conticeant, qui in ecstasi, et cordis amentia Prophetas putat ventura dixisse: neque enim videre poterant quod ignorabant. Scio quosdam Judaeam et Jerusalem de coelestibus interpretari, et Isaiam sub persona Domini Salvatoris: quod captivitatem illius provinciae in nostra terra praenuntiet, et postea reditum conscensumque ad montem sanctum in diebus novissimis. Quae nos contraria Christianorum fidei judicantes, universa despiciamus, et sequentes historiae veritatem, sic interpretamur spiritualiter, ut quidquid illi de coelesti Jerusalem somniant, referamus ad Christi Ecclesiam, et ad eos qui vel propter peccata egrediuntur ex ea, vel ob poenitentiam revertuntur ad sedem pristinam, de qua et illud in hoc eodem Propheta dici arbitramur: Illuminare, illuminare, Jerusalem: venit enim lux tua, et gloria Domini super te orta est: et, In te apparebit Dominus, et gloria illius super te ostendetur: et gradientur reges in lumine tuo, et gentes in splendore tuo: quando venient omnes filii ejus de longe, et filiae illius in humeris portabuntur, et operient eam cameli Madian, et Epha, afferentes aurum et thus: et greges Cedar congregabuntur in Jerusalem, et arietes Nabaioth properabunt, et erunt placabiles hostiae super altare Domini (Isai. LXIX, 1 seqq.)

Quodque in titulo ponitur prophetasse eum sub Ozia, et Joatham, et Achaz, et Ezechia, regibus Juda, non ut in aliis Prophetis confuse intelligendum est, ut nesciamus quid sub quo specialiter rege dictum sit: sed usque ad finem voluminis scriptum refertur, quid seorsum sub Ozia, et quid sub Joatham, et quid sub Achaz, et quid sub Ezechia ei a Domino revelatum sit. Sciamus quoque

Ezechiam in Jerusalem duodecimo anno Romuli, qui sui nominis in Italia condidit civitatem, regnare coepisse: ut liquido appareat, quanto antiquiores sint nostrae historiae, quam gentium caeterarum. Interpretatur autem Isaias, salvatus Domini: Juda, confessio: Jerusalem, visio pacis: Ozias, fortitudo Domini: Joatham: Domini perfectio: Achaz, tenens sive robustus: Ezechias, imperium Domini. Qui igitur Domino praesidente salvatur, et est filius Amos, id est, fortis atque robusti, cernit spiritualiter visionem confessionis, dum antiqua peccata deplangit: et pacis, dum post poenitentiam transit ad lucem, et aeterna pace requiescit: cunctaque illius tempora transeunt sub fortitudine Domini, et perfectione ejus ac robore. Cumque omnia fecerit, dicet illud Evangelicum: Servi inutiles sumus: quod enim debuimus facere, fecimus (Luc. XVII, 10).

(Vers. 2.)

Audi, coelum, et auribus percipe, terra: quia Dominus locutus est.

Supra, quis propheta, cujus filius, quid contra Judam et Jerusalem, sive super Judam et Jerusalem, et quo tempore viderit, titulo demonstratum est: nunc coelum et terram ad audiendum provocat. In coelo supernas significans angelicasque virtutes: in terra mortalium genus, --- ab his quae continent, ea quae continentur. Sive quia per Mosen testes vocaverat Dominus coelum et terram, dans populo Israel legem suam, et dixerat: Attende, coelum, et loquar: audiat terra verba oris mei (Deut. XXXI, 1): post praevaricationem populi, eosdem rursum in testimonium vocat, ut cuncta elementa cognoscant, juste Deum in ultionem mandatorum suorum ad iracundiam concitatum. Pro coelum, Hebraicum SAMAIM coelos sonat, plurali numero: maxime cum audite dixerit, id est, SEMU, quod plurali effertur numero, non singulari. Sed quidam volunt pluraliter quidem dici

coelos, sed singulariter intelligi, juxta illud quod singulas civitates, Thebas et Athenas vocamus. Estque Hebraici characteris idioma, ut omnia quae in syllabam finiuntur IM masculina sint, et pluralia, ut Cherubim et Seraphim. Et quae in OTH, feminina et pluralia: ut Sabaoth. Et hoc notandum quod coelis dicatur, audite, terrae, auribus percipe; ea enim quae excelsa sunt, majorem habent intelligentiam: quae humiliora, terrenis sensibus involvuntur. Unde et Salvator in Evangelio: Qui habet, inquit, aures audiendi, audiat (Matth. XI, 15). Si quis igitur coelum est, et habet municipatum in coelestibus, audiat mystice quae dicuntur. Si quis terrenus, simplicem sequatur historiam. Illud quoque animadvertendum, quod non dixerit: Audi, coelum, et auribus percipe, terra, quid vobis locutus sit Dominus; sed quid locutus sit mihi, ut quod ego audivi in spiritu, vobis referam, qui ipsum loquentem audire non meremini. Quidam (Origenistae) coelum et terram quasi animantia ad audiendum provocari putant, juxta illud, quod de terra in alio loco dicitur: Qui respicit terram, et facit eam tremere (Psal. CIII, 32): cum hoc potestatis Dei sit, non terrenae intelligentiae.

Filios genui et exaltavi: ipsi autem spreverunt me. Pro quo Symmachus et Theodotio ita verterunt: Filios enutrivi, et exaltavi (Exod. IV, 22). Ab hoc loco narrat Propheta, quid Dominus sit locutus, quod populum Israel, quos servos communi lege condiderat, in filios verterit, dixeritque: Filius primogenitus meus Israel. Denique et Dominus in Evangelio Apostolis repromittit, quod si fecerint voluntatem ejus, jam non appellet eos servos, sed amicos (Joan. XV, 15). Quod si superbierit Israel, audiens se esse primogenitum: intelligat primogenitum idcirco se dici, quia secundi filii significantur ex gentibus. Non enim appellatur unigenitus, qui excludat fratres caeteros; sed primogenitus, ut monstret et alios secuturos: et tamen juxta mysteria Scripturarum, non primogeniti accipiunt haereditatem, sed secundi. Primogenitus fuit Cain, sed

Abel munera placuerunt Deo. Primogenitus Ismael, sed Isaac accepit haereditatem. Primogenitus Esau, sed benedictionem patris Jacob supplantator eripuit. Primogenitus Ruben, sed tamen benedictio seminis Christi transfertur ad Judam. Itaque illi juxta vocationis ordinem primi fuerunt, et appellabantur caput: nos secundi qui dicebamur cauda, versi sumus in caput, et Dei appellamur filii. Quotquot enim receperunt eum, dedit eis potestatem filios Dei fieri (Joan. I, 12). Nec accepimus spiritum servitutis in timore, sed spiritum adoptionis, in quo clamamus: Abba, Pater (Rom. VIII, 15): quia perfecta dilectio foras mittit timorem (I Joan. IV, 18). Melius est autem juxta Hebraicum legere, Filios enutrivi, quam genui, ne videatur illi dicto, quod in Joannis Epistola legimus, esse contrarium: Omnis, qui natus est ex Deo, non peccat (I Joan. III, 9). Ergo isti si nati sunt ex Deo, quomodo peccare potuerunt: cum omnis qui ex Deo natus est, peccare non possit?

(Vers. 3.)

Cognovit bos possessorem suum, et asinus praesepe Domini sui. Israel non cognovit, populus meus non intellexit.

Pro quo soli LXX transtulerunt: Israel autem me non cognovit, et populus me non intellexit. Ut juxta caeteros et Hebraicum, possessorem suum Israel non cognoverit, et praesepe Domini sui populus non intellexerit. Et est sensus perspicuus: Ego eos adoptavi in filios, et feci populum peculiarem, et partem meam ac funiculum haereditatis meae, appellavique primogenitos; illi autem nec hoc quidem fecerunt, quod bruta faciunt animalia, ut beneficiis vincerentur, et intelligerent pastorem ac nutricium suum. Nec comparavit eos canibus, quod sagacissimum genus animantium est, et pro parvo cibo dominorum tecta defendit: sed stolidioris sensus bovi et asino, quorum alterum carpenta trahens, durissimas

terrae glebas vertit vomere, alterum portat onera, et hominum in gradiendo laborem temperat: unde et jumenta appellantur ab eo, quod juvent homines. Potest hic locus et de Deo Patre intelligi: sed magis refertur ad Filium, quod non cognoverit eum, neque susceperit populus Israel: cujus diem Abraham vidit, et laetatus est: et in cujus adventum omnium Prophetarum vota pendebant. Qui et in Evangelio ad Jerusalem loquitur: Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos sub alas suas, et noluisti (Matth. XXIII, 37)! Quaerimus ubi pariter legerimus bovem et asinum? In Deuteronomio scriptum est: Non arabis in vitulo simul et asino (Deut. XXII, 10). Et in hoc eodem Isaias: Beatus qui seminat super omnem aquam, ubi bos calcatur et asinus (Isai. XXXII, 20). Simul arat in bove et asino Ebion, dignus pro humilitate sensus, paupertate nominis sui; qui sic recipit Evangelium, ut Judaicarum superstitionum, quae in umbra et imagine praecesserunt, caeremonias non relinquat. Beatus est autem qui seminat in eloquiis Scripturarum tam veteris quam novi Instrumenti: et calcatur aquas occidentis litterae, ut metat fructum spiritus vivificantis. Bos juxta anagogen refertur ad Israel; qui Legis portavit jugum, et mundum animal est. Asinus peccatorum onere praegravatus, gentium populus accipitur, cui Dominus loquebatur: Venite ad me omnes qui laboratis, et onerati estis, et ego reficiam vos (Matth. XII, 28). Pharisaeis ergo et Scribis non credentibus, qui habebant Legis clavem atque notitiam, et vere appellabantur Israel, id est, mens videns Deum, credidit pars populi Judaeorum, ut una die tria millia simul crederent, et alia die quinque millia. Sapientibus quoque saeculi non recipientibus crucem Christi, indocta nationum turba suscepit. Unde et Apostolus loquebatur: Videte vocationem vestram, fratres: quia non multi sapientes secundum carnem, non multi potentes, non multi nobiles: sed quae stulta sunt mundi, elegit Deus, ut confundat sapientes; et quae infirma sunt mundi, elegit Deus, ut confundat fortia (I Cor.

I, 26, 27). Sed haec coacta, superior vera interpretatio est.

(Vers. 4).

Vae genti peccatrici, populo gravi iniquitate, semini nequam, filiis sceleratis: dereliquerunt Dominum: blasphemaverunt sanctum Israel: abalienati sunt retrorsum. Hoc quod in ultimo posui: abalienati sunt retrorsum, LXX Interpretes non habent et pro blasphemaverunt, scribitur in eis, ad iracundiam concitaverunt: et pro semine nequam, semen pessimum. Quod caeteri sequentes, Hebraicum MEREIM interpretati sunt, pessimorum: ut non tam seminis vitium sit (ne boni et mali diversa putetur esse natura) quam eorum malitiae, qui voluntate propria Dominum dereliquerunt.

In principio voluminis titulus est, personam, causam, tempusque commemorans: in secundo intentos auditores facit: in tertio narrat quid locutus sit Dominus: in quarto quasi in excessibus gentem increpat peccatricem, et populum plenum vel gravem iniquitate. Non quo alia sit gens et alius populus, ut quidam putant, sed ipse Israel, et gens appellatur et populus, et filii scelerati, sive iniqui: ut qui primum per beneficium filii appellati sunt Domini: postea vitio suo vocarentur filii iniquitatis; sive ut reliqui consona voce dixerunt, filii corrumpentes, id est --- qui naturae bonum suo vitio perdiderunt. Quodque jungitur: Blasphemaverunt sanctum Israel, proprie de Judaeis dicitur conclamantibus: Non habemus regem, nisi Caesarem (Joan XIX, 15); et: Nonne hic est fabri filius (Matth. XIII, 55); et, Daemonium habet, et Samaritanus est (Joan. VIII, 48). Quia igitur dereliquerunt Christum, et blasphemaverunt Sanctum Israel; idcirco abalienati sunt retrorsum, ut qui appellabantur pars et filii Dei, postea dicerentur: Filii alieni mentiti sunt mihi (Ps. XVII, 46). Praecepit Salvator, ne apprehenso aratro, respiciamus post tergum (Luc. IX, 62), ne imitemur uxorem Lot. Unde et

Apostolus extendens se in priora, posteriorum obliviscitur (Philipp. III, 13). Quod autem dixit juxta LXX, populo pleno peccatis (Zach. V, 7), ostendit nullam speciem peccatorum in Israel populo non fuisse. Sin autem legerimus, ut in Hebraico est, Populo gravi iniquitate, illius testimonii recordemur, quod iniquitas sedeat super talentum plumbi, et ex peccatoris persona dicatur in psalmo tricesimo septimo: Elevatae sunt iniquitates meae super caput meum: Quasi onus grave ingravatae sunt super me (Ps. XXXVII, 5). Manifesta transcurrimus; ut in obscurioribus, et in his quae explanatione indigent, immoremur.

(Vers. 5).

In quo percutiam vos ultra addentes praevaricationem?

Quo testimonio discimus idcirco Dominum percutere delinquentes, ut percussos corrigat, et non tam poena sit, quam emendatio. Estque sensus: Non invenio quam plagis vestris possim adhibere medicinam: omnia membra vestra plena sunt vulnerum: nullam partem corporis quae non sit ante percussa, reperio. Vel certe hoc modo: nullas invenio plagas, quibus vestram frangam duritiam. Quanto enim tormenta majora sunt, tanto magis crescit impietas et iniquitas, sive, ut Theodotio transtulit, declinatio, ut recedatis et declinetis a Domino. Quale est illud Jeremiae: Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non recepistis (Jerem. II, 30). Unde iratus loquitur per Osee: Non visitabo super filias vestras, cum fuerint fornicatae; et super nurus vestras, cum adulteraverint (Ose. IV, 14). Et per Ezechielem: Zelus meus recedet a te: et non irascar tibi amplius (Ezech. XVI, 42). De quibus et in Psalmis legimus: Non est firmamentum in plaga eorum; et in laboribus hominum non sunt, nec cum hominibus flagellabuntur (Psal. LXXII, 4, 5).

Omne caput languidum, et omne cor moerens. Animi laetitia interdum dolorem corporis mitigat: quod si ad aegrotationem corporis accedat aegritudo animi, duplicatur infirmitas. Inter ipsos quoque sensus, et omnia membra corporis, principalem locum obtinet caput, in quo visus et odoratus, auditus et gustus est. Cum igitur caput doluerit, omnia membra debilia sunt. Et per metaphoram docet, quod a principibus usque ad extremam plebem, a doctoribus usque ad imperitum vulgus in nullo sit sanitas: sed omnes in impietatem pari ardore consentiant.

A planta pedis usque ad verticem, non est in eo sanitas: vulnus, et livor, et plaga tumens. Servat coeptam translationem: a pedibus usque ad verticem, id est, ab imo usque ad summum, ab extremis usque ad primos, toto confossi sunt corpore. Vulnus, inquit, et livor et plaga tumens: aut enim verberibus livent corpora, aut plagis tument, aut hiant vulneribus. Quaerimus, cui haec tempori coaptanda sint. Post Babylonicam captivitatem sub Zorobabel, et Ezra, ac Neemia Israel reversus est in Judaeam, et antiquum recepit statum. Sub diversis quoque principibus ac regibus templum augustius fabricatum est, in tantum ut etiam externarum gentium, Lacedaemoniorum, et Atheniensium, ac Romanorum mererentur amicitias. Ergo hoc quod dicit: Non est in eo sanitas, ad extremam refert captivitatem: quando post Titum et Vespasianum, et ultimam eversionem Jerusalem, sub Aelio Hadriano usque ad praesens tempus nullum remedium est: impleturque quod scriptum est: Omnes declinaverunt: simul inutiles facti sunt: Non est qui faciat bonum, non est usque ad unum (Rom. III, 12). Quodque infertur: non est in eo sanitas, vel in populo intellige, vel in corpore, vel in capite.

(Vers. 6).

Non est circumligata, nec curata medicamine: neque fota oleo.

Pro quo LXX transtulerunt: Non est malagma imponere, neque oleum, neque alligaturas. Usque hodie vulnus et livor, et plaga tumens populi Israel non est circumligata fasciis, nec curata medicamine. Quod Aquila interpretatus est --- linteola videlicet, quae ad exsiccandam saniem, et purulentias extrahendas injiciuntur vulneribus. Neque fota oleo: ut eorum duritia lacrymis poenitentiae molliretur. Pro fasciis, quibus Israelis nequaquam circumligata sunt vulnera, LXX malagma transtulerunt. Jacet ergo confossus et contrucidatus Israel, quia interfecit medicum, qui ad curandam venerat domum Israel. Unde et in Jeremia --- sub persona Babylonis loquuntur Angeli: Curavimus Babylonem, et non est sanata (Jerem. II, 9), urbem videlicet confusionis atque vitiorum. Et in Evangelio (Luc. X) legimus, descendente de Jerusalem in Jericho a latronibus vulneratum, curatumque a Samaritano: et post austeritatem vini, infusam vulneribus ejus olei mollitudinem. Ab eo ergo loco, ubi supra dixerat: In quo percutiam vos; et: omne caput languidum, usque ad hoc quod infertur: Non est curata medicamine, neque fota oleo, translationis similitudo servatur, et irremediabilium descriptio vulnerum, aeternam captivitatem exprimit Judaeorum [sed in fine mundi Judaei ad fidem Christi convertabuntur].

(Vers. 7).

Terra vestra deserta: civitates vestrae igne succensae: regionem vestram in conspectu vestro alieni devorant, et desolabitur sicut in vastitate hostili.

Haec sub Babyloniis ex parte completa sunt, incenso templo, subversa Jerusalem, quando regionem decem tribuum Samaritani possederunt, et in tantam redacta est terra repromissionis solitudinem, ut a leonibus vastaretur. Plenius autem atque perfectius quid futurum sit sub Romana captivitate describitur: quando universam

Judaeam Romanus vastavit exercitus, civitatesque succensae sunt, et regionem eorum in praesentiarum alieni devorant, et usque ad finem mundi perseverabit vastitas Judaeorum. Possumus autem haec tropologice de peccatoribus accipere, qui de sanctitate pristina corruerunt, postquam contrariis fuerint traditi potestatibus: quod omnia eorum bona veniant ad desertum: et prioris justitiae Deus non recordetur: et igne diaboli omnia succendantur; et sint pabulum bestiarum, de quibus et in alio loco scriptum est: Ne tradas bestiis animam confitentem tibi (Psal. LXXIII, 19).

(Vers. 8.)

Derelinquetur filia Sion sicut umbraculum in vinea: et sicut tugurium in cucumerario.

Quod vinea appellatus sit omnis Israel, idem in consequentibus Propheta testatur, dicens: Vineam enim Domini sabaoth, domus est Israel: et homo Juda, novella plantatio atque dilecta (Infra cap. V, 7): et in Psalmo: Vineam de Aegypto transtulisti: ejecisti gentes et plantasti eam (Psal. LXXIX, 9). Haec vinea quamdiu uberrimos attulit fructus, habuit custodem Deum, de quo scribitur: Non dormitabit, neque dormiet qui custodit Israel (Psal. CXX, 4). Postquam vero vindemiaverunt eam omnes transeuntes viam; et vastavit eam aper de silva: reliquit templum suum Dominus, iratusque consurgens ait: Surgite, abeamus hinc; et: Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. XXIII, 38). Et per Jeremiam: Reliqui domum meam: dimisi haereditatem meam. Facta est haereditas mea mihi, sicut leo in silva: dedit super me vocem suam, propterea odivi eam (Jerem. XII, 7). Similitudo autem vastationis Templi et Jerusalem sumpta est ab agricolis, qui quamdiu vinea uvarum plena est, ponunt custodes in umbraculis. In Cucumerario quoque, quod LXX pomorum custodiam vocant, parvulae fiunt casulae propter ardorem solis ac radios declinandos: et

inde vel homines, vel bestiolas quae insidiari solent natis frugibus, abigunt. Cum autem ablata fuerint istiusmodi genimina, remanent arentia fruticum umbracula, casulaeque, recedente custode, quia non habet ultra quod servet. Ergo et omnipotens Deus dereliquit Templum, et urbem fecit esse desertam: quod non necesse est sermonibus approbare, nobis praesertim, qui videmus desertam Sion, et eversam Jerusalem, Templumque usque ad solum dirutum. Quod autem filiam Sion vocat, clementissimi parentis monstrat affectum. Nec mirum si Sion appelletur filia, cum etiam Babylon saepissime filia nuncupetur. Omnes enim natura filii Dei sumus, sed nostro vitio alieni efficimur. Juxta anagogen, vinea Dei et pomorum paradisos, anima nostra appellari potest: cui si mens, id est, νοῦς, praefuerit, habet custodem mentis Deum: sin autem vitia nos quasi quaedam bestiae fuerint depraedata, relinquimur a custode Deo, et omnia nostra redigentur ad solitudinem.

Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis semen, quasi Sodoma fuisset, et quasi Gomorrha similes essemus. Hunc locum Paulus apostolus ad Romanos plenius disserit, scribens: Dico ergo, numquid repulit Deus populum suum? Absit: nam et ego Israelita sum, ex semine Abraham, de tribu Benjamin. Non repulit Deus plebem suam quam praescivit (Rom. XI, 1, 2). Et post paululum: Sic ergo et in isto tempore reliquiae secundum electionem gratiae salvae factae sunt (Ibid., V). Ex quo ostenditur, superiora quae contra Jerusalem et Judam sermo propheticus comminatus est, non ad Babylonicae captivitatis referenda tempus, sed ad ultimam Romanorum, quando in Apostolis salvae factae sunt reliquiae populi Judaeorum; et una die crediderunt tria millia, et altera quinque millia, et in toto orbe Evangelium seminatum est. Pro Domino exercituum, quod nos, secuti Aquilam, in Latinum vertimus, in Hebraeo legitur, Dominus sabaoth, quod LXX interpretes pro locorum qualitate dupliciter transferunt, aut Dominum virtutum, aut

Dominum omnipotentem. Et quarendum, utrum de Patre dicatur, an de Filio. Nec dubium quin illud quod in vicesimo tertio psalmo legitur: Attollite portas, principes, vestras, et elevamini portae aeternales, et introibit rex gloriae. Quis est iste rex gloriae? Dominus sabaoth (Psal. XXIII, 7, 8), id est, Dominus virtutum, ipse est rex gloriae, ad Christum referatur. qui post passionis triumphum ad coelos victor ascendit. Et in alio loco de Domino dicitur, quod rex gloriae sit: Si enim cognovissent, numquam Dominum gloriae crucifixissent (I Cor. II, 8). Ergo non solum juxta Apocalypsim Joannis, et apostolum Paulum; sed in veteri quoque Testamento, Dominus sabaoth, hoc est, Omnipotens, Christus appellatur. Si enim omnia Patris Filii sunt; et ut ipse loquitur in Evangelio: Data est mihi omnis potestas in coelo et in terra (Matth. XXVIII, 18); et: Omnia mea tua sunt, et glorificor in eis; cur non etiam Omnipotentis nomen referatur ad Christum: ut sicut Deus Dei, et Dominus Domini, sic Omnipotens Omnipotentis Filius sit?

(Vers. 10.)

Audite verbum Domini, principes Sodomorum: percipite auribus legem Dei nostri, populus Gomorrhae.

Salvis factis reliquiis per Apostolos populi Israel, Scribas et Phariseos, et populum succlamantem: Crucifige, crucifige talem (Joan. XIX, 6), propheticus sermo convertitur; et vocat eos principes Sodomorum, et populum Gomorrhae, juxta illud quod in consequentibus legimus: Iniquitatem suam sicut Sodoma annuntiaverunt et ostenderunt. Vae animae eorum: quia cogitaverunt consilium pessimum contra semetipsos, dicentes: Alligemus justum, quoniam inutilis est nobis (Infra III). Ergo propterea principes vocantur Sodomorum, et populus Gomorrhae, quia cogitaverunt consilium pessimum, et alligaverunt justum, atque dixerunt, Non habemus regem nisi Caesarem (Joan. XIX, 15). Et rursum:

Nos scimus quia Moysi locutus est Deus; istum autem quis sit, nescimus (Joan. IX, 29). Simulque gloriantes in Evangelio: Semen Abrahae sumus: et nemini unquam servivimus (Joan. VIII, 53): audiunt a Domino Salvatore: Si essetis filii Abraham, utique opera Abraham faceretis; et rursum: Vos ex diabolo patre nati estis: et opera patris vestri vultis facere (Ibid., XXXIX, 44). Tale quid et Ezechiel ad Jerusalem loquitur: Pater tuus Amorrhaeus, et mater tua Gethaea (Ezech. XVI, 45). Aiunt Hebraei ob duas causas interfectum Isaiam, quod principes Sodomorum et populum Gomorrhae eos appellaverit, et quod Domino dicente ad S. Moysen: Non poteris videre faciem meam (Exod. XXXIII, 20), iste ausus sit dicere: Vidi Dominum sedentem super thronum excelsum et elevatum (Infra VI, 1); non considerantes quod faciem et pedes Dei, sive suos, quia in Hebraeo ambigue legitur, Seraphim texerint: et media tantum ejus Isaias vidisse se scribat. Homo igitur Dei faciem videre non potest [in hac vita iugiter]. Angeli autem etiam minimorum in Ecclesia, semper vident faciem Dei (Matth. XVIII, 10). Et, Nunc in speculo videmus et in aenigmate, tunc autem facie ad faciem (I Cor. XIII, 12): quando de hominibus in Angelos profecerimus, et potuerimus cum Apostolo dicere: Nos autem omnes revelata facie gloriam Domini speculantes, in eandem imaginem transformamur a gloria in gloriam, tamquam a Domini spiritu (II Cor. III, 18). Licet faciem Dei juxta naturae suae proprietatem nulla videat creatura: et tunc mente cernatur quando invisibilis creditur.

(Vers. 11.)

Quo mihi multitudinem victimarum vestrarum, dicit Dominus? plenus sum. Holocausta arietum, et adipem pinguium, et sanguinem vitulorum, et agnorum, et hircorum nolui.

Pro eo quod est, nolui, LXX transtulerunt nolo, praesens tempus pro praeterito. Porro juxta Hebraicum,

numquam se Deus hostias Judaeorum voluisse [sine obedientia et charitate] demonstrat: quod et in quadragesimo nono psalmo legimus: Non accipiam de domo tua vitulos, neque de gregibus tuis hircos: quoniam meae sunt omnes ferae silvarum: jumenta in montibus et boves. Cognovi omnia volatilia coeli: et pulchritudo agri mecum est. Si esuriero, non dicam tibi: meus est enim orbis terrae et plenitudo ejus. Numquid manducabo carnes taurorum, aut sanguinem hircorum potabo (Psal. XLIX, seqq.)? Cumque veteris Legis caeremonias respuisset [in Novo Testamento], transit ad Evangelicam puritatem: et quid pro his cupiat, ostendit: Immola Deo sacrificium laudis, et redde altissimo vota tua. Et invoca me in die tribulationis: et eruam te, et honorificabis me. Omnis ergo capituli hujus continentia, usque ad eum locum ubi ait: Judicate pupillo, defendite viduam, et venite, et disputemus: respuit sacrificia victimarum [sine obedientia et charitate], et Evangelii obedientiam docet esse super sacrificium. Quodque intulit: Plenus sum, hoc sensu est accipiendum, nulla re indigeo: Domini est terra et plenitudo ejus (Psal. XXIII, 1). Unde et nos omnes de plenitudine ejus accepimus. Potest hoc et de his accipi, qui cum Dei praecepta non faciant, donariis atque muneribus Deum redimere posse se credunt: vel qui rapta per rapinam et avaritiam, altari offerunt et pauperibus.

(Vers. 12.)

Quis enim quaesivit haec de manibus vestris? Audiant Ebionaei, qui post passionem Christi abolitam Legem putant esse servandam. Audiant Ebionitarum socii, qui Judaeis tantum et de stirpe Israelitici generis haec custodienda decernunt. Hostiae ergo et immolatio victimarum non principaliter a Deo quaesita sunt; sed ne idolis fierent: et ut de carnalibus victimis quasi per typum et imaginem ad spirituales hostias transiremus. Dicendo autem se hostias non quaesisse, ostendit quia Lex

spiritualis est: et omnia quae Judaei carnaliter faciunt, a nobis impleri spiritualiter.

(Vers. 13.)

Calcere atrium meum non apponetis.

Observe quod post Babyloniam vastitatem, rursum a Zorobabel Templum aedificatum sit: et per multam annorum seriem in Templo sint oblata sacrificia (I Esdras, V). Ergo ultimam sub Vespasiano et Tito destructionem Templi indicat, quae usque ad consummationem mundi perseveratura est.

(Vers. 14.)

Neomenias vestras, et sabbata, et festivitates alias non feram: iniqui sunt coetus vestri.

Omnis conventus qui non offert hostias spiritales, nec audit illud, quod in quinquagesimo psalmo canitur: Sacrificium Deo spiritus contribulatus: cor contritum et humiliatum Deus non spernit, abominabilis est Deo. Et idcirco jungit et Dicit: Kalendas vestras et solemnitates vestras. Ut non suas appellet festivitates: sed eorum qui male his abutuntur. Quodque LXX interpretati sunt, jejunium et otium: possumus dicere illud jejunium recipi a Deo, quod otium bonorum operum non habet. Odit anima mea. Ἀνθρωποπάθως, non quod animam Deus habeat; sed nostro loquitur affectu.

(Vers. 15.)

Facti mihi estis in satietatem: nequaquam dimittam peccata vestra.

Pro quo interpretatus est Aquila, laboravi sustinens. Symmachus --- quod est, defeci miserans; ut ostendat se nequaquam ultra misereri: quia aliud sit servos ad se missos occidere; aliud Filium. Hunc sensum et in Osee propheta legimus: Perditio tua, Israel: tantum in me auxilium tuum (Osee, XIII, 9). Quod ita intelligitur: Pereas, Israel, quia non tuo merito, sed meo tantum salvaris auxilio.

Manus vestrae sanguine plenae sunt. Causam manifestat cur Deus avertat ab eis oculos suos, et multiplicatam orationem non exaudiat: quia effuderint sanguinem justis; et pessimi coloni haeredem ad se missum interfecerint. Unde et Salvator ad eos loquitur: Et vos implete mensuram patrum vestrorum (Matth. XXIII, 31). Illi enim interfecerunt missos ad se Prophetas: vos jugulate Patrisfamilias Filium. Utendum hoc testimonio et contra eos, qui cum quotidianis operibus sanguine manus plenas habeant, in oratione dies noctesque conjungunt.

(Vers. 16.)

Lavamini, mundi estote.

Pro superioribus victimis, et holocaustis, et adipe pinguium, et sanguine taurorum et hircorum: et pro thymiamate et neomeniis, sabbato, die festo atque jejuniis, kalendis et aliis solemnitatibus, Evangelii mihi placet religio: ut baptizemini in sanguine meo per lavacrum regenerationis, quod solum potest peccata dimittere. Nisi enim quis renatus fuerit ex aqua et spiritu, non intrabit in regnum coelorum (Joan. III, 5). Ipse quoque Dominus ascendens ad Patrem: Euntes, inquit, docete omnes gentes, baptizantes eas in nomine Patris, et Filii, et Spiritus sancti (Matth. XXVIII, 19).

Auferte malum cogitationum vestrarum ab oculis meis. Quod Joannes Baptista dicebat: Genimina

viperarum, quis ostendit vobis fugere ab ira ventura? Facite ergo fructus dignos poenitentiae (Matth. III, 7; Luc. III, 7): ut qui Christi baptisma consecutus est, auferat malum de corde suo, et quiescat agere perverse, ac postea discat bonum facere, secundum illud quod alibi praecipitur: Declina a malo, et fac bonum (Ps. XXXVI, 27).

Discite benefacere. Virtus ergo discenda est, nec naturae tantum bonum sufficit ad justitiam, nisi quis erudiat congruis disciplinis (I Pet. II, 11). Jesus quoque filius Sirach tale quid loquitur: Desiderasti sapientiam, serva mandata, et Dominus tribuet tibi eam. Et in sequentibus idem Isaias commemorat: Omnis qui non didicerit justitiam super terram, veritatem non faciet (Cap. XXVI, 10, sec. LXX). Discenda est ergo justitia, et magistrorum sapientiae terenda sunt limina.

(Vers. 18.)

Quaerite iudicium, subvenite oppresso, iudicate pupillo, defendite viduam: et venite, et arguite me, dicit Dominus.

Victimis Judaeorum evangelica mandata succedunt, et ideo pupillis ac viduis providetur, ut securi de tutela conjugum ac liberorum suorum, martyres ad bella procedant. Cum autem, inquit, haec feceritis, arguite me, si non reddidero praemia quae pollicitus sum. Quando autem dicit: Quaerite iudicium, ostendit non esse omnium recte iudicare, sed eorum qui prudentes sunt. Denique et Salomon in visione per somnium, hoc a Domino postulavit, ut accepta sapientia, iuste populum iudicaret.

Si fuerint peccata vestra ut coccinum: quasi nix dealbabuntur. Et si fuerint rubra, quasi vermiculus: ut lana alba erunt. Ordo praecipuus: non enim sufficit dixisse, lavamini, nisi jungat, mundi estote: ut post lavacrum aquae cordis habeant puritatem. Beati enim mundo

corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Mat. V, 8). Cumque cordis habuerint puritatem, debent auferre malum de mentibus suis, non in conspectu hominum, sed in conspectu Dei, quem celare nihil potest. Quodque jungit: Quiescite agere perverse, illud Evangelicum sonat: Ecce sanus factus es: jam noli peccare, ne quid tibi deterius fiat (Joan. V, 14). Recedens ergo a vitiis, discat bonum, quaeratque iudicium, oppresso subveniat, pupillum viduamque sustentet: et si hoc fecerit, tunc peccata, quae prius in modum coccini sanguinea fuerant, dimittentur: et opera cruoris ac sanguinis, veste Domini mutabuntur, quae de agni confecta est vellere, quem sequuntur in Apocalypsi (Cap. V), qui virginitatis candore resplendent.

(Vers. 19, 26.)

Si volueritis, et audieritis, bona terrae comedetis: si nolueritis, et non audieritis (sive ut in Hebraeo habet) et me ad iracundiam provocaveritis, gladius devorabit vos. Quia os Domini locutum est.

Liberum servat arbitrium, ut in utramque partem non ex praeiudicio Dei, sed ex meritis singulorum, vel poena, vel praemium sit. Bona autem terrae illa puto dici, de quibus in psalmo legimus: Credo videre bona Domini in terra viventium (Ps. XXVI, 13); et: Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram (Matth. V, 3). Vel certe quia Judaeis loquebatur, qui necdum poterant capere spiritualia, pollicetur eis bona praesentis saeculi, ut saltem praesentibus invitati faciant quae praecepta sunt. Et quia noluerunt audire: sed e contrario provocaverunt ad iracundiam Sanctum Israel: propterea eos gladius devoravit, id est, Romanus delevit exercitus. Et haec, inquit, omnia fient: Quia os Domini locutum est. Cujus sententia, permanentibus hominum peccatis, non potest immutari.

(Vers. 21.)

Quomodo facta est meretrix civitas fidelis, plena iudicii: iustitia requievit in ea: nunc autem homicidae.

Verbum Hebraicum JALIN, pro quo LXX transtulerunt, dormivit; et requievit, et requiescet, id est, et praeteritum et futurum tempus significat. Unde et Aquila et Theodotio quasi de futuro dicunt. Miratur autem Prophetico spiritu, quod civitas quae quondam fidelis fuit, vel fidelium receptaculum, subito facta sit meretrix. Quod quidem et in Isaiae temporibus intelligi potest: sed plenius refertur ad passionem Christi, quando omnes declinaverunt, simul inutiles facti sunt (Ps. XIII, 3). Et quamquam in Hebraico non habeatur Sion: tamen LXX, ut sensum manifestiorem facerent, addiderunt. Sion autem mons est, in quo Jerusalem urbs condita est: quae postquam capta est a David, appellata est civitas David. Nec ambigo fuisse in ea sanctos viros, quando tabernaculum Dei habuit, et postea Templum aedificatum est: quando Nathan et Gad prophetaverunt: et super choros (qui in libro Dierum plenius describuntur) Asaph, et Idithun, et Eman, et filii Chore constituti sunt, ut paulatim a sacrificiis victimarum ad laudes Domini transiret religio (I Par. XXV). Civitas ergo fidelium, quae prius fuit plena iudicii, et iustitia requievit in ea, nunc plena est homicidis: qui interfecerunt prophetas, et ipsum Dominum Salvatorem. Fornicationem autem Jerusalem, quomodo divaricaverit crura sua omni transeunti, sub nomine Oolibae Ezechiel prosequitur: quae interpretatur, tabernaculum meum in ea: quod nunc aliis verbis dicitur iustitia requievit in ea. Pro iustitia in Hebraeo scriptum est SEDEC, quod iustum magis sonat quam iustitiam: ut intelligamus prius in ea Dominum commoratum, de quo alibi dicitur: Justus autem quid fecit? Dominus in templo sancto suo: Dominus in coelo sedes ejus (Ps. X, 5). Quae omnia possumus secundum Anagogen referre ad animam sancti quondam viri, in qua prius Dei iustitia commorata est, si postea peccaverit, et pro hospite Deo, homicidae daemones in ea fuerint commorati.

(Vers. 22.)

Argentum tuum versum est in scoriam.

Ad civitatem loquitur Sion, in qua prius requievit justitia: quod argentum illius, doctrina videlicet Scripturarum, de qua in Psalmis legimus: Eloquia Domini, eloquia casta: argentum igne examinatum, probatum terrae, purgatum septuplum (Psal. XI, 7), versum sit in scoriam, quod Hebraice dicitur SIGIM: rubigo videlicet metallorum, sive purgamenta et sordes, quae igne excoquuntur, ut quia argentum nominaverat, servet metaphoram. Potest autem et hoc dici, quod justii et sancti viri qui prius in urbe versati sunt, postea in sordes versi sint peccatorum.

Caupones tui miscent vinum aqua.

Pro quo Symmachus transtulit, Vinum tuum mixtum est aqua. Et est sensus: Lex Dei pura atque sincera, et (ut ita dicam) mera veritate subnixa (Matth. XV), violata est traditionibus Pharisaeorum: quod Dominus in Evangelio plenius docet, omisisse eos legem Dei, et sequi mandata hominum. Omnisque doctor qui austeritatem Scripturarum per quam potest audientes corripere, vertit ad gratiam: et ita loquitur, ut non corrigat, sed delectet, audientes: vinum sanctarum Scripturarum violat, atque corrumpit sensu suo. Haeretici quoque Evangelicam veritatem corrumpunt prava intelligentia, et sunt caupones pessimi, facientes de vino aquam, cum e contrario Dominus noster aquas in vinum verterit (Joan. II), et tale vinum quod miretur architriclinus: quale et regina Saba in Salomonis est mirata convivio, pincernas ejus et ministros vini, sua voce collaudans (II Paral. IX). Sed et Ecclesiastes ministeria vini, atque convivii sui, mystico sermone describit (Eccles. II). Unde pro vino Aquila, --- id est,

convivium interpretatus est quod apud Graecos --- apud nos a convictu rectius appellatur.

(Vers. 23.)

Principes tui inobedientes, socii furum.

Pro inobedientibus, Aquila, recedentes: Symmachus, declinantes, interpretatus est. Principes autem Scribas et Pharisaeos vocat, qui a Domino recedentes, immo veritatis semitam relinquentes, perverso ambulaverunt itinere, et socii fuerunt proditoris furisque Judae. Quod quidem et nos cavere debemus, ne accipientes ab hominibus saeculi munera, qui per rapinas miserorumque lacrymas divitias congregant, non tam ipsi fures, quam socii furum appellemur: dicaturque nobis, Videbas furem, et currebas cum eo, et cum adulteris portionem tuam ponebas (Ps. XLIX, 18).

Omnes diligunt munera, sequuntur retributiones. In catalogo vitiorum numerantur etiam hi qui diligunt munera. Non dixit, qui accipiunt: hoc enim saepe necessitate fit; sed qui non putant amicos, nisi a quibus dona perceperint: nec os considerant amicorum, sed manus: et eos sanctos judicant, quorum exhauriunt marsupium: de quibus et Ecclesiastes loquitur: Qui diligit pecuniam, non implebitur pecunia (Eccles. V, 9). Istiusmodi sequuntur retributiones, ut laudent eos a quibus aliquid acceperint, vel certe nulli quidpiam tribuant, nisi a quo se recepturos putaverint. Pro retributionibus, Symmachus, vicissitudines, vel ultiones, interpretatus est, ut hi quoque in culpa sint, qui reddunt malum pro malo, et dentem pro dente, oculum pro oculo (Exod. XXI); et non imitantur illud Davidicum: Si reddidi retribuendis mihi mala (Psal. VII, 5); et Jeremiae de justo dicentis: Dabit percutienti se maxillam suam, saturabitur opprobriis (Thren. III, 30): ut impleat

Evangelicum virum, cui dicitur: Qui te percusserit in maxillam, praebe ei et alteram (Matth. V, 39).

(Vers. 24.)

Propter hoc ait Dominus exercituum, fortis Israel: Pro fortis Israel, quod omnes similiter transtulerunt, soli LXX, nescio quid volentes posuerunt: Vae fortes Israel; quod nos sic edisserere possumus, ut dicamus, principes quoque corripit, atque robustos, de quibus scriptum est: Potentes potenter tormenta patientur (Sap. VI, 7); et: Cui plus datur, plus exigetur ab eo (Luc. XII, 48). Abutimurque hoc testimonio, si quando opus fuerit adversum Ecclesiae principes, qui suam destruunt operibus dignitatem.

Heu consolabor super hostibus meis, et vindicabor de inimicis meis. Rursum et in hoc, quod in Hebraico non habetur, ponuntur LXX, Non cessavit enim furor meus contra inimicos meos. Corripit autem Scriba et Phariseos, de quibus et in Evangelio loquitur: Vae vobis, Scribae et Pharisei (Matth. XXIII, 13 seqq). Et in alio loco: Generatio adultera et perversa signum quaerit: et signum non dabitur ei, nisi signum Jonae prophetae (Matth. XII, 39). Plangit autem clementissimus pater principes delinquentes et hostes suos vocat, et inimicos appellat, quod pereant, eo quod nolint agere poenitentiam, quod se venientem non susceperint. Appropinquans enim Jerusalem, flevit, et dixit: Jerusalem, Jerusalem, quae occidis Prophetas, et lapidas eos, qui ad te missi sunt, quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos suos, et noluisti (Matth. XXIII, 37)! Consolatio ergo Dei super hostibus ejus et inimicis est: ut qui non senserunt beneficia, suppliciis corrigantur.

(Vers. 25.)

Et convertam manum meam ad te; et excoquam ad purum scoriam tuam, et auferam omne stannum tuum.

Pro scoria, quod interpretatus est Symmachus, Aquila --- id est, vinacia, Theodotio --- id est, acinum uvae interpretatus est: soli LXX, incredulos vel inobedientes, sensum magis quam verba vertentes. Quia enim supra dixerat: Argentum tuum versum est in scoriam, nunc servat metaphoram, ut convertat super eam, id est, extendat manum suam ad puniendum, atque purgandum, et excoquat omnes sordes, ac vitia peccatorum: ut separato stanno, purum argentum remaneat, quod absque igne fieri non potest: per quod significat eos passuros esse tormenta. Legimus et in Malachia de Domino: Ipse egredietur quasi ignis conflatorii, et quasi herba fullonum et sedebit conflans, et emundans sicut argentum et aurum: et emundabit filios Levi (Malach. III, 2, 3); ut postquam mundati fuerint, dicatur de eis: Et erunt Domino offerentes victimas in justitia. Ezechiel quoque omnem domum Israel, aere, et ferro, et plumbo, et stanno dicit esse commixtam, et postea purgandam: ut postquam purgata fuerit, cognoscat, quia ipse sit Dominus (Ezech. XXII, 18). Sed et in Evangelio sub alia metaphora idem sensus ostenditur: Cujus ventilabrum in manu ejus, et purgabit aream suam, et mundabit triticum, et congregabit frumentum in horrea: paleas autem comburet igni inexstinguibili (Matth. III, 12).]

(Vers. 26.)

Et restituam iudices tuos, ut fuerunt prius et consiliarios tuos sicut antiquitus.

In civitate fideli Sion, quae postea facta est meretrix; et pro justo, sive justitia, habitaverunt in ea homicidae. Ideo Dominus convertit manum suam, ut excoquat eam ad purum et auferat omne stannum ejus, et restituat iudices illius, sicut fuerunt a principio, et consiliarios sicut antiquitus. Iudices priores fuerunt Moses, et Jesus filius Nave, et caeteri a quibus etiam liber Scripturae sanctae nomen accepit: et postea David et alii justii reges.

Restituet ergo Judicum similitudinem: vel post captivitatem Babylonicam, ut Judaei volunt, Zorobabel, Esdram, et Neemiam et caeteros principes, qui usque ad Hircanum populo praefuerunt, cui Herodes successit in regnum: vel certe verius et rectius, Apostolos, et qui per Apostolos crediderunt, Ecclesiarumque principes constituti sunt, sicut in principio hujus diximus visionis, quod et comminatio et repromissio pertineat ad tempus Dominicae passionis, et ad fidem, quae post passionem ejus fundavit Ecclesiam.

Post haec vocaberis civitas justi, urbs fidelis.

Haec perspicue de Ecclesia, quae in Dominum creditura est tam de Judaeis, quam de gentibus, propheticus sermo complectitur. Urbs autem justi, hoc est, Domini Salvatoris, sive ipsa justa vocabitur, de qua dictum est: Non potest civitas abscondi supra montem posita (Matth. V, 14). [b 1Kb] Fidelem quoque appellans, vel metropolim juxta LXX ostendit ab his esse appellandam, qui in Domino credituri sunt.

(Vers. 27-29.)

Sion in judicio redimetur, et reducent eam in justitiam, et conteret scelestos et peccatores simul; et qui dereliquerunt Dominum, consumentur; confundentur enim ab idolis, quibus sacrificaverunt, et erubescetis super hortis, quos elegeratis.

Non omnes redimentur [propter culpam, sed Dominus Iesus Christus pro omnibus mortuus est], nec omnes salvi fient, sed reliquiae, de quibus et supra dictum est. Reducentur autem in justitia, cum scelerati et peccatores contriti fuerint, et qui Dominum reliquere, consumpti. Cumque salvati fuerint, confundentur qui idolis prius sacrificaverant: et erubescet in hortis, quos

elegerant. Significat autem loca luxuriae, lucos et nemora.

(Vers. 30.)

Erunt enim quasi terebinthus defluentibus foliis; et velut hortus, sive paradus, sine aqua. Usque hodie Judaei legentes Scripturas sanctas, terebinthus sunt, sive quercus, ut interpretatus est Symmachus. Et juxta Evangelium (Matth. XXI), ficus quae aruit, in qua cum Dominus poma quaesisset, et non invenisset, aeterna ei ariditate maledixit. Sed et ipsa folia et poma verborum nunc apud eos esse cessarunt: hortus quoque irriguus, id est, scientia Scripturarum, sive paradus diversarum arborum, qui absque gratia spirituali est, nec olera quidem affert, de quibus Apostolus loquitur: Qui infirmus est, olera manducet (Rom. XIV, 2): et siccatis radicibus, omnis viror in ariditatem versus est, ac squalorem.

(Vers. 31.)

Et erit fortitudo vestra ut favilla stupae.

Pro favilla, --- interpretatus est Symmachus: quando stupa pectitur, et quidquid sordium habet, projicitur. Omnis igitur fortitudo et superbia peccatorum et sceleratorum Israel, qui dereliquerunt Dominum, et idcirco consumpti sunt: et sacrificaverunt idolis, et erubescunt in hortis, quos elegerunt; redigentur in purgamenta stupae, quae levi vorantur incendio. Sequitur enim: Et opus ejus, id est, fortitudinis vestrae, sive idololatriae, in qua erraveratis, parvula scintilla consumet.

Et succendetur utrumque simul: et non erit qui exstinguat.

Et scientia videlicet Judaeorum, et omnia opera quae faciunt, sive et idolum et Jerusalem, in qua idolum fuit: et succedente Domino, nullus extinguere poterit. Quae omnia de contrariis quoque dogmatibus accipere possumus: quod et magistri et discipuli pariter pereant, et omne opus eorum ignis pabulum sit.

(Cap. II.---Vers. 1.)

Verbum quod vidit Isaias, filius Amos super Judam et Jerusalem.

Et in priori Visione, quam jam exposuimus, ubi LXX interpretati sunt, quam vidit contra Judaeam et contra Jerusalem, in Hebraico scriptum est AL JUDA U JERUSALEM: et in hac quae secunda est, in Hebraico similiter continetur. Et miror cur LXX Interpretes in illa dixerint, contra Judaeam et Jerusalem, et in hac de Judaea et de Jerusalem; nisi forte quia ibi appellatur gens peccatrix, populus plenus peccatis, semen pessimum, filii iniquitatis, et principes Sodomorum, ac populus Gomorrhae, et civitas meretrix, et caetera istiusmodi, sensum magis quam verbum interpretati sunt: et hic quia statim prospera promittuntur: Erit in novissimis diebus manifestus mons Domini, et domus Dei in summitate montium, non contra Judaeam et Jerusalem, sed de Judaea et Jerusalem prophetiam intellexerunt: cum et in illa legerimus post comminationem prospera: Restituam judices tuos, ut fuerunt prius, et consiliarios tuos sicut antiquitus: post haec vocaberis civitas justi, urbs fidelis; et in ista, post prospera, truculenta sit comminatio. Ecce dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem et ab Juda validum et fortem, omne robur panis, et omne robur aquae, et reliqua. Ergo juxta Hebraicum et in illa visione, et in isto sermone, quem vidit Isaias, filius Amos, de Juda et Jerusalem intelligendum est: non contra Judaeam et Jerusalem: vel pro Juda et Jerusalem, ut Symmachus transtulit: sed absolute, de

Juda et Jerusalem, in quo possunt et laeta et tristia contineri. Et hoc considerandum, quia ibi visionem videat; hic Verbum, quod erat in principio apud Deum: et in illa Judaeis comminans ad gentium veniat salutem; in ista a gentium salute incipiens, punito Israel, ex utraque vocatione credentes in Christi Ecclesiam congreget.

(Vers. 2.)

Et erit in novissimis diebus praeparatus mons domus Domini in vertice montium.

Novissimos dies et in Genesi legimus, quod, vocante Jacob filios suos atque dicente: Venite ut annuntiem vobis quid futurum sit in novissimis diebus (Gen. XLIX, 1): postea ad Judam, de cujus semine ortus est Christus, dixerit: Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est: et ipse erit expectatio gentium. In his novissimis diebus erit hora novissima, de qua Joannes Apostolus loquitur: Filioli mei, novissima hora est (II Joan. I, 18); in qua abscisus lapis de monte sine manibus, crevit in montem magnum, et replevit omnem terram: a quo princeps Tyri in Ezechiele dicitur vulneratus (Ezech. VIII, 16, secundum LXX). Hic mons in domo Domini est, quam Propheta suspirat, dicens: Unum petivi a Domino, hoc requiram: ut inhabitem in domo Domini, omnes dies vitae meae (Ps. XXVI, 4); et de qua Paulus scribit ad Timotheum: Sin autem tardavero, ut scias quomodo te oporteat conversari in domo Dei, quae est Ecclesia Dei viventis, columna et firmamentum veritatis (I Tim. III, 15). Haec domus aedificata est super fundamentum Apostolorum et Prophetarum, qui et ipsi montes sunt, quasi imitatores Christi (Ephes. II). De hac domo Jerusalem Psalmista conclamat dicens: Qui confidunt in Domino sicut mons Sion, non commovebitur in aeternum, qui habitat in Jerusalem. Montes in circuitu ejus: et Dominus in circuitu populi sui (Psal. CXXIV, 1). Unde et super unum montium Christus fundat Ecclesiam,

et loquitur ad eum: Tu es Petrus, et super hanc petram aedificabo Ecclesiam meam: et portae inferi non praevalent adversus eam (Matth. XVI, 18). Simile quid ad desiderantem animam suam, et impatienter domum Dei videre cupientem, sanctus loquitur: Quare tristis es, anima mea, et quare conturbas me (Psal. XLI, 6)? Et iterum: Haec recordatus sum et effudi in me animam meam: quoniam pertransibo in locum tabernaculi admirabilis usque ad domum Dei: in voce exultationis et confessionis sonus epulantium (Ibid., 5). LXX, Manifestum montem Domini, et domum Dei super capita montium, transtulerunt. Quod testimonium eisdem verbis et Michaeas propheta posuit: quae in suo loco exposui (Mich. I).

Et elevabitur super colles. Qui in capitibus montium ostensus est et paratus, iste super colles elevabitur. De quibus montibus et collibus et in Cantico canticorum sponsa loquitur: Vox fratruelis mei: ecce hic venit saliens super montes, transiliens colles: similis est fratruelis meus capreae vel hinnulo cervorum in montibus Bethel (Cant. II, 8, 9).

Et fluent ad eum omnes gentes: et ibunt populi multi. Omnes enim gentes servient ei, cui dictum est: Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae (Psal. II, 8): ut serviant ei juxta Sophoniam sub jugo uno, de quibus idem propheta testatur: Ex finibus fluviorum Aethiopiae afferent tibi hostias (Soph. III, 10). Et in septuagesimo primo psalmo legimus: In conspectu ejus procident Aethiopes (Psal. LXXI, 9). In nomine enim Jesu omne genu flectetur, coelestium, terrestrium, et infernorum (Philipp. II).

(Vers. 3.)

Et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et ad domum Dei Jacob: et docebit nos vias suas: et ambulabimus in semitis ejus. Gentes et populi nequaquam propria salute contenti, se mutuo hortabuntur, et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini et ad domum Dei Jacob. De quibus supra diximus, qui sit mons Domini praeparatus et quae domus Domini super verticem montium. Domus autem Domini dicitur domus Dei Jacob, ut recipiamus vetus Instrumentum, et non secundum Manichaeum aliam extra domum Dei Jacob quaeramus domum. Cum autem fuerimus in domo Dei Jacob, tunc docebit nos vias suas, per quas gradiamur ad eum, et ambulabimus in semitis ejus, quas tribuerunt et alii. Denique et Jesus ascendens in montem, docebat discipulos suos octo beatitudines, et caetera quae Evangelicus sermo complectitur (Luc. VI). Prius ergo discendae sunt viae Domini; et postea ambulandum in semitis ejus.

Quia de Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Omnes gentes et populi multi, idcirco se mutuo hortabuntur et dicent: Venite, ascendamus ad montem Domini, et caetera quae sequuntur: Quia de Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem: nequaquam de Sinai, et de solitudine, et de monte Oreb: sed de monte Sion, in quo aedificata est Jerusalem: et de Jerusalem, in qua Templum est et religio Dei. Legimus quod saepe Dominus docuerit in Templo (Matth. 13): et quod non oportuerit mori Prophetam extra Jerusalem: et supra verbum et legem pariter nominata. Verbum principes jubentur audire: legem populus auribus percipere. Qui enim prius legem fecerit, postea venit ad sermonem Dei. Sed et in Jerusalem primum fundata Ecclesia totius orbis Ecclesias seminavit. Et hoc dicendum quod quicumque in specula et in visione pacis fuerit, in hoc et lex et verbum Domini constitutum sit. Et pulchre non dixit: in Sion et in Jerusalem erit, et manebit verbum

et lex Domini; sed egredietur, ut de illo fonte omnes nationes doctrina Dei significet irrigandas.

Et judicabit gentes, et arguet populos multos. Ergo et inter gentes judicandum est: nec omnes increduli pari sententia condemnandi, sed pro diversitate meritorum diversa passuri sunt. Postquam autem judicaverit gentes, tunc arguet populos multos, sive ut LXX transtulerunt, populum multum. Et nota ordinem: gentes judicabuntur, quia crediturae sunt: Qui enim non credit, jam judicatus est (Joan. III, 18). Populus autem multus, qui intelligitur Israel, nequaquam judicabitur, sed arguetur, quia ad se missum Filium Dei non receperit.

(Vers. 4.)

Et conflabunt gladios suos in vomeres, et lanceas suas in falces.

Omne bellandi studium vertetur ad pacem, et pro discordia erit in toto orbe concordia. Gladii mutabuntur in vomeres, et lanceae in falces, ut omissio furore bellandi, agriculturae serviant, et uberrimas falcibus messes secent. Quod quidem et spiritualiter intelligi potest, quando omnis duritia cordis nostri Christi vomere frangitur, et eradicantur spinae vitiorum, ut sementis sermonis Dei crescat in fruges: et postea labores manuum nostrarum manducemus, quando venientes venient in exultatione, portantes manipulos suos (Psal. CXXV, 6).

Non levabit gens contra gentem gladium, neque exercebuntur ultra ad praelium. Veteres revolvamus historias, et inveniemus usque ad vicesimum octavum annum Caesaris Augusti (cujus quadragesimo primo anno Christus natus est in Judaea) in toto orbe terrarum fuisse discordiam, et singulas nationes contra vicinas gentes arsisse studio praeliandi, ita ut caederent et caederentur. Orto autem Domino Salvatore, quando sub Praeside

Syriae Cyrino prima est in orbe terrarum facta descriptio, et Evangelicae doctrinae pax Romani imperii praeparata; tunc omnia bella cessaverunt, et nequaquam per oppida et vicos exercebantur ad praelia; sed ad agrorum cultum, militibus tantum legionibusque Romanis contra barbaras nationes bellandi studio delegato: quando impletus est Angelorum ille concentus: Gloria in excelsis Deo, et in terra pax hominibus bonae voluntatis (Luc. II, 14); et in diebus ejus orta est justitia et multitudo pacis.

(Vers. 5, 6.)

Domus Jacob venite, et ambulemus in lumine Domini: projecisti enim populum tuum domum Jacob.

Post vocationem gentium, et ostensionem montis Domini super verticem montium, ad populum suum, id est, populum Judaeorum, qui appellatur domus Jacob, Propheta convertitur, et hortatur eos, ut qui in tenebris versantur erroris, lumen suscipiant veritatis, et ambulent in lumine Domini. Et quodammodo illud Davidicum canit: Accedite ad eum, et illuminamini: et facies vestrae non confundentur (Ps. XXXIII, 6). Omnis enim qui operatur malum, odit lumen, et non venit ad lucem, ne opera ejus arguantur. Vos autem domus Jacob, domus populi mei, venite mecum, et pariter ambulemus in lumine Domini: recipiamus Evangelium Christi, illuminemur ab eo qui dicit: Ego sum lux mundi (Joan. VIII, 12). Cumque hoc locutus fuisset ad populum Judaeorum, cernens impenitens cor eorum, et animam incredulitate durissimam, facit apostropham ad Dominum, et dicit: Ideo eos hortor, ut ad te veniant, et mecum tuo lumine perfruantur, quia pro merito peccatorum suorum reliquisti populum tuum, domum quondam Jacob.

(Vers. 7.)

Quia repleti sunt olim, et augures habuerunt, ut Philisthiim. Pro Philisthiim semper LXX alienigenas interpretati sunt, nomen commune pro proprio, quae est hodie gens Palaestinorum, quasi Philisthinorum, quia P litteram sermo Hebraicus non habet; sed pro ea PHI Graeco utitur. Unde illud quod in Psalmis dicitur, cum enumeratione gentium caeterarum: Mihi alienigenae subditi sunt (Psal. LIX, 10), non omnes exteris nationes, sed proprie Palaestinos significat. Redditque causas quare projecit Deus populum suum domum Jacob: quia repleti sunt, inquit, ut fuerunt in principio, auguribus, et ominibus, cunctisque sordibus idololatriae. Non attendenda omnia nec auguria, Mose scribente, cognoscimus, quae habuerunt gentes, quas ejecit Dominus a facie Israel, Chananaeorum, Amorrhaeorum, et Chethaeorum. Hunc locum Ecclesiae tractatores aliter, atque aliter edisserunt. Quidam enim volunt hoc significari, quod projecto populo Judaeorum, ingressus sit terram quondam repromissionis Romanus exercitus; et ejectis Judaeis, habitaverint in Judaea alienigenae, qui de toto orbe diversarum gentium accolae sunt, adducti a Tito, et Vespasiano, et Hadriano, caeterisque principibus. Alii autem putant hoc non pertinere ad Romana tempora, sed ad superiora, priusquam a Babyloniis vastarentur, quod sub impiis regibus fuisse narrantur, et a Domino derelicti sunt.

Et pueris alienis adhaeserunt. Pro quo LXX transtulerunt: Et filii multi alienigenae nati sunt eis. Symmachus: Et cum filiis alienis applauserunt. Pro quo scriptum est in Hebraico JESPHICU, quod Hebraei interpretantur, --- et nos vertimus, adhaeserunt, ut vitiorum in gente Judaea turpitudine monstretur. Intantum autem Graeci, et Romani hoc quondam vitio laboraverunt, ut et clarissimi philosophorum Graeciae haberent publice concubinos: et Adrianus philosophiae artibus eruditus, Antinuum consecrarit in Deum, templumque ei ac victimas, et sacerdotes instituerit, et ex eo Aegypti

civitas ac regio nomen acceperit. Inter scorta quoque in fornicibus spectaculorum pueri steterint publicae libidini expositi: donec sub Constantino imperatore, Christi Evangelio coruscante, et infidelitas universarum gentium, et turpitude deleta est. Porro LXX conjuges eorum violatas esse significant, dum filios alienos Judaeis generant. Symmachus quodam circuitu, et honesto sermone plaudentium, eandem cum pueris turpitudinem demonstravit.

(Vers. 8.)

Et repleta est terra argento et auro, et non est finis thesaurorum ejus.

Inter caetera vitia terrae domus Jacob, etiam auri et argenti multitudo numeratur. Inter omina et augures, equos et quadrigas, quas Deus multiplicari prohibuit regibus Israel: inter idola, quae sunt opera manuum hominum, avaritia condemnatur. Unde Dominus praecepit in Evangelio, ne thesaurizemus nobis thesauros in terra, et ne faciamus thesauros, de quibus fur possit eripere, ad extremum inferens: Non potestis Deo servire et mammonae (Matth. VI, 24). Pulchre autem illud comma versiculi: Semper avarus eget, aliis verbis Propheta significavit dicens: Et non est finis thesaurorum ejus. Non quod thesauri finem non habeant, sed quod possidentium animus non impleatur. Utraque autem gens et Judaeorum et Romanorum per haec verba avaritiae sugillatur. Quod historiae quoque tam Graecae narrant quam Latinae, nihil Judaeorum et Romanorum gente esse avarius. Unde et repetundarum lex constituta est, et quotidie videmus illud Apostolicum compleri: Qui praecipis non furandum, furaris (Rom. II, 21). Furem judicem audit atque condemnat iudex furacior, in alio de se promens sententiam.

Et repleta est terra ejus equis et innumerabiles quadrigae ejus. Non enim dignum est numero quod contra Dei imperium possidetur. Unde et in Psalmis dicitur: Fallax equus in salutem (Psal. XXXII, 17). Et in Exodo: Equum et ascensorem dejecit in mare (Exod. XV, 1). Et in alio psalmo: Hi in curribus, et hi in equis: nos autem in nomine Domini Dei nostri invocabimus (Psal. XIX, 8). Potest autem utrumque intelligi, quod et populus Judaeorum contra praeceptum Dei sibi equos, et quadrigas multiplicaverit, et terra Judaeae victorum equis et curribus sit repleta.

(Vers. 9.)

Et repleta est terra ejus idolis: opus manuum suarum adoraverunt, quod fecerunt digiti eorum, et incurvavit se homo, et humiliatus est vir.

Ubi quondam erat Templum et religio Dei, ibi Adriani statua, et Jovis idolum collocatum est. Quod multi super illo testimonio interpretantur, quod in Evangelio legimus: Cum autem videritis abominationem desolationis stantem in sancto loco (Marc. XIII, 14). Et operi manuum suarum inclinati sunt: et homo, rationale animal, aes adoravit, et lapidem. Sunt autem qui haec de Judaeis interpretentur, quod antequam caperentur a Babyloniis universa haec fecerint, et ideo dimissi sunt a Deo. Unde et in fine capituli ponitur: Ne ergo dimittas eis. Possumus secundum anagogen et hoc dicere, quod omne dogma contrarium veritati adoret opera manuum suarum, et constituat idola in terra sua, et incurvetur homo, et humilietur vir, et se erigere non possit: quia sit a diabolo colligatus, nisi illum erexerit Dominus, exemplo illius mulieris, quam Satanus vinxerat annis decem et octo, ut nequaquam coelum, sed terram semper aspiceret (Luc. XIII).

Ne ergo dimittas eis. Pro quo LXX interpretati sunt: Et non dimittam eis. Si Deus loquitur, ita intelligendum est: Quia tanta fecerunt, non parcam eis, nec tam innumerabilia peccata dimittam. Si Propheta, sic sentiendum: ne ergo dimittas eis, qui tanta scelera perpetrarunt. Quod si de Romanis intelligimus, verior interpretatio est: qui subvertentes templum Dei, non eum adoraverunt, qui victoriam praebuit, sed idola manuum suarum. Sin autem de Judaeis, Prophetae truculenta sententia est, ut contra populum suum orare videatur, cui supra dixerat: Domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini.

(Vers. 10.)

Ingredere in petram: abscondere in fossa humo a facie timoris Domini, et a gloria majestatis ejus.

Ego quidem populum cohortatus sum, dicens. Domus Jacob, venite, et ambulemus in lumine Domini. Sed quia projecit Dominus populum Jacob: projecit autem, quia aut fecit, aut passus est, quae supra exposuimus; ideo praenuntio vobis quae ventura sint mala, et hortor ut ingrediamini petras, et abscondamini in speluncis a facie Babylonii vel Romani exercitus, quando omnia vastabuntur, juxta illud quod in Evangelio legimus: Tunc dicent montibus, cadite super nos; et petris, abscondite nos (Luc. XXIII, 30). Juxta anagogen vero a facie Dominicae majestatis praecipitur nobis, ut assumamus petrae fortitudinem, de qua dictum est: Petra refugium leporibus (Ps. CIII, 18) et, In petra exaltasti me (Ps. XXVI, 6). Moses quoque in foramine petrae ponitur, ut videat posteriora Dei (Exod. XXXIII). Et, Bibebat populus de spiritali sequenti eos petra (I Cor. X, 4). Absconditurque in petra qui ingreditur cubiculum suum, et clauso ostio adorat Patrem, ut in terreno corpore constitutus, transeuntem mundi non sentiat tempestatem.

(Vers. 11.)

Oculi sublimes hominis humiliati sunt, et incurvabitur altitudo virorum: exaltabitur autem Dominus solus in die illa. Cum hostes venerint, et omnem provinciam Babylonius aut Romanus mucro vastaverit, et circumsederint agmina bellatorum Jerusalem: tunc nec divitiae, nec nobilitas generis, nec potentia dignitatum aliquem defendere poterunt; sed omnium erit una captivitas, et Deus solus exaltabitur, cujus iram nullus poterit declinare. Multi haec de die iudicii intelligunt, quod omnis creatura comparatione divinae gloriae humilietur, et incurvetur, et nihil esse se sentiat.

(Vers. 12.)

Dies enim Domini exercituum super omnem superbum et excelsum, et super omnem arrogantem. Et haec prioribus junguntur. In die, inquit, illa in qua exaltabitur Dominus solus, hoc est, in die ultionis Dominicae, excelsi quique et arrogantes atque sublimes captivitati et gladio subjacebunt. --- autem sermo de magnis est atque principibus: quod quanto magis superbierint, tanto amplius deprimantur. Dominus enim superbis resistit, et humilibus dat gratiam (I Pet. V). Qui de die iudicii intelligunt, superbum et excelsum, et sublimem, et arrogantem, diabolum dici putant. Qui superbiens loquitur: Super stellas coeli ponam sedem meam: sedebo in monte excelso, super omnes montes excelsos ad Aquilonem: ascendam super nubes, ero similis Altissimo (Isai. XIV, 13, 14): quando ex ore infantium et lactentium perficietur laus, ut destruat inimicus et ultor (Psal. VIII, 3).

(Vers. 13.)

Et super omnes cedros Libani sublimes et erectas, et super omnes quercus Basan. Et in vicesimo octavo psalmo

canitur: Vox Domini conterentis cedros: conteret Dominus cedros Libani, et comminuet eas quasi vitulum Libani (Psal. XXVIII, 35). Et in tricesimo sexto psalmo: Vidi impium exaltatum et elevatum quasi cedros Libani, et transivi, et non erat, et quaesivi eum, et non est inventus locus ejus (Psal. VI, 34). Quercus quoque Basan, quas Aquila ---, Symmachus, et Theodotio --- interpretati sunt, glandiferas novimus, quae etsi fecerint fructus, porcorum sunt alimenta, non hominum. Basan regio est Arabiae, cui imperavit Og, qui appellatus est rex Basan, et interpretatur --- id est, ignominia, quam si confusionem transferre voluerimus, magis id est, Babylonem significat -- quam Basan. Super omnes ergo qui eriguntur in superbiam, et faciunt opera ignominiae, atque in coeno libidinum volutantur, Domini vindicta consurget. Quod si prudens lector quaesierit, cur in templo Domini cedrina ligna sint posita, et in centesimo tertio psalmo legamus juxta Hebraicam veritatem, Saturabuntur ligna Domini, et cedri Libani, quas tu plantasti: ibi passeret nidificabunt (Psal. CIII, 18); et inter caetera ligna etiam cedri ad laudes Domini provocentur: et in adventu Salvatoris, quando omnes arbores, et ligna campi applaudent ramis suis, scriptum sit: Ponam in terra inaquosa cedrum et buxum, et cypressum et pinum (Isa. XLI, 19, sec. LXX): et nunc diem Domini super cedros Libani sermo propheticus comminetur? hoc dicendum est, quod ex eodem genere hominum, alii sublimentur ad regnum, alii detrahantur ad poenam, et cedri Libani, quae propter superbiam conterentur, eligantur, cum boni odoris fuerint, et cum Apostolo dixerint: Christi bonus odor sumus (I Cor. II, 15).

(Vers. 14.)

Et super omnes montes excelsos, et super omnes colles elevatos. Sicut in bonam partem pro varietate virtutum, montes appellantur et colles: sic inter impios pro diversitate vitiorum, et maxime superbiae, alii montes sunt, alii colles, super quos erit dies Domini, de quibus in

Ezechiele scriptum est: Haec dicit Adonai Dominus montibus et collibus: ecce ego inducam super vos gladium, et dissipabuntur excelsa vestra, et conterentur arae vestrae, et reliqua (Ezech. VI, 3).

(Vers. 15.)

Et super omnem turrim excelsam, et super omnem murum munitum.

Qui ad Vespasiani Adrianique haec referunt tempora, corporaliter dicunt impleta quae scripta sunt, quod non turris excelsa, non firmissimus murus, non ulla navium multitudo, et negotiationis industria, adversum vim Romani exercitus potuerit praevalere; sed in tantam habitatores Judaeae venisse formidinem, ut et ipsi cum conjugibus et liberis, auro et argento quae sibi auxilio fore aestimabant, in foveas terrae demersi sint, et profundissima antra sectati. Si enim voracium et luxuriosorum venter est Deus, quare non avari aurum et argentum appelletur Deus? Alii haec ad Babylonia referunt tempora. Ergo juxta leges tropologiae singula quaeque percurram. Turris vel ob munitionem urbis aedificatur, vel ob speculam, ut longe veniens cernatur hostis. Unusquisque ergo nostrum debet aedificare turrim, prius sumptibus supputatis, ne juxta Evangelicam parabolam (Luc. XIV), cum explere opus nequiverit, rideatur. Haec turris bene constructa persistit. Sin autem erecta in superbiam, firma non habuerit fundamenta, cadet super eum, a quo aedificata est: sicut illa in Siloa, quae decem, et octo homines interfecit. Unde et Dominus loquitur ad audientes: Et vos si non egeritis poenitentiam, similiter peribitis (Luc. XIII, 3). In consequentibus quoque lecturi sumus, quod Dominus in vinea sua aedificaverit turrim, et fecerit torcular, et maceriam circumdederit, sed haec omnia destructa sint atque vastata, quia vano superbiae supercilio intumuerint (Isa. V). Muri quoque exstruuntur excelsi, ne cito civitas destruat, ne hostibus

pateat, quia circumdantur Ecclesiae sapientissimis viris, et omni ratione firmantur, ne quod dogma perversum praevaleat veritati. De istiusmodi muris Deus loquitur ad Jerusalem: Ecce super manus meas depinxi muros tuos, et in conspectu meo sunt semper (Infra XLV, 16, sec. LXX). Sin autem hi qui prius impugnaverant Ecclesiam, cognita veritate, transierint ad fidem, et pugnaverint pro ea, quam ante impugnaverant, tunc illud implebitur: Cito aedificaberis ab his, a quibus destructa eras (Ibid., 17). In Levitico quoque legimus, domum, quae in urbibus muratis sit, si intra annum redempta non fuerit, emptori aeterna possessione firmari, quod si in villis et in viculis sit, quae muros non habeant, semper posse redimi, et emptoris pretium fluctuare (Levit. XXV).

(Vers. 16.)

Et super omnes naves Tharsis, et super omne, quod visu pulchrum est.

Pro Tharsis, quod omnes similiter transtulerunt, soli LXX mare interpretati sunt. Hebraei putant, lingua proprie sua mare THARSIS appellari, quando autem dicitur IAM, non Hebraico sermone appellari, sed Syriaco. Habuit et Josaphat naves, quas mittebat in Tharsis (III Reg. XXII, 49), sed contritae sunt in Asiongaber. Habuit et Salomon quae ibant in Tharsis (III Reg. X, 22), et post tres annos revertebantur, afferebantque regi argentum et aurum, ebur et simias. Sed quia rex uterque peccaverat, alius deditus voluptati, et externarum gentium amans feminas: alius se cum rege Samariae copulans: quod utrumque ad ethnicos refertur, et haereticos, in quibus nihil est aliud nisi fulgor eloquentiae, et sensus diabolica arte constructus, et sermo mortuus, quod interpretatur in dentibus, et similitudo rationis humanae, quod sentitur in simiis; idcirco in Psalmis legimus, In spiritu violento confringes naves Tharsis (Psalm. XLVII, 8). Et de his navibus idem Isaias loquitur; Vae alis navium, quae sunt

trans Aethiopiam (Infra, cap. XVIII, 1, sec. LXX). Sunt autem econtrario et bonae naves, de quibus in eisdem psalmis dicitur: Qui descendunt mare in navibus, et faciunt opus in aquis multis. Ipsi viderunt opera Domini, et mirabilia ejus in profundo (Ps. CVI, 23). Qui enim in saeculi hujus fluctibus non sunt otiosi, sed operantur, et merces portant dominicas, et ad portum quietis venire festinant, ipsi vident opera Domini, et mirabilia ejus in profundo, quando ad profundam scientiam pervenerint, et universa scrutantes, hoc est, etiam profunda Dei et mirabilia ejus aspexerint. Josephus Tharsis urbem Ciliciae Tarsum arbitratur: alii regionem putant Indiae, et hoc nomine etiam de duodecim gemmis lapidem appellari, qui apud nos vocatur Chrysolithus, ob marini coloris similitudinem. Melius autem est, Tharsis vel mare, vel pelagus, absolute accipere. Neque enim Jonas de Joppe navigans, ad Indiam poterat pervenire, ad quam illo mari non potest navigari; sed simpliciter ire in pelagus, et ad quascumque insulas pergere. Quodque sequitur: Et super omne, quod visu pulchrum est: sive ut LXX transtulerunt, Et super omnem aspectum pulchritudinis navium, eodem sensu accipiendum, quod destruat a die Domini quidquid pulchrum videtur in verbis, et humana ratione constructum, si se erigat contra scientiam Dei.

(Vers. 18).

Et incurvabitur sublimitas hominum, et humiliabitur altitudo virorum, et elevabitur Dominus solus in die illa, et idola penitus conterentur. Tamdiu videtur humanus sermo habere rationem, quamdiu divinae scientiae non fuerit comparatus. Cum autem mendacium veritati, quasi stipula igni, appropinquaverit, cito voratur et deperit, et omnia dogmata falsitatis, quae nunc idola nominantur, ab eo quod simulata sint atque conficta, penitus conterentur.

(Vers. 19).

In die illa projiciet homo idola argenti sui, et simulacra auri sui, quae fecerat sibi, ut adoraret talpas et vespertiliones, et ingredietur in fissuras petrarum, et cavernas saxorum a facie formidinis Domini, et a gloria majestatis ejus: cum surrexerit percutere terram.

Saepe diximus argentum et aurum pro sermone, et sensu accipi, quae cum a Deo hominibus data sint, ut vel loquantur, vel sentiant Deum, et laudent creatorem suum, illi abutuntur hoc munere in idolorum simulationem; juxta illud quod scriptum est: Dedi eis argentum et aurum; ipsi vero de argento et auro meo operati sunt Baal (Ose. II, 8). Cum ergo quis Domini pavore perterritus primum in spelunca pectoris sui idola condiderit; et in voraginibus terrae absconderit, non audens proferre quod male finxerat: secundum profectus est, ut prius caelata projiciat, et in se esse non patiat. Pro talpis, quas nos interpretati sumus, LXX vana, Aquila, --- Symmachus infructuosa, Theodotio ipsum verbum Hebraicum posuit PHARPHAROTH. Est autem animal absque oculis, quod semper terram fodit, et humum egerit, et radices subter comedens, frugibus noxium est: quod Graeci --- vocant. Vespertilio autem nocturna avis, quae congruum ab eis nomen accepit, --- eo quod in nocte volitet, parvum animal est, et murium simile, non tam voce et cantu resonans, quam stridore: quod cum videatur volitare, lucifugum est, et solem videre non patitur. Istiusmodi animantibus idola comparata sunt, quae caeca et tenebrosa coluntur a caecis: et omnia dogmata contraria veritati. Quae cum in die Domini fuerint derelicta, ingredientur hi qui projecerint ea in fissuras petrarum, cavernasque saxorum, ut non in terrae pulvere et vili luto, sed in firma ratione versentur, et inveniant sibi diversa virtutum foramina, per quae ad veritatem valeant pervenire. Haec juxta anagogen, ut potui, brevi sermone perstrinxi, quae Hebraei ad Babylonia referunt tempora et subversionem Jerusalem, quando surrexit Dominus terram percutere Judaeorum.

(Vers. 20.)

Quiescite ergo ab homine, cujus spiritus in naribus ejus: quia excelsus reputatus est ipse. Hoc praetermisere LXX, et in Graecis exemplaribus ab Origene sub asteriscis de editione Aquilae additum est, quod in Hebraeo ita legitur: HEDALU LACHEM MEN AADAM ASER NASAMA BAAPHPHO CHI BAMA NESAB HU. Ubi nos diximus, excelsus reputatus est ipse: Aquila interpretatus est, in quo reputatus est iste. Verbum Hebraicum BAMA, vel ὕψωμ dicitur, id est, excelsum, quod et in Regnorum libris, et in Ezechiele legimus: vel certe in quo, et eisdem litteris scribitur BETH, MEM, HE: ac pro locorum qualitate, si voluerimus legere, in quo, dicimus BAMMA; sin autem, excelsum vel excelsus, legimus BAMA. Intelligentes ergo Judaei prophetiam esse de Christo, verbum ambiguum in deteriorem partem interpretati sunt, ut viderentur non laudare Christum, sed nihili pendere. Quae est enim verborum consequentia, et qui ordo rationis ac sensus, ut dicamus: Cum haec ita se habeant, et dies ventura sit Domini, in qua universus Judaeae status subvertendus est, et omnia conterenda: moneo vos atque praecipio, ut quiescatis ab homine, qui ita spirat ac vivit, ut nos homines, quia in nihili computandus est? Quisquam ne hominum ita quempiam laudet, ut dicat: Cavete ne offendatis eum, qui omnino nihili est? Ergo econtrario sic intelligendum: Cum haec universa ventura sint vobis, et prophetali spiritu praedicantur, moneo atque praecipio, ut quiescatis ab eo qui secundum carnem quidem homo est, et habet animam, et ita spirat, et naribus halitum trahit, ut nos homines spiramus, et vivimus: sed secundum divinam majestatem excelsus et est, et reputatur, et creditur. Tacita mecum mente pertractans, non possum invenire rationem, quare LXX tam perspicuam de Christo prophetiam in Graecum noluerint vertere. Caeteri enim, qui verterunt quidem, sed sermonem ambiguum ad impietatis traxere sensum, non mirum cur male interpretati sint, nec voluerint de Christo gloriosum quid

dicere, in quem non credebant: videlicet Judaei aut Semijudaei, id est, Ebionitae. Quod autem Christus excelsus sit vel altissimus, qui alio sermone apud Hebraeos appellatur, ELION, in octogesimo sexto psalmo legimus: Numquid Sion dicet homo, et homo natus est in ea; et ipse fundavit eam Altissimus (Psal. LXXXVI, 5)? Et in Evangelio: Et tu puer Propheta Altissimi vocaberis (Luc. I, 76). Ac ne longum funem traham (in expositione enim sanctarum Scripturarum veritatem debemus sequi, non contentionem) in isto loco BAMA apud Hebraeos non excelsus dicitur, sed excelsum, id est, ipsa altitudo atque sublimitas: quasi si de aliquo dicamus, non est divinus, sed divinatio: non est rivus, sed fons: non est homo, sed ipsa humanitas. Origenes hunc locum ita interpretatus est: Quia singulariter de uno homine dicitur, referri potest et ad Dominum Salvatorem: jubente Propheta, ut quiescant ab eo qui in magno aliquo reputatus est; licet impraesentiarum videatur ut homo, et spiramen habere in naribus, sicut et caeteri spirant homines.

LIBER SECUNDUS.

Finito in Isaiam primo volumine, quod ut potui, non ut volui, celeri sermone dictavi: sensum potius Scripturarum, quam compositae orationis verba perquirens: nunc transcendam ad secundum; et quidquid in me virium est, pronaequae in Dominum voluntatis, offeram ei qui per Prophetam locutus est: Ego visiones multiplicavi: et in manibus Prophetarum assimilatus sum (Ose. XII, 10). Unde obsecro te, virgo Christi Eustochium, ut nobis in Scripturarum explanatione certantibus, tu cum Mose ad Dominum elevas manus: ut qui exeuntes de Aegypto, mare transivimus Rubrum, vincamus Amalec, qui interpretatur devorans et elingens; et possimus tecum dicere: Benedictus Dominus Deus meus, qui docet manus meas ad praelium, et digitos meos ad bellum (Ps. CXLIII, 1).

(Cap. III.---Vers. 1.)

Ecce enim dominator Dominus exercituum auferet ab Jerusalem, et ab Juda validum, et fortem: omne robur panis, et omne robur aquae. Hucusque de iudicio dici putant. Quod sequitur, de captivitate ventura; quam alii ad Babylonios, alii referunt ad Romanos. Sed melius est, ut supra diximus, cuncta referri ad Dominicam passionem. Post interfectionem quippe illius, omnes gratiae et donationes sublatae sunt a Synagoga Judaeorum, [sed perfidi Judaei habent gratiam sufficientem ut convertuntur et salventur quia pro omnibus mortuus est Dominus Noster Iesus Christus]: secundum quod in Evangelio scriptum est: Lex et Prophetiae usque ad Joannem Baptistam (Matth. XI, 13). Et est ordo: Quoniam nolulistis cessare ab homine, cujus spiritus in naribus ejus, qui excelsus reputatus est: sed econtrario fudistis sanguinem justis, et cogitastis consilium pessimum, dicentes: Alligemus justum, quia inutilis est nobis (Sap. II, 12); ideo fructum adventionum vestrarum comedetis. Nihil apud Judaeos post Passionem Domini forte, nihil validum est: sed omnia infirma et languida. Nec aliquis potest apud eos dicere: Omnia possum in eo, qui me confortat (Phil. IV, 13), Christo Jesu Domino nostro. Et quia juxta LXX legimus validum et validam; valido illud possumus coaptare: Donec occurramus omnes in virum perfectum, in mensuram aetatis plenitudinis Christi (Ephes. IV, 13). 47 Porro validae: Volo, inquit, omnes vos virginem castam exhibere Christo (II Cor. XI, 2). Fortitudo autem panis, et fortitudo aquae, pro omni cibo, et potu accipitur. Legimus quod Moses fuerit in monte Sinai, et quadraginta diebus panem non comederit, et aquam non biberit (Exod. XXXIV). Illud quoque quod ad Adam dicitur: In sudore vultus tui comedes panem tuum, donec revertaris in terram, de qua sumptus es (Gen. III, 19), similiter audiendum. Nec non quod a Salvatore dicitur: Non in pane solo vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur per os Dei (Matth. IV, 4). Fortitudo igitur panis

auferetur ab eis: ille qui dicit: Ego sum panis vivus, qui de coelo descendi (Joan. VI, 51). Et fortitudo aquae, de qua idem Dominus loquebatur: Omnis qui biberit ex aqua hac, sitiet iterum: qui autem biberit ex aqua, quam ego dabo ei, non sitiet in aeternum: sed aqua, quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (Joan. IV, 13). De hujusmodi panibus et in Proverbiis legimus: Aperi oculos tuos, et replere panibus (Prov. XX, 13). Habent Judaei panem, sed absque fortitudine; habent aquas, sed absque robore. Legunt enim Scripturas, sed non intelligunt. tenent membranas, et Christum, qui in membranis scriptus est, perdiderunt (I Cor. III). Lacte enim aluntur, quasi parvuli, et non solido cibo. Et quia fortitudinem perdiderunt, et infirmi sunt, propterea olera comedunt. Athletarum autem solidus cibus est, qui et vitam sustentat humanam, et viventibus praebet fortitudinem (Rom. XIV). De istiusmodi pane et aqua, quod auferantur a Judaeis, etiam alius Propheta testatur, dicens: Ecce dies veniet, dicit Dominus, et emittam famem super terram: non famem panis, neque sitim aquae, sed famem audiendi sermones Domini (Amos VIII, 11).

(Vers. 2.)

Fortem et virum bellatorem, judicem et Prophetam, et hariolum, et senem. Pro forti, quod solum est in Hebraeo, duo simul LXX transtulerunt, gigantem et fortem, eundem volentes gigantem esse, quem fortem. De forti supra dictum est. Gigantem autem in bonam partem, hoc est, de Domino Salvatore, in octavo decimo psalmo legimus: Exultavit ut gigas ad currendam viam suam: a summo coelo egressio ejus, et occursum ejus usque ad summum illius (Psal. XVIII, 8). Sin autem legerimus, Nemrod gigantem (Gen. X), qui fuit venator coram Domino, et gigantes (Gen. VI), propter quos venit diluvium super terram, in contrariam partem accipiendi sunt. Virum quoque bellatorem juxta historiam sic intelligimus, quod capti sint, et usque hodie serviant, et

non deposuerint servitutis jugum. Sed ne iudices quidem habeant proprios, Romanisque subjiciantur iudicibus: in tantum ut de principibus eorum, qui esse videntur in populo, Romani principes iudicent. Sed et hoc dicendum, quod nullus sit apud eos bellator in lege, habens scientiam iudicandi: sed omnia vana sint, et caduca, et plena stultitiae. De Propheta autem, quod apud eos esse cessaverit, nulli dubium est. Quaerimus juxta Hebraicum, quomodo interpretemur hariolum, quem omnes interpretati sunt divinum: exceptis LXX, qui pro hoc conjectorem transtulerunt. Et dicendum quod saepe etiam per hariolos futura dicantur, sicut in Balaam divino legimus, et in divinis quinque urbium Palaestinarum, Gazae et Ascalonis, Geth, et Accaronis, et Azoti, qui dant consilium quomodo arca Domini remittatur (I Reg. VI). Et est sensus: Et vera et falsa a Judaeis pariter auferentur. Senem quoque, quem LXX presbyterum transtulerunt, intelligit ablatum a Judaeis, qui scierit in Scripturis sanctis presbyteros merito et sapientia eligi, non aetate. Neque enim apud Judaeos senes esse cessarunt, quos usque ad decrepitam senectutem saepe venire conspicimus. Et inveteratos dierum malorum duos presbyteros juxta Theodotionem in Danielis principio legimus (Dan. XIII). Nam et Mosi praecipitur, ut eligat presbyteros, quos scit esse presbyteros (Exod. XVIII). Et apostolus Paulus, qualis presbyter eligi debeat, plenissime scribit ad Timotheum (I Tim. V). Unde et in Proverbiis dicitur: Gloria senum canities (Prov. XX, 29). Quae est ista canities? haud dubium quin sapientia, de qua scriptum est: Canities hominum prudentia est (Sap. IV, 8). Cumque nongentos, et eo amplius annos ab Adam usque ad Abraham vixisse homines legamus (Genes. XXIV), nullus alius prius appellatus est presbyter, id est, senex, nisi Abraham, qui multo paucioribus annis vixisse convincitur. Unde scribit et Joannes post pueros et juvenes, etiam ad senes, dicens, Scripsi vobis, patres, quia cognovistis eum, qui a principio est (I Joan. II, 13). Et

Roboam filius Salomonis ideo perdidit regnum, quia noluit audire presbyteros (III Reg. XII).

(Vers. 3.)

Principem super quinquaginta. --- a parte totum. Quomodo enim Centuriones vocantur, qui centum praesunt militibus, et Chiliarchi, qui mille, quos nos Tribunos appellamus, ab eo quod praesint tribui: sic in Israelitico exercitu Quinquagenarii vocabantur, qui in capite erant quinquaginta militum. Unde et Decanos dicimus, qui decem praesunt hominibus. Nec mirum si apud Judaeos omnis perierit dignitas bellatorum, cum militandi sub gladio, et arma portandi non habeant potestatem. Quia vero quinquagenarius numerus semper refertur ad poenitentiam: princepsque poenitentiae, et caput eorum, qui salvantur per poenitentiam, Christus est: breviter numeri hujus sacramenta pandamus. In Genesi legimus, loquente Abraham ad Dominum, quod a quinquaginta primum justis, si inveniantur in civitate, dixerit urbem esse salvandam. Et septem hebdomadarum in Numeris, id est, Pentecostes celeberrima festivitas est. Jubileus quoque, id est, remissionis annus, qui septenis annorum hebdomadibus, id est, quadraginta novem annis textitur, in quo clangunt tubae, et ad omnes revertitur antiqua possessio, hoc continet sacramentum. Unde et David in quinquagesimo numero Psalmum scribit poenitentiae. Legimus quoque in eodem Numerorum libro, quod de praeda et spoliis, quinquagesimum caput, tam de hominibus, quam de jumentis accipiant sacerdotes, et quinquagesimum levitae, qui custodiunt fores tabernaculi. Illa quoque Evangelii parabola (Luc. VII et XVI), in qua dicuntur duo debitores, unus qui debebat quingentos denarios, et alius quinquaginta, ad hanc refertur intelligentiam. Unde et Apostolus apud Ephesios, quibus mystica quaeque dissolverat, vult permanere usque ad Pentecosten, donec perfecte ad Dominum convertantur, dicens: Ostium enim mihi apertum est

magnum et evidens, sed adversarii multi (I Cor. XVI, 9). Imitatur autem, et diabolus Israeliticum exercitum, de quo Jethro dederat genere suo Mosi consilium, ut constitueret super populum tribunos et centuriones et quinquagenarios (Exod. XVIII). Unde impius rex (IV Reg. I) mittit duos quinquagenarios cum subditis sibi militibus, ut exhiberent Eliam: qui divino igne consumpti sunt. Tertius autem salvatur ex eis, qui conversus ad preces, poenitentiae sacramenta cognoverat. Unde et Judaei, nolentes Dominum esse perfectum, nec principem quinquagenarium, dicunt ad eum: Quinquaginta annos necdum habes, et Abraham vidisti (Joan. VIII, 57)? Et ille sciens se esse non solum poenitentium principem, sed et justorum respondit: Antequam Abraham esset, ego sum (Ibid., 58). Quod autem Dominus Princeps sit Quinquagenarius, ex una festivitate intelligere possumus, de qua ait: Dominus est Sabbathi, filius hominis (Matth. XII, 8). Quod si Sabbathi, et Kalendarum. Si Kalendarum, et Paschae, id est, Azymorum. Si Paschae, et Jubilei. Si Jubilei, et Tabernaculorum. Si Tabernaculorum, et Pentecostes, quae ad quinquagesimum refertur numerum.

Et honorabilem vultu, et consiliarium. Pro duobus, id est, honorabili vultu, et consiliario, LXX unum virum admirabilem consiliarium transtulerunt. Inter caeteras gratias etiam hoc Dominus auferet a Judaea, ut nullum habeant consiliarium: sed faciant cuncta absque consilio. Et Graeci poetae laudabilis illa et admiranda sententia est: «Primum esse beatum, qui per se sapiat; secundum, qui sapientem audiat.» Qui autem utroque careat, hunc inutilem esse, tam sibi, quam omnibus. Unde et illud in nostris libris legimus: Amici tibi sint plurimi, consiliarius autem unus de mille (Eccl. VI, 6). Et iterum: Cum consilio omnia age (Prov. XIII, 10): et dabit tibi prudentia admirabilem consiliarium. Senatus quoque consulta dicuntur, et principes quondam Romani, consules appellati sunt, vel a consulendo civibus, vel a regendo cuncta consilio. Et nos habemus in Ecclesia senatum

nostrum, coetum presbyterorum. Cum ergo inter caetera etiam senes Judaea perdiderit, quomodo poterit habere consilium, quod proprie seniorum est?

Et sapientem architectum.

Pro quo Aquila transtulit sapientissimum artificum, ut ostenderet eos plures quondam habuisse artifices: qualis et ille fuit Beseleel filius Uri, filii Ur de tribu Juda, quem implevit Deus spiritu sapientiae, et intelligentiae, ac disciplinae, ut in omni opere esset faber perfectissimus, non solum in auro, et argento, sed et in aere, et caeteris quae Moses enumerat, qui aedificavit Tabernaculum Dei (Exod. XXXI). Illis ergo perdentibus architectos, omnis aedificandi gratia translata est ad Ecclesiam. Unde Paulus apostolus dicit: Quasi sapiens architectus fundamentum posui (I Cor. III, 10). Et Jeremias architectus erat, qui non solum eradicabat, et suffodiebat, et perdebat, sed et aedificabat (Jerem. XVIII): Unde idem Apostolus loquitur: Dei agricultura, Dei aedificatio sumus (I Cor. III, 9). Dominus quoque noster appellatur structor maceriarum (Ephes. II). Et in Evangelio filius fabri sugillatur, qui universa condiderit (Matth. XIII). In Regum quoque volumine legimus, quod miserit rex Salomon, et tulerit Hiram Tyrium, filium mulieris viduae, qui erat de tribu Nephthali, et habebat patrem Tyrium, artificem aeris. Ingressusque est ad regem, et fecit omnia opera regi Salomoni: in quo typus est aedificandae Ecclesiae, quae non solum de tribu Juda, sed de Nephthali quoque, et patre Tyrio generatus sit, qui habuit matrem viduam; quia priorem virum perdiderat (III Reg. VII). Et multo plures sunt filii desertae, magis quam ejus quae habet virum (Isai. XV). Sed et in Paralipomenon libro legimus vallem artificum: Saraias autem genuit Joab patrem vallis artificum: ibi quippe artifices erant (I Par. IV, 14). Qui propterea habitare dicuntur in valle, quia non eos inflabat scientia, sed humilem atque mansuetum sequebantur Jesum, et cum Apostolo dicere poterant: Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus

vocari Apostolus (I Cor. XV, 9). Et alibi: Ex parte cognoscimus, et ex parte prophetamus, et nunc per speculum videmus in aenigmate (I Cor. XIII, 9).

Et prudentem eloquii mystici. Pro quo LXX interpretati sunt, prudentem auditorem; Theodotio, prudentem incantatorem; Aquila, prudentem susurratorem; Symmachus, prudentem eloquii mystici, quem et nos in hoc loco secuti sumus. Dicendum primum juxta LXX; quod inter caeteras gratias spirituales, etiam prudens auditor in Ecclesia necessarius sit. Alii enim datur prophetia: alii discretio spirituum (I Cor. XII, 10). Unde, et constituti erant in populo Judaeorum sacerdotales gradus, qui prophetas, pseudopphetasque discernent: hoc est, intelligerent, qui de Dei spiritu loquerentur, qui de contrario. Legamus Jeremiam. Prudens autem eloquii mystici (Jerem. XIV), sive susurrator, et ut Theodotio voluit, incantator, videtur mihi vir esse eruditus et exercitatus tam in Lege et Prophetis, quam in Evangelio et Apostolis, qui possit singulas animi perturbationes sua sanare doctrina, et ad statum mentis reducere: dum et scortator recipit castitatem, et ganeo frugalitatem, et quondam avarus, dat eleemosynam. Eventila omnes Judaeorum synagogas, et nullum poteris invenire doctorem, qui sancta praecipiat, et contemptis divitiis, sectandam doceat paupertatem. De itiusmodi incantatoribus contra serpentes et aspides, id est, contra peccatores, qui Dei justitiam reliquerunt, David loquebatur in Psalmo: Alienati sunt peccatores a vulva: erraverunt ab utero, locuti sunt falsa. Furor eorum juxta similitudinem serpentis: sicut aspidis surdae et obturantis aures suas, quae non exaudit vocem incantantium, et venefici medicantis sapienter (Psal. LXVII, 4 seqq.). Omnis sermo Apostoli contra serpentes et aspides incantatio est, quem non exaudiunt peccatores, et haeretici, quia claudunt aures suas, ne audiant veritatem.

(Vers. 4.)

Et dabo pueros principes eorum.

Si ex persona Prophetae dicitur: Ecce enim dominator Dominus exercituum, auferet ab Jerusalem, et ab Juda validum et validam: omne robur panis, et omne robur aquae, et reliqua: quomodo nunc idem propheta loquitur: Dabo pueros principes eorum, et effeminati dominabuntur eis? Ergo juxta consuetudinem prophetalem loquente Propheta, subito Deus loquitur per Prophetam ex persona sua, et dicit: Dabo pueros principes eorum: sublatis enim his quae ante donaveram, et quasi bona iratus abstuleram, nunc econtrario dabo mala. Tuli senem et quinquagenarium, et admirabilem consiliarium, et sapientem architectum et prudentem auditorem, etc. Pro his dabo pueros principes. Qui enim presbyterum perdiderunt, qualem superior sermo monstravit, qualis et Abraham primus appellatus est presbyter, recte juvenes principes accipiunt (Genes. VII). De quibus, et in Ecclesiaste legimus: Vae tibi civitas, cujus rex juvenis, et principes tui mane comedunt. Beata terra, cujus rex filius ingenuorum (Eccl. X, 16). Talis fuit rex juvenis Roboam filius Salomonis, qui secutus est juvenum consilia (III Reg. XII). Non quod aetate esset juvenis, sed sapientia. Alioqui quadraginta et amplius annorum regnum accepisse narratur. Et econtrario Salomon duodecim annorum erat quando suscepit imperium, et quia habebat sapientiam, propterea non est appellatus juvenis. Erat enim in eo latitudo cordis, et amplitudo sapientiae quanta arena est in maris littoribus. Unde et Apostolus scribit ad Timotheum, Nemo adolescentiam tuam contemnat (I Tim. IV, 12). Qui enim aetate juvenis est, maturitate senex est. Et Daniel juxta Theodotionem antequam judicaret, appellatus est puer (Dan. XIII). Postquam vero excitavit in eo Deus spiritum, et judicavit senes, accepit presbyterii dignitatem. Jeremiae quoque, qui ad mittentem se Dominum dixerat, Qui es dominator, Domine: Ecce ego nescio loqui, quia juvenis sum (Jerem. I, 6), respondit Dominus, Ne dicas, quia juvenis sum; prius

enim quam formareris in utero, novi te, et antequam exires de vulva matris tuae, sanctificavi te, et prophetam in gentibus constitui te. Ob hanc causam reor et adolescentulas viduas juberi ab Apostolo (II Tim. V), ut accipiant maritos, et matresfamiliae sint, et educent liberos suos, quia multae retro abierunt post Satanam. Et cum luxuriatae fuerint in Christo, nubere volunt, habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt. Nec Ecclesiasticis vidua sustentatur alimentis, nisi quae sexaginta annorum est, et maturitatem habet morum pariter et aetatis. Putet aliquis, et illud quod Apostolus prohibet (I Tim. III), episcopum fieri neophytum, ad hoc pertinere, quia parvulus in fide est, ne elatus in superbiam, incidat in iudicium diaboli. Iudicium autem diaboli nullum est aliud, nisi superbia, propter quam de coelestibus cecidit. Unde et Salvator loquitur, Videbam Satanam, quasi fulgor cadentem de coelo (Luc. XX, 18).

Et effeminati dominabuntur eis. Pro quo in Hebraeo scriptum est THALULIM, quos LXX et Theodotio illusores interpretati sunt, Aquila --- qui se mutant, et turpitudinis exercent vices. Quales in Iudicum libro super concubina Levitae in Gabaa legimus (Judic. XIX). Consideremus Patriarchas Judaeorum, et juvenes sive pueros, effeminatosque ac deliciis affluentes, et impletam prophetiam esse cernemus. Possumus illusores dicere et magistros populi Israel, qui devorant populum Dei, sicut escam panis, et perverse Scripturas sanctas interpretantur, illuduntque stultitiae discipulorum.

(Vers. 5.)

Et corruet populus vir ad virum, unusquisque ad proximum suum: tumultuabitur puer contra senem, et ignobilis contra nobilem. Quando juvenes fuerint principes, et illusores Domini, quales propheticus sermo describit, tunc nec dignitatis, nec aetatis, nec scientiae ullus ordo servabitur; sed rebellabunt pueri senibus, et

ignobiles nobilibus, et mutuo corruent. Et implebitur illud Apostolicum: Mordentes invicem, consumpti estis ab invicem (Galat. V, 15). Haec sub Tito filio Vespasiani accidisse populo Judaeorum, scribit Josephus (Lib. V de Bello Jud.): et quod, cum expugnarentur a Romanis, fuerit Jerusalem in tres partes divisa seditio: et alii arcem et Templum, alii inferiorem, alii superiorem partem urbis tenuerint.

(Vers. 6.)

Apprehendet enim vir fratrem suum, domesticum patris sui. Vestimentum tibi est, princeps esto noster: ruina autem haec sub manu tua.

Pro ruina, Symmachus et Theodotio infirmitatem transtulerunt, LXX cibum. Significat autem raritatem hominum, et maxime rerum omnium penuriam, quod qui cibum, et vestimentum habuerit, potens, et dives, et inclutus esse credatur. Quod autem ait juxta Hebraicum: Ruina autem haec sub manu tua, hunc sensum habet: Miseria nostra et calamitas tuo sustentetur et protegatur auxilio. Et hoc considerandum quod singuli sibi eligant principes singulos, et in principum electione seditio sit, dum alii alios principatu dignos putant. Nec dicunt ad eos, possessiones tuae, et divitiae, et reditus sustentare nos poterunt, sed infirmitas ista, sive cibus meus, ex tuo sanabitur et pendeat arbitrio.

(Vers. 7.)

Et respondebit in die illa, dicens, non sum medicus, et in domo mea non est panis, neque vestimentum; nolite constituere me principem populi.

Pro medico, Symmachus et LXX transtulerunt, principem: Theodotio, --- qui liget vulnera, et provideat sanitati: Respondebit, in Hebraeo non habetur, sed de

LXX additum est. In Hebraeo enim his quae supra scripta sunt jungitur: In illa die dicet, non sum medicus, et reliqua. Is autem dicet, qui princeps fuerit electus. Et sicut populus qui eum quem, comparatione sui locupletiozem intelligit, principem habere desiderat, sic qui eligitur considerans paupertatem, et imbecillitatem suam, indignum se esse delato honore testatur, nec posse mederi vitiis, id est, curare languentes, esurientibus cibum tribuere, vestire nudos, qui ipse se sustentare vix valeat. Ergo non statim multitudinis acquiescamus iudicio, sed electi in principatum, noverimus mensuram nostram, et humiliemur sub potenti manu Dei: quia Deus superbis resistens, humilibus dat gratiam (I Petr. V). Quanti panem non habentes, et vestimentum, cum ipsi esuriant et nudi sint, nec habeant spirituales cibos, neque Christi tunicam integram reservarint, aliis et alimoniam et vestimenta promittunt, et pleni vulneribus, medicos esse se jactant; nec servant illud Mosaicum: Provide alium quem mittas: aliudque mandatum: Ne quaeras iudex fieri: ne forte non possis auferre iniquitates (Eccl. VII, 6). Solus Jesus omnes languores sanat, et infirmitates, de quo scriptum est: Qui sanat contritos corde, et alligat contritiones eorum (Ps. CXLVI. 3).

(Vers. 8, 9.)

Ruit enim Jerusalem, et Juda concidit: quia lingua eorum, et adinventiones eorum contra Dominum, ut provocarent oculos majestatis ejus. Agnitio vultus eorum respondit eis: et peccatum suum quasi Sodoma praedicaverunt, nec absconderunt.

Hoc Propheta loquitur, non ut plerique arbitrantur, ille qui princeps fuerat electus. Et dicit ideo nullum velle praeesse populo peccatori, quia et Judas et Jerusalem, et urbs, et Judaea provincia, sive tribus Juda pariter conciderint. Causasque reddit impietatis eorum, quia contra Dominum blasphemaverunt, atque dixerunt: Tolle,

tolle, crucifige talem, non habemus regem nisi Caesarem (Joan. XIX, 15, 16): et clementissimum Dominum furore linguae suae ad amaritudinem provocaverunt. Agnitio vultus eorum respondebit eis: id est, sua recepere peccata, sive ut Septuaginta transtulerunt: confusio vultus eorum restitit eis: id est, ante oculos suos propria semper habuere delicta. Et quomodo Sodomitae cum omni libertate peccantes, et ne pudorem quidem ullum habentes in scelere, dixerunt ad Lot: Educ foras viros, ut concumbamus cum eis (Gen. XIX, 5): sic et isti publice proclamantes, suum praedicavere peccatum, nec ullam in blasphemando habuere verecundiam. Secunda enim post naufragium tabula est, et consolatio miseriarum, impietatem suam abscondere. Unde et principes appellantur Sodomorum, quia Sodomitica habuere peccata.

(Vers. 10, 11.)

Vae animae eorum: quoniam reddita sunt eis mala. Dicite justo, quoniam bene, quoniam fructum adinventionum suarum comederunt. Vae impio in malum: retributio enim manuum ejus fiet ei.

Juxta Hebraicum et caeteros Interpretes hunc sensum habet: Vae illis quia sua scelera receperunt. Unde vos qui auditis, vel qui librum Prophetae legitis, laudate justitiam Dei, quia benefecerit: quia impii labores manuum suarum comederunt. Et vae impio populo in malum: recepit enim quod merebatur. Et qui principem suum Romanae tradidit potestati, ipse Romanae subjacet servituti. Juxta LXX autem Interpretes qui dixerunt: Vae animae eorum: quoniam cogitaverunt consilium pessimum contra semetipsos, dicentes: Alligemus justum, quoniam inutilis est nobis: itaque fructus operum suorum comedent, perspicue de Christi dicitur passione, quod inierint consilium pessimum, non tam contra justum, quam contra semetipsos, et animam suam: et nunc fructus

operum suorum comedant. Quae enim seminaverit homo, haec et metet (Gal. VI, 5-8), et unusquisque onus suum portabit.

(Vers. 12.)

Populum meum exactores sui spoliaverunt: et mulieres dominatae sunt eis.

Pro mulieribus, quas solus interpretatus est Symmachus, et Hebraice dicuntur NASIM: Aquila et LXX transtulerunt --- qui significant exactores: Theodotio --- id est, foeneratores. Loquitur autem sermo propheticus contra Scribas et Phariseos, qui turpis lucri gratia, ut acciperent decimas et primitias, Dei Filium negaverunt. Et non eos vocat magistros, scribas atque doctores, sed exactores (Luc. XX), qui quaestum putant esse pietatem: et devorant, non juxta Apostolum, domos tantum viduarum, sed universum populum; accusansque luxuriam eorum, et turpem conversationem, non solum exactores appellat, ut ab invitis pecuniam videantur exigere; sed mulieres: quia propter libidinem omnia faciant, et sint dediti voluptatibus. Caveamus ergo et nos, ne exactores simus in populo; ne juxta impium Porphyrium matronae et mulieres sint noster senatus, quae dominantur in Ecclesiis, et de sacerdotali gradu favor judicat feminarum.

(Vers. 13.)

Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt, et viam gressuum tuorum dissipant, sive conturbant.

Scribas et Phariseos exactores appellaverat, non magistros; et supra illusores, qui propter munera, quae excaecant oculos etiam sapientium, non solum peccatores in populo non corripiebant, sed pro divitiis atque compendiis efferebant laudibus: beatos vocantes,

et columnas domus Dei, et caetera quae solent adultores dicere. Ille est ergo doctor Ecclesiasticus, qui lacrymas, non risum, movet, qui corripit peccatores, qui nullum beatum, nullum dicit esse felicem: nec praevent sententiam iudicis sui, dicente Scriptura sancta (Eccl. II, 30): Ne beatum dicas quemquam hominem ante mortem. Sed et in alio loco legimus (Prov. XXVII, 14); Qui benedicit amico mane grandi voce, a maledicente nihil differt. Unde spernentes hominum iudicia, nec laudibus eorum extollamur, nec obtreptionibus contristemur: sed ingrediamur rectam viam, et tritas a sanctis prophetis semitas: audiamusque Jeremiam prophetam dicentem: State in viis, et videte: et interrogate semitas Domini sempiternas, quae sit via bona: et ambulate in ea (Jer. VI, 16). Quod si quando erraverimus, et quasi homines perverso itinere perrexerimus, Domini per Ezechiel exspectemus promissa dicentis: Dabo eis viam alteram, et cor aliud (Ezech. XXXVI). Exactores autem perverterunt atque turbaverunt viam Domini: ut habentes clavem scientiae, nec ipsi intrarent, nec populum intrare paterentur; sed facerent eos perdere viam veritatis, quae loquitur in Evangelio: Ego sum via, et vita, et veritas (Joan. XIV, 6).

(Vers. 13, 14.)

Stat ad iudicandum Dominus: et stat ad iudicandos populos. Dominus ad iudicium veniet cum senibus populi sui, et cum principibus eius.

Populus, qui propter simplicitatem imperitiamque deceptus est, adhuc vocatur populus Dei: et propterea iudicatur, ut salvetur. Nec sedet Dominus in habitu iudicantis, ut in S. Daniele legimus: Throni positi sunt, et libri aperti sunt (Dan. VII, 9): sed stat ad iudicandum: et stat ut iudicet populus, volens eos stare, quorum via fuerat dissipata. Contra principes autem et presbyteros populi sui venit ad iudicium, non ut iudicet, sed ut pariter

judicetur: dans ei locum defensionis, si potuerint habere quod respondeant, juxta illud quod in quinquagesimo psalmo dicitur: Ut justificeris in sermonibus tuis, et vincas cum fueris judicatus (Vers. 6). In Michaea quoque propheta tale quid legimus (Cap. VI), quod in suo loco interpretati sumus. Ergo contra Pharisaeos et --- praesens locus accipitur. Inter senes autem et principes hoc fuisse reor in veteri populo, quod nunc est inter presbyteros et episcopos.

Vos enim depasti estis vineam meam: rapina pauperis in domo vestra. Quare atteritis populum meum, et facies pauperum commollitis, sive conteritis, et ut LXX interpretati sunt, confunditis. Servat consuetudinem prophetalem, ut mutet repente personas: supra enim ipse Dominus dixerat: Popule meus, qui beatum te dicunt, ipsi te decipiunt: et postea Propheta subjecerat: Stat ad judicandum Dominus: Dominus ad judicium veniet. Igitur post prophetam ipse Dominus, qui ad judicium venerat cum senibus populi sui et principibus ejus, loquitur ad eos, et corripit delinquentes: Quare depascitis vineam meam? de qua scriptum est: Vineam de Aegypto transtulisti (Ps. LXXIX, 9). Et in hoc eodem propheta: Vineam Domini sabaoth, domus est Israel (Isai. V, 7). Hanc vineam et in Evangelio locavit Dominus agricolis pessimis, qui missum ad se patrifamilias filium iuterfecerunt (Matth. XXVIII). Rapina, ait, pauperis in domibus vestris. Pauperem vel simpliciter accipe, qui indiget eleemosyna: vel certe pauperem spiritu, de quo scriptum est: Beatus qui intelligit super egenum et pauperem (Ps. XL, 1). Et Paulus Apostolus: Tantum, inquit, ut pauperum memores essemus (Gal. II, 10). Quodque sequitur: Quare atteritis populum meum, et facies pauperum commollitis, sive confunditis, manifeste ad principes dicitur Judaeorum. Sed et ad nostros principes referri potest, si atterant subjectam sibi plebem, et pauperes delinquentes publice arguant atque confundant, divitibus autem pejora peccantibus nemo quidem corripere audeant. Et rapina

pauperum in domibus eorum est, quando replent thesauros suos, et Ecclesiae opibus abutuntur in delicias, publicasque stipes, quae ad sustentationem pauperum datae sunt, vel sibi reservant, vel propinquis distribuunt, et alienam inopiam, suas suorumque faciunt esse divitias.

(Vers. 15.)

Et dixit Dominus: pro eo quod elevatae sunt filiae Sion, et ambulaverunt extento collo, et nutibus oculorum ibant, et plaudebant, et ambulabant, et pedibus suis composito gradu incedebant. Supra et populum et principes tam propheta quam Dominus corripuerat; nunc ad mulieres de quibus prius dixerat: Et mulieres dominatae sunt eis, propheticus sermo convertitur, ne se alienas arbitrentur a crimine, ob quarum delicias atque luxuriam depasti sunt exactores vineam Domini: et rapina pauperis in domibus eorum est, et attriverunt populum ejus, et facies pauperum confuderunt. Quas quidam putant vere feminas Judaeorum, alii metaphoricè de urbibus Judaeae dici arbitrantur, quae appellantur filiae Sion: minores videlicet civitates, vici et oppida. Unde et in libro Jesu per singulas tribus ponuntur nomina civitatum (Jos. XV), et postea describuntur villae atque castella, et filiae nuncupantur. Alii secundum tropologiam, mulieres animas arbitrantur, quae si extento collo ambulaverint, et se erexerint in superbiam, et non virilem duritiam, sed dissolutionem sectatae fuerint feminarum, corripiantur a sermone prophético, et omnia perdant ornamenta virtutum, quae sub lunulis torquibusque et monilibus atque armillis, mitris et discriminalibus caeterisque hujusmodi, describuntur. Abutendum est hoc testimonio et adversum Ecclesiae feminas, quae ambulant collo extento, et nutibus loquuntur oculorum, et plaudunt tam manibus quam pedibus, et ut composito incedant gradu, non naturam sequuntur ducem, sed histriones redimunt praeceptores.

(Vers. 16.)

Decalvabit Dominus verticem filiarum Sion, et crinem earum nudabit, et pro ornatu erit ignominia. Hoc et nobis accidet quorum peccata celantur, cum impletum fuerit illud quod scriptum est: Nihil occultum quod non revelabitur (Luc. VIII, 17). Quamdiu enim protegimur crine, et veste ignorantiae, et homines nos putant sepulcra dealbata (Matth. XXIII), qui intus sumus pleni ossibus mortuorum, videmur aliquid habere munditiae. Cum autem patuerit quod occultum est, auferetur universa caesaries, et foeda calvicies omnibus apparebit.

(Vers. 17.)

In die illa auferet Dominus ornamentum calceamentorum.

In qua die? Judaei putant, captivitatis Babyloniae. Nos verius esse convincimus, quando a Romanis capti sunt, et omnia vestium atque gemmarum, aurique ac monilium ornamenta, et diversas supellectiles perdiderunt. Sive per metaphoram mulierum, omnis ornatus urbium destructus esse narratur. Ornamenta urbium in plateis et porticibus, foro atque gymnasiis et moenibus publicis intellige. Quae si referamus ad animarum statum, calceatos pedes ejus, qui carnes agni comesturus est, et celebraturus Pascha, legisse nos recordemur, et per solitudinem transeuntium, nec vestimenta, nec calceamenta consumpta. Quae sunt ista calceamenta? Illa de quibus Apostolus scribit ad Ephesios: Calceati pedes in praeparationem Evangelii pacis (Eph. VI, 15). Quae calceamenta animae perditurae sunt, quando extento collo ambulaverint, et pedibus traxerint vestimenta, et pro munditia matronali, terrae verrent spurcitiam.

(Vers. 18-21.)

Et lunulas, et torques, et monilia, et armillas, et mitras, et discriminalia, et periscelidas, et murenulas, et olfactoriola, et inaures, et annulos et gemmas in fronte pendentes.

Describit monilia feminarum, et per haec insignia civitatum: vel juxta anagogen variarum ornamenta virtutum. Habent mulieres in lunae similitudinem bullulas dependentes, quas nos ad Ecclesiae ornamenta transferimus, quae illuminatur sole justitiae. Torques quoque, quae ad pectus usque pendentes, intelligentiam, ac principale --- mentis in corde demonstrant. Et monilia, quae uno sermone omnia ornamenta significant: et armillarum bona opera; quales Rebecca accepit in sponsalibus (Gen. XXIV): et mitras, capitis ornamenta, discriminalia, ut judicium habeat singulorum: et periscelidas, quibus noster gressus ornatur, ut audiamus: Pes tuus non offendet (Ps. XC); et: Eruet pedes meos a lapsu (Ps. LV); et murenulas, quae auri atque argenti texuntur virgulis, sensu videlicet, et sermonibus Scripturarum: et olfactoriola, ut Christi bonus odor simus (II Cor. II, 15); et inaures, ne audiamus judicium sanguinis, sed Domini verba dicentis: Qui habet aures audiendi audiat (Luc. VIII, 18): et annulos, quibus signamur ad Domini militiam, quem Deus signavit Pater. Unde dicitur ad principem Tyri: Tu es signaculum similitudinis (Ezech. XXVIII, 12). Filius quoque prodigus cum stola recepit anulum (Luc. XV), et calceamenta, et gemmas in fronte pendentes, quibus nostra ora decorantur. De cujus capitis ornamento, et in psalmo legimus: Sicut unguentum in capite, quod descendit in barbam, barbam Aaron (Ps. CXXXII, 1). Quae omnia licet LXX Interpretes, Aquila, et Symmachus, ac Theodolio diversis modis interpretentur, nos ut potuimus vel de Hebraeo, vel de ipsorum translatione texuimus: nec volumus diutius in singulis immorari, ne frivola sit expositio, et prudenti lectori fastidium faciat.

(Vers. 22.)

Et mutatoria, et pallia, et linteamina.

Pro linteamina, LXX perspicua laconica, interpretati sunt: volentes tenuissimas significare vestes, quibus Lacedaemoniorum, qui fuerunt ad bella promptissimi, et austerioris vitae, corpora tegebantur: quamquam Laconica, nec Hebraicum habeat, nec ullus alius interpretum. Mutatoria autem et pallia, quae significantius Symmachus transtulit --- ornamenta sunt vestium muliebrum, quibus humeri et pectora proteguntur. Mutatoria juxta anagogen illa sunt, de quibus dicitur: Ibunt de virtute in virtutem (Ps. LXXXIII, 8): et linteamina, ut loti in Domino deliciis perfruamur, secundum illud, quo in Psalmis scriptum est: Torrente voluptatis tuae potabis eos (Ps. XXXV, 9). Haec autem omnia perdiderunt filiae Sion, quia ambulaverunt extento collo, et oculorum nutibus superbiam gestierunt: putantes suae esse potentiae quod habebant, et non Domini gratiae.

(Vers. 23.)

Et acus, et specula, et sindones, et vittas, et theristra.

Habent acus mulieres, quibus ornatorum crinium compago retinetur, ne laxius fluant, et in sparsos dissipentur capillos. Habent et specula, quibus considerant vultum suum, et si quid deesse viderint, addunt ornatui. Habent sindones, quae vocantur amictoria: et vittas, quibus crines ligantur, quas appellant ---. Habent et theristra, quae nos pallia possumus appellare: quo obvoluta est et Rebecca. Et hodie quoque Arabiae et Mesopotamiae operiuntur feminae: quae Hebraice dicuntur ARDIDIM, Graece --- : ab eo quod in ---, hoc est, in aestate et caumate corpora protegant

feminarum. Filiae ergo Sion propter superbiam suam perdiderunt acus, quibus omnium praeceptorum regula stringebatur. Perdiderunt specula, quae obtulerunt in Exodo manentes in foribus tabernaculi mulieres ad luterem Domini fabricandum (Exod. XXXVIII): de quibus et apostolus Paulus loquebatur: Videmus autem nunc per speculum in aenigmate (I Cor. XIII, 12). Amiserunt sindones et vittas, quibus operiebant humeros, et fluentem huc atque illuc animum constringebant: et theristra, quo tutissimo in aestibus tegebantur umbraculo. Haec dicimus ne omnino tropologiam hujus loci fugere videamur. Caeterum laboris est maximi in singulis immorari, et latam explanationem quaerere.

(Vers. 24.)

Et erit pro suavi odore, foetor: et pro zona, funiculus.

Foetere peccata poenitens loquitur: Putruerunt et corruptae sunt cicatrices meae a facie insipientiae meae (Ps. XXXVII, 6). Zona accingi lumbos, Apostolus praecepit, dicens: State accincti lumbos vestros in veritate (Ephes. VI, 14). Et de peccatore legimus: Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur (Prov. V, 22). Igitur pro bono odore virtutum, filiae Sion habebunt putredinem peccatorum: et pro cingulo veritatis, mendacii funiculis ligabuntur, quos habuerunt super capita qui cum pannis et sordibus vitam a rege Syriae precabantur.

Et pro fascia pectorali cilicium. Pro fascia pectorali, quam interpretatus est Symmachus, LXX tunicam --- id est, clavatam purpura transtulerunt: quod Aquila cingulum exultationis expressit. Theodotio ipsum verbum Hebraicum PHTHIGIL posuit, quod genus ornamenti muliebris est. Fascia pectus tegit, et eum possidet locum in feminis, quem Rationale in Pontificibus. De hac fascia pectorali, et Jeremias mystico sermone dicebat: Si oblivisci potest sponsa ornatus sui, aut virgo fasciae

pectoralis suae, et ego obliviscar tui, dicit Dominus (Jer. II, 32). Virgo, qualem exhibere nos cupit Apostolus Christo (II Cor. II), quamdiu non corrumpitur in Aegypto, nec franguntur mamillae ejus, quae pectorali fascia colligatae sunt, jungitur sponso: et cum quotidie virtutum filios generet, nequaquam virgo esse desistit. Quod si aliquando divaricaverit pedes omni transuenti, et secuta fuerit amatores suos: et juxta Osee vaticinium, sepserit Dominus vias ejus, et intercluserit semitas, revertetur ad virum suum priorem, et audiet: Exue te vestimentis luctus, et induere vestibus gloriae tuae (Ose II).

(Vers. 25.)

Pulcherrimi quoque viri tui gladio cadent: et fortes tui in praelio. Pro pulcherrimis viris, LXX interpretati sunt, et filius tuus pulcherrimus, quem diligis, gladio cadet. Quod si de animae statu intelligimus, quae post virtutes peccaverit, pulcherrimum filium ejus, bona accipiamus opera, quae hostili gladio conciderunt: et fortes quoque periisse in praelio, quia justitia justus non liberabit eum in quacumque die aberraverit (Ezech. XXXIII, 12). Sin autem sequamur historiam, ex his sermonibus docebimur, non de mulieribus prophetae esse sermonem, quarum viri in praelio corruerunt; sed de urbibus Judaeae, quas filias Sion appellavit, et quarum bellatores ceciderunt in certamine. Denique de eadem Sion sequens versiculus loquitur.

(Vers. 26.)

Et maerebunt atque lugebunt portae ejus, et ipsa urbs desolata sedebit in terra.

Quod usque hodie oculis cernimus. Facilis secundum tropologiam interpretatio est, quod quicumque locum dederit diabolo, et non omni custodia servaverit cor suum,

lugeant portae ejus: et absente sponso, semper in luctu sit, ac de excelsis corruens, in terrae pulvere sedeat.

(Cap. IV.---Vers. 1.)

Et apprehendent septem mulieres virum unum in die illa, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur, tantummodo invocetur nomen tuum super nos: aufer opprobrium nostrum.

Cum pulcherrimi urbis Jerusalem gladio ceciderint, et fortes perierint in praelio; et moeruerint, luxerintque portae ejus; et ipsa fuerit desolata ob nimiam hominum raritatem, interfectis bellatoribus, septem mulieres apprehendent unum virum, cupientes habere semen in Sion, et domesticos in Jerusalem: cibum et vestimentum se habere dicentes: tantum ne absque marito esse videantur, et subjacere illi maledicto, quod scriptum est: Maledicta sterilis, et quae non facit semen in Israel (Deut. VII). Zacharias quoque huic congruit sensui: In diebus illis apprehendent decem homines ex omnibus linguis gentium fimbriam viri Judaei dicentes: Ibimus vobiscum, audivimus enim quoniam Deus vobiscum est (Zach. VIII, 23). Septenarius et denarius numerus propter sabbatum, et decem praecepta legis, Judaeis familiaris est: et ideo hoc frequenter abutuntur: licet juxta Hebraei sermonis ambiguitatem, qui verbum SABA, nunc septem, nunc plures, nunc juramentum interpretantur, possit in hoc loco non septem significare, sed plures. Hoc secundum litteram. Caeterum in adventu Domini Salvatoris, septem mulieres, id est, septem gratiae Spiritus sancti, de quibus in consequentibus idem Propheta dicturus est: Exiet virga de radice Jesse, et flos de radice ejus conscendet: et requiescet super eum spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus, spiritus consilii et fortitudinis, spiritus scientiae et pietatis: et implebit eum spiritus timoris Domini (Isa. XI, 1, 2); apprehendent Jesum, quem multo tempore

desideraverant, quia nullum alium potuerant invenire, in quo aeterna statione requiescerent. Unde et Joannes Baptista refert in Evangelio: Et qui misit me, ipse mihi dixit: Super quem videris Spiritum sanctum descendentem et manentem in eo, ipse est (Joan. I, 33). In Zacharia quoque legimus super lapidem unum septem oculos, et in uno aureo candelabro septem lucernas, et septem suffusoria, ac duas olivas ex utraque parte lampadis, firma radice fundatas (Zach. III). Quod autem gratia sancti Spiritus cuncta possideat, expositione non indiget. Sed quia in hominibus semper patiebatur opprobrium, nullo vivente, ut Spiritus sancti dona poscebant: propterea Jesu nomen sibi cupiunt invocari, ut quod in Lege imperfectum erat, in Evangelio compleatur.

(Vers. 2, 3.)

In die illa erit germen Domini in magnificentia et in gloria: et fructus terrae sublimis, et exultatio his qui salvati fuerint de Israel. Et erit, omnis qui relictus fuerit in Sion, et residuus in Jerusalem, sanctus vocabitur, omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem.

Cum filiae Sion propter superbiam omnem ornatum perdiderint: et moeruerint luxerintque portae ejus, et ipsa desolata conciderit, omnesque bellatores ejus perierint in praelio, in tantum ut multae mulieres unum virum habere vix possint: tunc orietur germen nominis christiani, et terra dabit fructum suum: et exultatio erit his qui de Israel salvati fuerint, de quibus et supra dictum est: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus, et similes Gomorrae fuissetis (Isa. I, 9). Et nota quod non omnis Israel salvetur, sed reliquiae populi Sion, et residuus in Jerusalem: omnis qui scriptus est in vita in Jerusalem, quibus et Dominus loquebatur: Gaudete, quoniam nomina vestra scripta sunt in coelis (Luc. X, 20). Significat autem Apostolos et eos qui per Apostolos crediderunt.

(Vers. 4.)

Cum abluerit Dominus sordes filiarum Sion, et sanguinem Jerusalem laverit de medio ejus in spiritu judicii et spiritu combustionis.

Tunc salvabuntur reliquiae de Israel, quando in baptismo Salvatoris eis fuerint peccata dimissa, et ille sanguis ablutus, quem super se errans populus imprecatus est: Sanguis ejus super nos, et super filios nostros (Matth. XXVII, 25). Unde supra legimus: Cum extenderitis manus, non exaudiam vos: manus enim vestrae sanguine plenae sunt (Isa. I, 15, 16). Et postea eos ad poenitentiam provocans infert: Lavamini, mundi estote. Et nota quod sordes filiarum Sion laverit spiritu judicii, sanguinem autem Jerusalem, spiritu combustionis. Quod enim leve est, lavatur: quod gravius, exuritur. De quo judicii spiritu, et spiritu combustionis Joannes Baptista in Evangelio loquebatur: Ego baptizo vos in aqua, qui autem post me venit, ipse vos baptizabit in Spiritu Sancto, et igni (Matth. III, 11). Ex quo discimus, quod homo tantum aquam tribuat: Deus autem Spiritum sanctum, quo et sordes abluuntur, et sanguinis peccata purgantur.

(Vers. 5.)

Et creabit Dominus super omnem locum montis Sion, et ubi invocatus est, nubem per diem, et fumum et splendorem ignis flammantis in nocte.

In Christo enim nova creatura est, de qua alibi legimus: Vetera transierunt: ecce facta sunt omnia nova (II Cor. V, 17). Pro quo LXX transtulerunt: Et veniet, et erit omnis locus montis Sion, et omnia quae in circuitu ejus sunt, proteget nubes per diem, et lumen ignis flammantis in nocte. Quis autem veniet nisi ille, de quo scriptum est:

Veniet ex Sion qui liberet (Isa. LIX, 20, juxta LXX). Et de quo alius propheta commemorat: Adhuc paululum modicum, qui venturus est veniet, et non tardabit (Abac. II, 3). Cum ille venerit, reddetur populo felicitas pristina, quam aliquando habuere in eremo; praecedente Domino eos per diem in columna nubis, et per noctem in columna ignis (Exod. XIII): ut nec in prosperis, nec in adversis aliquando turbentur. Quod et in psalmo dicitur: Per diem sol non uret te, neque luna per noctem (Ps. CXX, 6). Fumus autem in hoc loco non errorem et ignorantiam, sed gloriam significat, juxta illud quod in hoc eodem propheta, secundum quorundam opinionem, lecturi sumus (Infra c. 6): Et domus impleta est fumo. Et in Joel de gratia Spiritus sancti, quae descendit super apostolos, dicitur: Effundam de spiritu meo, et prophetabunt (Joel. II). Et, Dabo prodigia in coelo sursum, et signa in terra deorsum, sanguinem et ignem et vaporem fumi (Act. II, 17). Id ipsum significare puto et illud in Psalmis: Qui tangit montes, et fumigabunt (Ps. CIII, 32).

(Vers. 6.)

Super omnem autem gloriam protectio. Et tabernaculum erit in umbraculum diei ab aestu, et in securitatem, et in absconsionem a turbine et a pluvia.

Hunc locum Judaei ad Antichristum referunt, quem per turbinem et tempestatem significari aestimant, quando eos Dominus a potentissimo adversario defensurus sit. Nos autem omnia referamus ad primum adventum Christi, de quo et in psalmis legimus: Protexit me in abscondito tabernaculi sui: in petra exaltavit me (Psal. XXVI, 9, 10): super quam fundata Ecclesia nulla tempestate concutitur, nullo turbine ventisque subvertitur. Plurimi Judaeorum et haec et universa, quibus ista sociata sunt, super Babylonia captivitate et reditu in Jerusalem sub Zorobabel et Ezra et Neemia intelligunt.

(Cap. V.---Vers. 1.)

Cantabo nunc dilecto meo canticum patruelis mei, vineae suae.

Cantat propheta carmen lamentabile populo Israel, quod composuit ille, de quo scriptum est in Evangelio: Cum autem vidisset eam (haud dubium quin Jerusalem) flevit super eam, et dixit: Si scires et tu quae ad pacem sunt tibi, quoniam venient dies super te, et circumdabunt tibi inimici tui munitiones, et vallabunt te, et prosternent te, et filios tuos (Luc. XIX, 41 et seqq.). Et rursum: Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina congregat pullos sub alas suas, et noluisti? Ecce dimittetur vobis domus vestra deserta (Matth. XXIII, 37, 38): cui simile est hoc quod nunc in isto carmine dicitur: Dimittam vineam meam. Quod autem Christus dicatur dilectus atque charissimus, quem Aquila --- interpretatus est, patrum, vel patrulem, quadragesimi quarti psalmi nos inscriptio docet: Canticum pro dilecto. Et vox Dei Patris in Evangelio: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui (Matth. III, 17). Et in sexagesimo septimo psalmo legimus: Dominus dabit verbum evangelizantibus virtute multa. Rex virtutum dilecti (Ps. LXVII, 12, 13). Hic ergo dilectus carmen lugubre fecit vineae suae, quod ego cantabo dilecto atque miserabili populo meo. Vel certe ita intelligendum: Cantabo Omnipotenti Deo Patri canticum Christi, qui est patruelis meus, hoc est, ex eadem mecum gente generatus. Quod autem vinea Dei appelletur populus Israel, et in fine hujus cantici legimus: Vineam Domini exercituum, domus est Israel, et vir Juda germen laudabile ejus. Et in septuagesimo nono psalmo (Vers. 9): Vineam de Egypto transtulisti, ejecisti gentes, et plantasti eam. In Evangelio quoque pene eisdem verbis, quibus Propheta nunc loquitur, Dominus textit parabolam: Homo quidam erat paterfamilias, qui plantavit vineam, et maceriam illi circumdedit: et fodit in ea torcular, et aedificavit turrim, et locavit eam agricolis, etc. (Matth.

XXXI, 33). Et in Jeremia legimus: Ego plantavi te vineam fructiferam, totam veram: quomodo conversa es in amaritudinem, vinea aliena (Jerem. II, 21)? Itaque Jerusalem, ut diximus, plangitur: et sermone prophético illius ruina cantatur. Porro Ecclesiae, et populo quondam gentium, aliud carmen est editum, de quo in psalmis legimus: Cantate Domino, omnis terra, annuntiate diem ex die salutare ejus. Annuntiate in gentibus gloriam illius in omnibus populis mirabilia ejus (Ps. XCV, 2, 3). Et rursum: Cantate Domino canticum novum, quia mirabilia fecit. Ostendit Dominus salutare suum, in conspectu gentium revelavit justitiam suam (Ps. XCVII, 1, 2).

Vinea facta est dilecto meo in cornu filio olei. Hoc juxta Hebraicum Theodotio et Aquila transtulerunt: Symmachus autem more suo manifestius: Vinea facta est dilecto meo in cornu in medio olivarum. Porro LXX sensum magis quam verbum interpretati sunt: Vinea facta est dilecto meo in cornu, in loco pingui, sive uberi, $\pi\acute{\iota}\omega\nu$ enim utrumque significat. Et revera nihil terra Repromissionis pinguius, si non montana quaeque atque deserta, sed omnem illius latitudinem consideres, a rivo Aegypti usque ad flumen magnum Euphratem contra Orientem: et ad septentrionalem plagam usque ad Taurum montem et Zephyrium Ciliciae: quod mari imminet. Cornu autem regnum significare, et potentiam saepe legimus, ut est illud in Evangelio: Suscitavit cornu salutis nostrae in domo David pueri sui (Luc. I, 69). Et, In te inimicos nostros cornu ventilabimus (Ps. XLIII, 6). Et in Zacharia quatuor cornua quatuor potentissima regna demonstrant (Zach. I). Hebraei hunc locum ita edisserunt: Vinea Christo plantata est in cornu, id est, in forti loco atque sublimi, qui appellatur filius olei, vel quod indigeat Dei misericordia, et ejus sustentetur auxilio: vel quod cunctis gentibus clarum Dei notitiae lumen praebuerit.

(Vers. 2.)

Et sepsit eam, et lapidos elegit ex illa, et plantavit vineam Sorec, et aedificavit turrin in medio ejus, et torcular extruxit in ea.

Per metaphoram, ut prius diximus, vineae, describit populum Judaeorum, quem sepsit Angelorum auxilio. Et lapides elegit ex eo, vel idola, vel omnia quae Dei cultum poterant impedire. Et plantavit eam vineam Sorec, quam solus Symmachus electam interpretatus est, non verbum e verbo, ut mihi videtur, exprimens, sed sensum qui tenetur in verbo. Aiunt enim Hebraei, Sorec genus esse vitis optimae, quod uberes fructus faciat atque perpetuos. Denique Sorec a quibusdam --- interpretatur: quod nos in pulcherrimos fructus vertere possumus. Aedificavit quoque turrin in medio ejus, templum videlicet in media civitate: et torcular extruxit in ea, quod quidam altare significari putant. Sicut enim ad torcular omnes uvae comportantur atque calcantur, ut ex eis exprimatur vinum, sic altare omnis populi suscipit fructus, et immolatas hostias devorat; juxta illud quod de Benjamin, in cujus tribu templum fuit et altare, legimus: Benjamin lupus rapax, mane comedet: et ad vesperam dabit escam (Gen. XLIX, 27). Cuncta quae dicuntur de vinea, possunt et ad animae humanae referri statum, quae a Deo plantata in bonum, non uvas attulerit, sed labruscas; et postea sit tradita bestiis conculcanda: nec divinum imbrem suscepit doctrinarum; quia praeterita dona contempserit.

Et exspectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas. Pro labruscis, quas nos vertimus, in Hebraeo scriptum est BUSIM: quod Aquila interpretatus est, --- id est, fructus pessimos: Symmachus --- hoc est, imperfectos: LXX et Theodotio spinas: quibus Judaei Dominum coronaverunt. Illo enim exspectante, ut vindemiae tempore deferrent uvas ad torcularia, pro quibus octavus et octogesimus tertius psalmus habent titulos, isti se curis et vitiis saeculi demergentes, quae in Evangelio (Marc. IV) spinae

interpretantur, blasphemiarum stimulos obtulerunt. Puto autem melius esse, Busim labruscas, quam spinas intelligi, ut coeptae translationis similitudo servetur. Unde et Salvator dicit in Evangelio: Numquid colligunt de spinis uvas, aut de tribulis ficus (Matth. VII, 16).

(Vers. 3, 4.)

Nunc ergo habitatores Jerusalem, et viri Juda judicate inter me et vineam meam: quid est quod ultra debui facere vineae meae et non fecerim ei? An quod exspectavi ut faceret uvas, et fecit labruscas?

Feci, inquit, universa quae debui, plantavi vineam in loco uberrimo, circumdedi maceriam, elegi lapides, et flagella ejus hastilibus calamisque subrexi: vitis quoque ipsa non fuit una de pluribus, sed electa et ---. Aedificavi firmissimam turrim, in qua fruges recondere, et de qua insidiantes frugibus bestias contemplarer. Extruxi torcular, ut in eodem potissimum loco premerentur uvae, et vinum funderent. Quia haec igitur feci, quae facere debui, respondeant mihi habitatores Jerusalem et Judae: immo judicent inter me et vineam meam, quid est quod facere debui, et non fecerim? Et illis tacentibus, sibi ipse respondet: Nisi forte in hoc erravi, quod pro labore meo exspectavi, ut uvas faceret, non labruscas, quas inculta ac deserta vinea afferre consuevit. Tale quid et Nathan Propheta ad David missus loquitur (II Reg. XII), et interrogat eum per parabolam, ut dum de alio judicat, de se promat sententiam. Ergo et hic populus interrogatur quasi de vinea, ut contra se ipse respondeat. Hunc locum in Evangelio plenius Salvator exequitur (Matth. XXI), et quod hic praetermissum est, Scribas et Phariseos interrogat. In Isaia enim nihil dictum est de agricolis, nec quae passuri sint indicatur; sed tantum de vinea sermo est: ibi autem quasi alia sit vinea et alii agricolae, sic de populo loquitur et magistris, ut malos male perdat, et vineam aliis agricolis locet; significans apostolos et eos

qui apostolis successuri sunt. Nec vero --- est, ut plerique aestimant in eo quod ait: An quod exspectavi, ut faceret uvas, et fecit labruscas? Supra enim apud se tacitus loquitur, hic autem quod cogitaverat, alios interrogat.

(Vers. 5, 6.)

Et nunc ostendam vobis quid ego faciam vineae meae: Auferam sepem ejus, et erit in direptionem: diruam maceriam ejus, et erit in conculcationem. Et ponam eam desertam; non putabitur, et non fodietur: et ascendent super eam vepres et spinae.

Provocavi, inquit, vos supra, o habitatores Jerusalem, et viri tribus Judae, ut judicaretis inter me et vineam meam, et interrogavi, ut diceretis quid debuerim facere quod non fecerim. Et quia juxta Evangelicam parabolam non vultis respondere quod sciscitor, ego mihi respondebo ipse pro vobis, indicans quid facturus sim: Quoniam feci vineae meae cuncta quae debui, et pro uvis attulit labruscas, auferam universa quae dederam. Tollam angelorum auxilia, de quibus in psalmis scriptum est: Circumdat Angelus Domini in circuitu timentium eum, et liberabit eos (Ps. XXXIII, 8): et diripietur ab adversariis. Destruam muros, et inimicis gentibus subjacebit, eritque deserta et non putabitur in aeternum, nec fodietur, ut redigatur in vepres: et ascendent in ea spinae. Haec autem sub metaphora vineae, de Jerusalem atque Judaeae dicuntur solitudine, quod plerique Judaeorum putant sub Babyloniis accidisse: quod et nos ex parte factum negare non possumus. Sed quia sequitur: Et nubibus mandabo, ne pluant super eam imbrem, hoc in illa captivitate intelligi non potest. Siquidem et Jeremias capta jam urbe prophetavit in populo: et Ezechiel, Daniel quoque et tres pueri, vel prophetasse, vel mirabilia signa etiam in captivitate fecisse narrantur: et postea Aggaeus et Zacharias futura dixerunt in consolationem populi servientis. Tollitur autem Dei auxilium ab his qui indigni

sunt: ut quia non senserant Deum per beneficia, sentiant per supplicia. Vel ideo truculenta quaedam et aspera comminatur, ut conversi ad poenitentiam, imminencia tormenta devitent. Verbum Hebraicum SAITH omnes voce simili spinas interpretati sunt. Si ergo Saith in praesenti loco spinae dicuntur juxta Aquilam et Theodotionem et LXX, respondeant quomodo supra Busim non labruscas, sed spinas transtulerunt.

Et nubibus mandabo ne pluant super eam imbrem. Istaesunt nubes quas eduxit Dominus ab extremo terrae, de quibus et in psalmo legimus: Veritas tua usque ad nubes (Ps. XXXV, 6). Hae nubes, quoniam sub Elia omnes idololatrae erant, tribus annis et sex mensibus super terram Israel non pluerunt (III Reg. XVIII). Quod quidem non solum de prophetis, sed de apostolis possumus intelligere, quod post passionem Domini, nec prophetas, nec apostolos habuerunt Judaei, ne pro uvis afferrent spinas, sed pro sterilitate et ariditate sua precarentur eum, qui potest imbres praebere virtutum. Unde et in Levitico loquitur ad eos: Ponam coelum vobis ferreum, et terram aeneam (Levit. XXVI, 19). Et in Deuteronomio: Erit coelum super caput tuam aeneum, et terra subter te ferrea (Deut. XXVIII, 23, 24). Et rursum, Dabit Dominus pluviam terrae tuae. Et, Cinis de coelo descendet super te, donec eradicet te, et deleat; quia terra quae frequenter super se venientem suscipit pluviam, et non facit segetem, sed spinas et tribulos, reprobata est et maledictionis proxima, cujus finis combustio est.

(Vers. 7.)

Vinea autem Domini exercituum domus Israel est: et viri Juda germen delectabile ejus. Id est, Dei: sive ut LXX transtulerunt, novella plantatio dilectissima. Israel et Judas hoc inter se differunt, quod omnis populus prius appellabatur Israel, et postea, regnante S. David super tribum Juda, et Roboam filio Salomonis super duas tribus,

Judam et Benjamin, hi qui erant in Samaria, hoc est, decem tribus, vocabantur Israel; et quibus regnabant de genere David, appellabantur Juda. Et quoniam ab Israel vituli colebantur in Dan, et in Bethel, propterea ab Assyriis primum est capta Samaria; et multo post tempore Judas a Chaldaeis ductus est in Babylonem, quia minora peccaverant. Unde et in Ezechiele ad utriusque populi peccata purganda, Israel in sinistro latere ponuntur, juxta Septuaginta, dies centum nonaginta, sive ut verius in Hebraico continetur, trecenti nonaginta: Judae autem quadraginta dies (Ezech. IV, juxta LXX et juxta Hebraicum). Hoc dico, ut comparatione Israel, id est, decem tribuum, amabilem atque dilectum ostendam Judam, in quo erant sacerdotes et levitae, et Dei religio versabatur eo tempore, quo propheta Isaias loquebatur ad populum. Et pulchre Israel, hoc est, totus populus, domus est: Judas autem, qui separatis tribubus postea pullulavit, novellum dicitur delectabile. Sed et hoc notandum, quod juxta consuetudinem prophetalem, quae prius per metaphoram dicta sunt, vel per parabolam, postea exponuntur manifestius: quod vinea et novella plantatio, Israel et Judas sit.

Et exspectavi ut faceret judicium, et ecce iniquitas: et justitiam, et ecce clamor, sive ut LXX transtulerunt, Exspectavi ut faceret judicium, et fecit iniquitatem, et non justitiam, sed clamorem. Volumus Latinis insinuare auribus quod ab Hebraeis didicimus: Judicium, apud eos appellatur MESPAT: iniquitas, sive dissipatio, ut interpretatus est Aquila, MESPHAA. Rursum justitia dicitur SADACA: clamor autem appellatur SAACA. Una itaque vel addita littera, vel mutata, sic verborum similitudinem temperavit, ut pro MESPAT, MESPHAA: et pro SADACA poneret SAACA, et elegantem structuram sonumque verborum, juxta Hebraeam linguam redderet. Exspectavit autem Deus, ut populus Judaeorum faceret judicium, id est, uvas: et fecit iniquitatem, id est labruscas: et exspectavit justitiam, ut largitorem tantorum munerum a

Patre missum susciperet, et fecit clamorem, quo vociferatus est contra Dominum, et clamavit, dicens: Tolle, tolle, crucifige talem (Joan. XIX, 15). Unde et Paulus apostolus scribit: Omnis ira et clamor, et blasphemia auferatur a vobis cum omni malitia (Ephes. IV, 31). Vel certe quoniam justis sanguinem fuderant, sanguis Dominicae passionis clamabat ad Dominum: propterea clamorem pro justitia reddiderunt, juxta illud quod in Genesi legimus, Vox sanguinis Abel fratris tui clamat ad me (Gen. IV, 10).

(Vers, 8.)

Vae qui conjungitis domum ad domum, et agrum agro copulatis usque ad terminum loci: Numquid habitabitis soli vos super terram?

Pro eo quod nos diximus, usque ad terminum loci, LXX transtulerunt, aut auferatis proximo: Symmachus et Theodotio: donec deficiat, vel non sit locus; ut deficiente terra, nequaquam saturetur avaritia. Quod quidem et generaliter adversum omnes, quibus nihil satis est, dictum puto: et specialiter contra vineam Domini, quae pro uvis fecit labruscas, id est, pro judicio iniquitatem, et pro justitia clamorem. Quae est enim rabies, cum tecta et agri ad depellendos imbres, et ad serendas fruges haberi debeant, ea habere cupere, in quibus cunctis habitare non possis, et quae colere non sufficiat: alteriusque necessitatem, tuam facere voluptatem? Juxta tropologiam contra haereticos quidam hoc dictum arbitrantur: qui cum moverent pedes suos de Oriente, veniunt in campum Sennaar, qui interpretatur excussio dentium: et aedificant civitatem confusionis, turrimque superbiae, et audiunt sub verbis aliis: Audite haec, duces domus Jacob, et residui domus Israel, qui abominamini judicium, et omnia recta pervertitis, qui aedificatis Sion in sanguinibus, et Jerusalem in iniquitate (Mich. III, 9, 10). Isti domos domibus, id est, dogmata conjungunt dogmatibus; quibus

dicitur per Michaeam, Nolite aedificare in domo derisum (Mich. III), ne supra fundamentum Christi, quod apostolus Paulus posuit (I Cor. III) et in quo debuerant aedificare aurum, argentum, lapides pretiosos: econtrario aedificent ligna, fenum, stipulam, quorum finis incendium est. De hujuscemodi domibus Salvator in Evangelio loquitur: Omnis qui audierit verba mea, et non fecerit ea, assimilabitur viro stulto, qui aedificavit domum suam super arenam. Descendit pluvia, venerunt flumina, flaverunt venti et impegerunt in domum illam, et cecidit: et fuit ruina domus illius magna (Matth. VII, 26, 27). Tamdiu autem quaerunt haeretici nova veteribus jungere, et eadem recentioribus immutare, donec et sensus humanus et sermo deficiat.

(Vers. 9.)

In auribus meis sunt haec Domini exercituum: Nisi domus multae desertae fuerint, grandes et pulchrae absque habitatore.

Pro eo quod nos juxta Hebraicum vertimus, In auribus meis sunt haec Domini exercituum, id est, verba quae locutus est Dominus, adhuc resonant in auribus meis: LXX transtulerunt, Audita sunt haec in auribus Domini sabaoth. Non quod Propheta verba Domini audierit, sed in auribus Domini audita sint quae Propheta dicturus est: cum consequentius sit intelligere, audisse Prophetam, quae Dominus sit locutus. Dominus autem locutus est, quod post captivitatem, domus magnae atque pulcherrimae desertae futurae sint, non habentes habitatorem.

(Vers. 10.)

Decem enim jugera vinearum facient lagunculam unam, et triginta modii sementis facient modios tres.

Pro laguncula, quam soli LXX transtulerunt, omnes alii batum interpretati sunt, quod Hebraice dicitur BETH. Et pro triginta modiis, quos nos pro coro posuimus, qui Hebraice dicitur OMER, LXX verterunt artabas sex: quae mensura Aegyptiaca est, et facit modios viginti. In sterilitate ergo nimia quae sequitur captivitatem, decem jugera vinearum facient batum, id est, tres amphoras: et triginta modii seminis, id est, corus, faciet ephi, quod LXX tres mensuras interpretati sunt, id est, tres modios. Batus autem in liquidis speciebus dicitur, et ephi, sive epha ejusdem mensurae in aridis. Sicut in Ezechiel juxta Hebraicum legimus: Ephi justum, et batus justus erit vobis. Ephi et batus aequalia et unius mensurae erunt, ut capiat decimam partem cori batus, et decimam partem cori ephi: juxta mensuram cori erit aequa libratio eorum (Ezech. XLV, 10, 11). Quaerimus juxta anagogen, quomodo haereticorum domus grandes et pulchrae sint, quae cum judicii tempus advenerit, nullum habitatorem habeant. Omnis enim pompa structuraque verborum, et argumenta dialectica redigentur ad nihili. Et quia juxta apostolum Paulum (II Cor. III) non solum Dei aedificatio sumus, sed et agricultura, quam imitantes haeretici suffodiuntur et eradicantur ab Jeremia: idcirco ubi decem jugera vinearum, sive ubi decem juga boum operantur, facient batum unum, et triginta modii sementis facient ephi (Jerem. XVIII), ut de denario numero, qui in Scripturis sanctis mysticus atque perfectus est: et de tricenario, in quo prophetavit Ezechiel (Ezech. I), et Dominus baptizatus est (Luc. III), redigantur ad ephi, qui ad comparisonem multiplicis numeri, unione constringitur. Quod autem aedificatio et agricultura referatur ad intelligentiam spiritalem, etiam alio loco Paulus apostolus docet (Ephes. IV), fundatos et radicatos in charitate credentes esse contestans. Unde et Ecclesiastes (Eccl. II), non solum sibi aedificavit domos, sed plantavit vineas, et fecit hortos et pomaria, et instituit omnes arbores pomiferas, exstruxitque piscinas, ut irrigaret saltum. Porro haeretici imaginem tantum habentes umbramque virtutum, et non

ipsam veritatem, absque fructu operum, verborum folia pollicentur. De quorum arboribus dicit Dominus: Omnis plantatio, quam non plantavit Pater meus coelestis, eradicabitur (Matth. XV, 13). De vinea enim Sodomorum vinea eorum, et propago eorum de Gomorra: Uva eorum, uva fellis, et botrus amaritudinis eis, furor draconum vinum eorum, et furor aspidum insanabilis (Deut. XXXII, 32, seqq.).

(Vers. 11, 12.)

Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam et potandum usque ad vesperam, ut vino aestuetis. Cithara, et lyra, tympanum, et libia, vinum in conviviis vestris: et opus Domini non respicitis, nec opera manuum ejus consideratis.

Pro ebrietate, quam Aquila est interpretatus et Symmachus, LXX ipsum Hebraicum posuerunt SICERAM, quod omnem significat potionem, quae inebriare potest, et statum mentis evertere. Arguit autem juxta consequentiam coeptae explanationis agricolas vineae, qui imminente sterilitate, et vicino incendio, quo vepres et spinae sunt comburendae, luxuriae se et voluptatibus tradiderunt: non solum in vescendo et bibendo; sed in aurium quoque oblectatione, et in diversis musicae artis generibus. Qui cum ista faciunt, opus Domini non respiciunt, nec considerant quae ventura sint. Abutamur hoc testimonio adversum principes Ecclesiae, qui de mane consurgunt ad sectandam siceram, et bibendum usque ad vesperam: de quibus in alio loco dicitur: Vae tibi civitas, cujus rex juvenis est, et principes tui mane comedunt (Eccl. X, 16). Qui deliciis occupati, ex creaturis non intelligunt Creatorem, nec considerant opera manuum ejus, de quibus legimus: Verbo Domini coeli firmati sunt, et spiritu oris ejus omnis virtus eorum (Ps. XXXII, 6). Potest juxta altiolem intelligentiam, omnis animae perturbatio ebrietas appellari, quae concipitur

de vino furoris draconum, et de veneno aspidum insanabili, quod nonnulli bibunt ab adolescentia usque ad senectutem, hoc est, de mane usque ad vesperam (Deut. XXXII). Alii vero hora tertia, sexta, vel nona, et undecima suscitantur de convivio, et dicitur ad eos: Expergiscimini qui ebrii estis a vino. Super hoc vinum, et super hujusmodi uvas ac vineas pluit Dominus sulphur et ignem a Domino: et quicumque ex earum vino biberit, aestuat atque comburitur. Requirit citharam et psalterium, cujus repertor est Jubal, de Cain stirpe generatus (Gen. IV), nec audit Dominum dicentem ad Aaron: Vinum et siceram non bibetis tu et filii tui, quando ingredimini in tabernaculum testimonii, aut accedetis ad altare (Lev. X, 8). Has citharas, et lyras, tympanumque, et tibias rex Babylonius habuit, quibus consonantibus, universarum gentium populi prosternebantur in terram, et adorabant auream statuam (Dan. III). Quod autem primum tempus humanae sapientiae, quando egredimur pueritiam, et ad rationalem venimus aetatem, mane in Scripturis intelligatur, multa testimonia docere nos poterunt: de quibus exempli causa ponenda sunt pauca: Mane mittebam Prophetas; et: Mane exaudies orationem meam. Mane adstabo tibi, et videbo (Ps. V, 4, 5); et: De nocte consurget spiritus meus (Ps. LXII, 1); et: Deus, Deus meus, ad te de luce vigilo (Ps. C, 8); et: In matutinis interficiebam omnes peccatores terrae, ut disperderem de civitate Domini omnes qui operantur iniquitatem (Ps. C, 8); et in alio loco: Ad vesperam demorabitur fletus, et ad matutinum laetitia, et caetera his similia. Consurgimus autem de mane, quando vitia relinquimus in pueritia, et dicere possumus: Peccata juventutis meae et ignorantiae ne memineris (Psal. XXIV, 7). Ortoque nobis sole justitiae, fugantur tenebrae, et statim interficimus omnes cogitationes, quae ad peccata nos provocant, et de civitate mentis nostrae illos disperdimus peccatores, de quibus Salvator loquitur: De corde exeunt cogitationes malae, homicidia, adulteria, fornicationes, furta, falsa testimonia, blasphemiae (Matth. XV, 19), et reliqua.

Infelicissimi autem sunt qui de mane usque ad vesperam ebrietate, gula et diversis voluptatibus occupati, non intelligunt in se opera Domini, nec considerant cur creati sunt.

(Vers. 13.)

Propterea ductus est captivus populus meus, quia non habuit scientiam: et nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit.

Haec juxta litteram accidisse populo Judaeorum sub Vespasiano et Tito Romanis principibus, tam Graeca quam Latina narrat historia. Quod quidem et spiritualiter hodie quoque patiuntur, sustinentes non famem panis, neque sitim aquae, sed famem audiendi sermonis Dei: quia nec respexerunt opus Domini, nec consideraverunt opera manuum ejus, neque habuerunt ejus scientiam, qui semper locutus est per Prophetas (Amos. VIII). Unde et in Psalmis dicitur de eis: Convertentur ad vesperam, et famem patientur ut canes, et circuibunt civitatem (Ps. LVIII, 16). Quod autem omnis sermo doctrinae, panis appelletur et aqua, illud docet Evangelicum: Non in solo pane vivit homo, sed in omni verbo quod egreditur de ore Dei (Luc. IV, 4): Et, Quicumque biberit de aqua, quam dedero ei, non sitiet in aeternum (Joan. IV, 13). Et in psalmo dicitur: Super aquas refectionis educavit me (Ps. XXII, 2). Unde et Dominus non vult esurientes in eremo dimittere, ne lassentur; et corruant, et interficiantur fame (Matth. XV). Et de justo viro dicitur: Juvenis fui, et senui, et non vidi justum derelictum, nec semen ejus quaerens panem (Ps. XXXVI, 25). Quidam hoc quod dicitur: Captivus ductus est populus meus, quia non habuit scientiam: et nobiles ejus interierunt fame, et multitudo ejus siti exaruit, generaliter de inferis, et gehenna interpretari volunt, in qua punietur omnis qui Dei non habuerit scientiam.

(Vers. 14, 15.)

Propterea dilatavit infernus animam suam, et aperuit os suum absque ullo termino, et descendent fortes ejus, et populus ejus, et sublimes gloriosique ejus ad eum. Et incurvabitur homo, et humiliabitur vir, et oculi sublimium deprimentur.

Qui surrexerunt mane ad sectandam siceram, et permanserunt in ebrietate usque ad vesperam, et voluptate ac deliciis occupati, opus Domini respicere noluerunt, nec opera manuum ejus contemplati sunt, propterea ducti sunt in captivitatem, quia non habuerunt scientiam Filii Dei, dicente ipso ad eos, Nec me scitis, nec qui me misit (Joan. VIII, 19), et in ipsa captivitate fame perierunt, ac aruerunt siti. Unde infernus et mors dilatavit animam suam, et aperuit os suum, et absque ullo numero, et satietate devoravit in perpetuum puniendos: ita ut principes et populus, et sublimes gloriosique terrae Judae descenderent ad eum, et humiliaretur omnis superbia, et oculi sublimium deprimerentur, intelligentium se esse mortales; et cuncta rebus expleta, quae ventura per Prophetas Dominus nuntiarat. Infernus autem animam habere dicitur, non quod animal sit, juxta errorem quorundam; sed quod verbis humanae consuetudinis, rerum insensibilium exprimamus affectum, quod insatiabilis sit, et numquam mortuorum multitudine compleatur. Quomodo et in manu linguae mors dicitur (Prov. XVIII), et omnipotens Deus Sabbathata, et Neomenias Judaeorum odisse loquitur animam suam (Isai. I). Quidquid de populo diximus Judaeorum, tropologice referri potest ad eos qui saeculi deliciis occupati, nec respicientes opera Dei, captivi ducuntur in peccatum, et non habent scientiam Dei: et idcirco fame et siti pereunt bonorum operum atque virtutum, et detrahentur in gehennam, ibique aeternis cruciatibus puniuntur.

(Vers. 16.)

Et exaltabitur Dominus exercituum in iudicio: et Deus sanctus sanctificabitur in iustitia.

Cum captivus ductus fuerit populus, quia non habuit scientiam, et interierit fame, et siti exaruerit, et dilataverit infernus animam suam: et descenderint fortes atque sublimes gloriosique in profundum, et incurvatus fuerit homo, et humiliatus vir, et receperint omnes juxta merita sua: tunc exaltabitur Dominus in iudicio, cujus prius injustum videbatur esse iudicium, et Deus sanctus ab omnibus sanctificabitur in iustitia, ut impleatur illud quod in Evangelio dicitur: Pater noster, qui es in coelis, sanctificetur nomen tuum (Matth. VI, 9); et: Pater iuste, mundus te non cognovit (Joan. XVII, 25). Unde cavere debemus ne praeveniamus iudicium Dei, cujus iudicia magna sunt, et inenarrabilia, et de quo Apostolus loquitur: Inscrutabilia iudicia ejus, et investigabiles viae illius (Rom. XI, 33), donec illuminet occulta tenebrarum, et aperiat cogitationes cordium (I Cor. IV, 5), qui dicit in Evangelio: Nolite iudicare, ut non iudicemini (Matth. VII, 1). Cui sententiae congruens Paulus apostolus praecepit: Tu quis es qui iudicas alienum servum? suo Domino stat, aut cadit. Stabit autem: potens est enim Deus statuere illum (Rom. XIV, 4).

(Vers. 17).

Et pascentur agni juxta ordinem suum: et deserta in ubertatem versa, advenae comedent.

Pro pascentibus agnis juxta ordinem suum, quod in bonam partem accipitur, nescio quid volentes LXX transtulerunt, pascentur direpti quasi tauri; pro agnis tauros intelligentes, et rursum pro advenis interpretantes agnos. Quando autem Dominus exaltatus fuerit in iudicio, et sanctus in sua sanctificatus iustitia, ut mali agricolae

male pereant, et exaltata cedrus securi Domini succidatur; tunc qui fuerint de agnorum numero, non haedorum, pascentur in Ecclesiae pratis, et dicent: Dominus pascit me, et nihil mihi deerit (Ps. XXII, 1); et quae a Judaeis deserta sunt, versa in ubertatem comedet gentium populus. Haec juxta tropologiam. Caeterum ut ordinem compleamus historiae, id ipsum aliis verbis dicitur, de quo supra legimus: Regionem vestram in conspectu vestro alieni devorant, et deserta est atque subversa a populi sexternis (Isai. I, 7). De toto enim orbe congregata gentium multitudo habitat in Judaea, et ejectis prioribus populis, ideo ex parte caecitas facta est domui Israel, ut subintraret plenitudo gentium (Rom. XI). Pulchreque juxta LXX direpti sunt atque vastati et ducti in captivitatem quasi tauri, de quibus Dominus dixerat: Tauri pingues obsederunt me, ut loca taurorum occuparent agni.

(Vers. 18, 19.)

Vae, qui trahitis iniquitatem in funiculis vanitatis, et quasi vinculum plaustrum peccatum. Qui dicitis: festinet et cito veniat opus ejus, ut videamus, et appropiet et veniat consilium sancti Israel, et scimus illud.

Pro vinculo plaustrum, corrigiam jugi vitulae, sive vaccae, LXX transtulerunt. Quod autem vincula dicantur esse peccata, crebrius legimus. E quibus illud est: Funibus peccatorum suorum unusquisque constringitur (Prov. V, 22). Et Dominus arguens populum delinquentem, qui peccatis peccata sociarat, fecit flagellum de funiculis, ostendens eis quomodo domum Dei fecissent speluncam latronum (Joan. II), et sedem orationis vertissent in domum negotiationis (Matth. XXI). Conviva quoque coenae Dominicae, vestem non habens nuptialem, vinctus pedibus ac manibus ejicitur in tenebras exteriores (Matth. XXII). Et Dominus venit, ut his qui erant in vinculis diceret: Exite (Isa. XLIX, 9); et qui versabantur in tenebris,

revelamini (Psal. CLXV, 8). Ipse enim solvit compeditos, et illuminat caecos: quos Jeremias vinctos terrae nuncupat. Nec plangit eos qui peccare coeperint, statimque desierint: non est enim justus super terram qui faciat bonum, et aliquando non peccet (Eccl. VII, 2); sed qui longo funiculo peccata protraxerint. Unde et in Numeris legimus (Cap. XIX), vaccam rufam, cujus cinis expiatio populi est, non aliter immolari et offerri ad altare Domini, nisi quae terrena opera non fecerit, jugumque non traxerit, nec vinculis jugi Nabuchodonosor fuerit alligata. Et in hoc eodem propheta pro cingulo veritatis, filiae Sion cinguntur funiculo. Achitophel quoque et Judas (Iscariotes) [quorum alter S. David, alter Dominum prodiderunt] fune longissimo trahentes peccata sua, periire suspendio; putantes malum conscientiae praesenti morte finiri, et nihil esse post mortem. Quod autem juxta Hebraicum et omnes alios interpretes, appellantur funiculi vanitatis; hoc significat, quod facientibus peccatum facile textur, et tam inane et facile est, ut aranearum fila texuntur: sed cum inde voluerimus exire, solidissimis vinculis nectimur. Plaustrum autem plenum oneratumque peccatis facilius intelligunt, qui meminerint scriptum in Zacharia, impietatem sedere super talentum plumbi (Zach. V): et Aegyptios qui gravi peccatorum sarcina premebantur, quasi plumbum in mare Rubrum esse demersos (Exod. XV). Et in alio loco peccator loquitur: Iniquitates meae supergressae sunt caput meum: sicut onus grave gravatae sunt super me (Ps. XXXVII, 5). Dicuntur autem haec ad principes Judaeorum, qui supra arguti sunt in avaritia atque luxuria: quod provocati a Domino ad poenitentiam, et postea ab Apostolis ejus, usque hodie perseverent in blasphemiiis, et ter per singulos dies in omnibus synagogis sub nomine Nazarenorum anathematizent vocabulum Christianum. Est autem sensus: Vae vobis qui putatis diem judicii non futurum, vel non venturam captivitatem quam propheticus sermo praedicit: qui dicitis ad Prophetam: Usquequo nobis Dei minaris iram? volumus eam scire, jam veniat.

Hoc autem per ironiam loquuntur, quoniam eam non putant esse venturam, sed simulari a Propheta.

(Vers. 20.)

Vae qui dicitis malum bonum, et bonum malum: ponentes tenebras lucem, et lucem tenebras: ponentes amarum in dulce, et dulce in amarum.

Ejusdem criminis est, bonum, lucem, et dulce, contrariis vocare nominibus, cujus, malum, tenebras, et amarum vocabulis appellare virtutum. Hoc contra eos qui peccatum non putant, si bono detrahant, et non aestimant esse delictum, si laudent malum. Ponunt autem Judaei bonum malum, et lucem tenebras, et dulce amarum, suscipientes Barabbam latrocinii et seditionis auctorem, et crucifigentes Jesum, qui non venerat nisi ad oves perditas domus Israel, ut salvaret quod perierat. In Barabbam intelligamus diabolum, qui cum sit nox et tenebrae, transfiguratur in Angelum lucis (Matth. XXVII). Unde et Apostolus loquitur: Quae participatio justitiae cum iniquitate? quae societas luci ad tenebras? qui consensus Christi et Belial (II Cor. VI, 14, 15)? Neque enim lucerna tollenda est, et ponenda sub modio, vel sub lecto, sed supra candelabrum, ut omnibus luceat. Nec arbor malos afferens fructus, bonae arboris est appellanda vocabulo (Matth. V). Unde et in Genesi mystico sermone narratur, quod diviserit Deus inter lucem ac tenebras, quae in principio super abyssum ferebantur (Gen. I). Quod autem bonus Salvator sit appellatus, ipse in Evangelio loquitur: Pastor bonus ponit animam suam pro ovibus suis (Joan. X, 11). Lucem quoque esse se dicit: Ego sum lux mundi (Joan. VIII, 12), et quotidie coelesti pane saturati dicimus: Gustate et videte, quam suavis est Dominus (Ps. XXIII, 9). E contrario quando dicimus: Libera nos a malo (Matth. VI, 13); et: Mundus in maligno positus est (I Joan. V, 19), diaboli cupimus insidiis liberari. Quod autem ipse tenebrarum et amaritudinis significetur

nomnibus, crebrius legimus. Sed et hoc possumus dicere, quod omnia contraria dogmata veritati amara sint, et sola dulcis veritas. Unde cavendum est, ne pro veritate sequamur mendacium, ne pro lumine tenebras. Multae enim sunt viae quae videntur hominibus rectae, et novissima earum perveniunt in profundum inferni. Est quoque justus periens in justitia sua, cui dicitur: Ne sis justus multum (Eccl. VII, 17). Quas ob causas Israel repromittit se via ambulaturum regia, nec ad sinistram, nec ad dexteram declinaturum (Deut. V). Et ut loquar quod sentio: difficile hoc maledicto quis carere potest, cum et malis frequenter adulemur propter potentiam, et bonos despiciamus propter inopiam. Unde significantius interpretatus est Aquila: Vae qui dicit malo, bonus es, et bono, malus es (Prov. XVII, 13). Et in hunc congruit sensum illud quod Salomon in Proverbiis loquitur: Qui judicat justum injustum, et injustum justum, abominabilis est uterque apud Deum. Scribae quoque et Pharisei verba Salvatoris non recipientes, sed traditiones hominum, et aniles fabulas, fecerunt bonum malum, et malum bonum.

(Vers. 21.)

Vae qui sapientes estis in oculis vestris, et coram vobismetipsis prudentes.

Qui vobis, inquit, ipsi videmini sapientes esse, qui prudentiam sequimini, non Dei, sed hominum: et cum non recipiatis Dei virtutem Deique sapientiam, putatis vos esse sapientes (I Cor. I). Inter sapientiam et prudentiam hoc dicunt interesse Stoici, quod sapientia rerum sit divinarum humanarumque notitia: prudentia autem tantum mortalium. Consequenter autem haec adversum Scribas dicuntur et Phariseos, qui habentes clavem scientiae, nec ipsi ad Christum introeunt nec alios introire permittunt (Luc. XI).

(Vers. 22.)

Vae qui potentes estis ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendam siceram, id est ebrietatem.

Quibus supra dixerat: Vae qui consurgitis mane ad ebrietatem sectandam, et potandum usque ad vesperam, ut vino aestuetis, de his etiam nunc loquitur: qui potentes sunt ad bibendum vinum, et viri fortes ad miscendum siceram (Deut. XXXII). Qui inebriati vino draconis, et veneno aspidum insanabili, virtute Domini calumniabantur. Et ipsi ebrii inebriabant populos, ut pari furore bacchantes, adversus Dominum conclamarent. Juxta tropologiam ante jam diximus: quod sacerdotes ingressuri Tabernaculum Dei, non debeant vinum bibere et siceram (Levit. X). Quibus nunc addimus, quod Nazaraeis quoque praeceptum sit, qui se sanctificant Domino, ut vinum et siceram, et omne quod de uvis est, non bibant, nec comedant, ne uvam quidem passam, et acetum ex vino (Num. VI). Sed et in Proverbiis praecipitur: Potentes qui iracundi sunt; vinum non bibant, ne cum biberint, obliviscantur sapientiae. Inter vinum et siceram juxta anagogen hoc esse arbitror, quod vinum e pluribus una perturbatio est, verbi gratia, libidinis, avaritiae, gulae, et invidiae. Sicera autem, id est, ebrietas, omnes in se vitiorum continet passiones, quas rectius Latino sermone perturbationes possumus dicere, quod statum mentis evertant, et ebrios faciant nescire quid agant. Qui ergo praesunt plurimum debent carere vitiis, et maxime ira, quae furori proxima est: ne quanto plus possint, tanto amplius subjectis noceant. Miscet siceram qui cum ebrietate plenus sit, ad decipiendos homines, umbras quasdam et imagines simulat se habere virtutum.

(Vers. 23.)

Qui justificatis impium pro muneribus, et justitiam justi aufertis ab eo.

Et haec pars vitiorum est vineae, quae pro uvis fecit labruscas, et exspectante Domino, ut faceret iudicium, fecit iniquitatem, justificans impium pro muneribus, et non causas, sed dona considerans, quae excaecant etiam oculos sapientium. Unde cavendum est, ne inebriemur vino, in quo est luxuria (Deut. XVI, 19; Ephes. V), et nudentur femora turpitudinis nostrae (Gen. IX), et adulemur impiis pro muneribus, et justitiam iusti pro inopia despiciamus. Quod et in Epistola Jacobi praecipitur: ne honorantes impios divites, et despicientes sanctos pauperes, fiamus iudices iniquitatis.

(Vers. 24.)

Propter hoc sicut devorat stipulam lingua ignis, et calor flammae exurit: sic radix eorum quasi favilla erit, et germen eorum ut pulvis ascendet. Abjecerunt enim legem Domini exercituum, et sermonem sancti Israel blasphemaverunt.

Propter superiores causas superbiae, et ebrietatis, et avaritiae, quia pro uvis attulerunt spinas, et fenum, ligna, stipulam, arsuosque vepres; ideo radix malitiae eorum redigetur in favillam, et omnis flos et pulchritudo divitiarum et corporis pulveri comparabitur (I Cor. III). Non enim solum ista fecerunt, sed his gradibus pervenerunt ad blasphemiam, ut legem Domini non reciperent, et sermonem Sancti Israel blasphemarent; de quibus supra legimus: De Sion egredietur lex, et verbum Domini de Jerusalem (Isai. II, 3). Potest radix in malis cogitationibus accipi, fructus autem et germen in malis operibus atque sermonibus, ut quod in radice latet, monstretur in germine: quae utraque Domini incendio vorabuntur. Unde et Apostolus (Heb. XII, 15), radicem amaritudinis malorum, sursum loquitur germinantem.

(Vers. 25.)

Ideo iratus est furor Domini in populum suum, et extendit manum suam super eum, et percussit eum, et conturbati sunt montes, et facta sunt morticina eorum, quasi stercus in medio platearum. In omnibus his non est aversus furor ejus: sed adhuc manus ejus extenta: Quoniam abjecerunt legem Domini exercituum, quam se daturum per Jeremiam Dominus pollicetur, dicens: Ecce dies veniunt, dicit Dominus, et feriam domui Israel, et domui Juda foedus novum, non secundum pactum quod pepigi cum patribus vestris, in die quando apprehendi manum eorum, ut educerem eos de terra Aegypti (Jerem. XXXI, 31, 32). Et sermonem Sancti Israel blasphemarunt, dicentes: Daemonium habet, et Samaritanus est (Joan. VIII, 48); et: Nonne hic est filius fabri (Matt. XIII, 55)? Idcirco iratus est furor Domini in populum suum, qui prius iratus fuerat contra principes et potentes, qui sapientes erant in oculis suis, et justificaverunt impium pro muneribus, et devoraverat eos quasi stipulam lingua ignis, et calor flammae exusserat, ut potentes potenter tormenta paterentur. Et extendit manum suam adversum eum, quem vocat populum suum: eo quod fuerit pars haereditatis ejus, et funiculus possessionis illius (Deut. XXXII). Extendit autem manum, ut percutiat, et furor ejus irascatur, de quo et in alio loco legimus: Domine, ne in furore tuo arguas me, neque in ira tua corripas me (Ps. VI, 1). Et Jeremias: Corripe nos, inquit, Domine; verumtamen in iudicio, et non in furore (Jerem. X, 24). Furere autem Dominus dicitur, non quod humanis perturbationibus subjaceat; sed quod nos qui delinquimus, nisi irascentem audierimus, Dominum non timeamus. Unde et Apostolus scribit, (Rom. II), quod bonitas Dei, et patientia provocet nos ad poenitentiam: nos autem secundum duritiam et impenitens cor nostrum, thesaurizemus nobis iram in die irae, et revelationis justi iudicii Dei. Quae sit autem manus quae extenditur, vel elevatur super populum peccatorem, Job loquitur manifestius: Manus enim Domini tetigit me (Job. XIX, 21). Unde et diabolus sciens potentem manum

Domini, et brachium quod universis gentibus revelatum est, dicit ad Dominum: Mitte manum tuam, et tange omnia quae habet: nisi in faciem benedixerit tibi (Job. II, 5). Quod autem quasi praeteritum dicitur, quod futurum est, consuetudinem sequitur prophetalem, in qua tam certa sunt quae futura dicuntur, ut putentur esse praeterita. Quod et in Psalmis canitur: Dederunt in cibum meum fel, et siti mea potaverunt me aceto (Ps. LXVIII, 22). Et iterum: Diviserunt sibi vestimenta mea, et super vestimentum meum miserunt sortem (Ps. XXI, 19). Quodque sequitur: Et percussit eum, id est, populum suum, et conturbati sunt montes: montes quidam putant contrarias fortitudines; sive eos spiritus qui in ministerio Dei sunt, et quibus traduntur peccatores ad puniendum. Nos autem hyperbolice dictum putamus, quod pro magnitudine malorum imminentium etiam montes commoveantur, et cadaveribus mortuorum repleantur omnes plateae urbium. Hoc accidisse Judaeis post passionem Domini sub Vespasiano et Adriano, nemo dubitat. Cumque haec facta sint, non est aversus furor ejus: sed adhuc manus ejus extenta, sive excelsa, quae habitum irascentis, et percutientis ostendit. Et notandum in his omnibus, quod non eis exprobrat idololatriam, non alia peccata, propter quae offenderint Deum, sed quia abjecerunt legem Evangelii, et sermonem Domini blasphemaverunt.

(Vers. 26 et seqq.)

Et levabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terrae, et ecce festinus velociter veniet. Et non erit deficiens, neque laborans in eo: non dormitabit, neque dormiet, neque solvetur cingulum lumborum ejus, nec rumpetur corrigia calciamenti ejus. Sagittae ejus acutae, et omnes arcus ejus extenti: ungulae equorum ejus ut silex, et rotae ejus quasi impetus tempestatis. Rugitus ejus ut leonis, rugiet ut catuli leonum, et frendet, et tenebit praedam, et amplexabitur, et non erit qui

eruat. Et sonabit super eum in die illa sicut sonitus maris: aspiciemus in terram, et ecce tenebrae tribulationis, et lux obtenebrata est caligine ejus. Hebraei hunc locum de Babyloniis et Nabuchodonosor intelligunt prophetari, quod Dei voluntate adductus sit in Judaeam et Jerusalem, templumque subverterit. Nos autem sequentes ordinem, et sequentia superioribus copulantes, ideo signum in nationibus procul elevatum dicimus esse, et sibilasse Dominum, vel traxisse eos de finibus terrae; quoniam abjecerunt legem Evangelii, et sermonem sanctum blasphemaverunt. Si enim de Babyloniis esset sermo, juxta consuetudinem prophetalem dixisset: Vocabo eum qui ab Aquilone est, eo quod juxta Judaeae situm, Assyrii atque Chaldaei in Septentrionali plaga sint. Vel certe apertius Babylonios Assyriosque describeret. Nunc vero dicendo: Levabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terrae, gentes longe positas significat, et quae in terrae finibus commorantur: haud dubium quin Romanos, et omnes Italiae, Galliarumque et Hispaniae populos, qui sub Vespasiano et Adriano, Romano imperio subjacebant. Unde et Italia ab eo quod ibi Hesperus occidat, olim Hesperia dicebatur. Et hoc veniente percussus est, et omnes Judaeae montes turbati sunt, ut interpretatus est Theodotio et Symmachus, vel commoti, ut Aquila posuit, vel acerbati, ut LXX transtulerunt, ut impetu hostium omnes replerentur plateae cadaveribus mortuorum. Describit ergo sermo divinus velocitatem venientis exercitus, qui non sua, sed Domini venerit voluntate; immo attractus sit, et sibilo illius provocatus, quod non defecerit, nec tanto itinere laboraverit, et cupiditate praedandi, somnum oculis non admiserit, calciamenta quoque illius non sint attrita, sagittariorum multitudinem, equitum turmas, currum quadrigarumque fervorem, quod instar leonis, non tam ad pugnandum, quam ad praedandum, et vorandum venerit, et ululatus vincentis exercitus, marinis fluctibus comparatur. Ex quo notandum ubicumque sonitus maris in Scripturis appellatur, quid significet. Cum igitur venerit Romanus

exercitus, et tenuerit praedam, et non fuerit qui eruat, Propheta compatientis affectu se jungit populo, et ait: Aspiciemus in terram et ecce tenebrae tribulationis. Coelum enim aspicere non audebimus, cujus habitatorem offendimus: et lux nostra quam semper habebamus in Deo, tribulationum caligine obscurata est. Legi in cujusdam Commentariis, hoc quod dicitur: Levabit signum in nationibus procul, et sibilabit ad eum de finibus terrae, de vocatione gentium debere intelligi, quod elevato signo Crucis, et depositis oneribus peccatorum, velociter venerint atque crediderint. Sed nescio quomodo huic sensui possint congruere quae sequuntur.

LIBER TERTIUS.

Sufficit mihi voluminum magnitudo, quae in explanatione Isaiae prophetae textitur, ubi aliquid praetermittere, damnum est intelligentiae. Quamobrem in singulis libris, qui tantum numerum ordinemque significant, breves praefatiunculas posui. Teque, virgo Christi Eustochium, precor, ut in expositione difficillimae visionis orationibus me juves: in qua Deus omnipotens in sua cernitur majestate; et duo Seraphim stantia in circuitu ejus atque clamantia: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus sabaoth, plena est omnis terra gloria ejus; et commotum liminare templi atque concussum, et domus Judaica tenebris erroris impleta. Et comparatione divinae gloriae Propheta immunda labia habere se dicens, et habitare in medio populi blasphemantis, qui consona impietatis voce clamabant: Crucifige, crucifige talem; et, Non habemus regem, nisi Caesarem (Joan. XIX, 6 et 15). Unumque de Seraphim missum ad Isaiam, qui forcipe de altari carbone comprehenso, prophetae purgaret labia, et populus remaneret immundus. Tertius ergo in Isaiam liber hoc habet exordium.

(Cap. VI,---Vers. 1.)

Anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum.

Sub quatuor regibus prophetasse Isaiam, super Judam et Jerusalem, primae visionis titulo demonstratum est; id est sub Ozia, Joatham; Achaz et Ezechia. Mortuo ergo Ozia, sub quo dicta sunt universa, quae supra exposuimus, successit filius ejus Joatham, qui regnavit annis sedecim, et fecit rectum in conspectu Domini, et portam templi aedificavit excelsam. Quo imperante, vidit Isaias sedentem Dominum super solium excelsum et elevatum, ut habitum regnantis ostenderet.

Et ea quae sub ipso erant, implebant Templum, sive ut Theodotio et Symmachus transtulerunt: Et ea quae sub pedibus ejus erant, implebant Templum. Pro quo LXX interpretati sunt. Et plena domus gloria ejus. De hac visione ante annos circiter triginta, cum essem Constantinopoli, et apud virum eloquentissimum [Sanctum] Gregorium Nazianzenum, tunc ejusdem urbis episcopum, sanctarum Scripturarum studiis erudirer, scio me brevem dictasse subitumque tractatum, ut ex experimentum caperem ingenioli mei, et amicis jubentibus obedirem. Ad illum itaque libellum mitto lectorem, oroque ut brevi hujus temporis expositione contentus sit. Oziam, quia sibi illicitum sacerdotium vindicabat, lepra fuisse percussum, sacra narrat historia; quo mortuo, Dominus videtur in Templo, quod ille polluerat (II Paral. XXVI). Ex quo animadvertimus, regnante in nobis leproso rege, nos Dominum in sua majestate regnantem videre non posse, nec sanctae Trinitatis nosse mysteria. Unde et in Exodo postquam mortuus est Pharaos, qui opprimebat Israel luto et paleis, et lateribus, populus clamavit ad Dominum, qui, illo vivente, clamare non poterat. Et Ezechiel, mortuo Phaltia filio Bananiae pessimo principe, cadit in faciem suam, et voce excelsa clamat ad Dominum. Pulchreque juxta Hebraicum, non ipse Dominus implebat Templum, cujus

coelum thronos est, et terra scabellum pedum ejus; et de quo in alio loco legimus: Dominus in Templo sancto suo, Dominus in coelo sedes ejus (Ps. X, 5); sed ea quae sub pedibus ejus erant, implebant Templum (Isai. LXVI). Quis sit autem iste Dominus qui videtur, in evangelista Joanne, et in Apostolorum Actis plenius discimus. Quorum Joannes ait: Haec dixit Isaias, quando vidit gloriam ejus, et locutus est de eo (Joan. XII, 41), haud dubium quin Christum significet. Rursum Paulus in Actis Apostolorum, ubi Romae loquitur ad Judaeos: Bene, inquit, Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, dicens: Vade ad populum istum, et dic: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis; incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertant se, et sanem eos (Act. XXVIII, 26, 27). Visus est autem Filius in regnantis habitu, et locutus est Spiritus sanctus propter consortium majestatis, unitatemque substantiae. Quaerat aliquis, quomodo nunc Propheta Dominum vidisse se dicat, et non absolute Dominum, sed Dominum sabaoth, ut in consequentibus ipse testatur; cum evangelista Joannes dixerit: Deum nemo vidit unquam (Joan. I, 20). Et ad Mosen loquatur Deus: Non poteris faciem meam videre: neque enim videbit homo faciem meam, et vivet (Exod. XXXIII, 20). Ad quod respondebimus, non solum Patris divinitatem, sed ne Filii quidem et Spiritus sancti, quia una in Trinitate natura est, posse oculos carnis aspicere; sed oculos mentis, de quibus ipse Salvator ait: Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt (Matth. V, 8). Legimus quod S. Abraham visus sit Dominus in hominis figura: et cum Jacob quasi homo luctatus sit, qui Deus erat. Unde et appellatus est locus ipse Phanuel, hoc est, facies Dei: Vidi enim, ait, Dominum facie ad faciem, et salva facta est anima mea (Gen. XXXII). Ezechiel quoque vidit Dominum in forma hominis sedentem super Cherubim, a lumbis ejus et deorsum erat quasi ignis, et superiora habebant speciem

electri (Ezech. I). Ergo Dei natura non cernitur, sed videtur hominibus, ut voluerit.

(Vers. 2.)

Seraphim stabant super illud, sex alae uni, et sex alae alteri: duabus velabant faciem ejus, et duabus velabant pedes ejus, et duabus volabant. Et clamabant alter ad alterum, et dicebant: Sanctus, Sanctus, Sanctus Dominus exercituum; plena est omnis terra gloria ejus.

Hoc quod nos, sequentes alios Interpretes et Hebraicam veritatem, in qua scriptum est MEMMALLO, id est, --- quod Latine dicitur, super illud, vertimus: LXX transtulerunt in circuitu ejus, ut non super Templum stare Seraphim, sed in circuitu Domini describantur. Rursum ubi nos diximus, quod unus de Seraphim velaret faciem et pedes ejus, per quod intelligitur, Dei: in Hebraeo scriptum habetur PHANAU et REGLAU, quod potest interpretari et ejus, et suam: ut Seraphim juxta Hebraei sermonis ambiguitatem, et faciem pedesque Dei, et suam faciem ac pedes operire dicantur: In septuagesimo nono psalmo legimus: Qui sedes super Cherubin manifestare (Psal. LXXIX, 3): qui in nostra lingua interpretantur scientiae multitudo. Unde et Dominus in aurigae modum super Cherubim aperte sedere ostenditur. Seraphim autem praeter hunc locum, in Scripturis Canonicis alibi legisse me nescio, qui stare dicuntur super Templum, vel in circuitu Domini. Ergo errant qui solent in precibus dicere: Qui sedes super Cherubim et Seraphim, quod Scriptura non docuit. Seraphim autem interpretantur --- quod nos dicere possumus incendentes, sive comburentes, juxta illud quod alibi legimus: Qui facit angelos suos spiritus, et ministros suos ignem urentem (Psal. CIII, 5). Unde et Paulus Apostolus in Epistolas ad Hebraeos, quam Latina consuetudo non recipit: Nonne omnes, inquit, ministri sunt spiritus, in ministerium missi propter eos qui haereditatem accepturi sunt salutis (Hebr. I, 14)? S.

Daniel quoque cum in habitu regnantis Dominum descripsisset, adjecit: Millia millium ministrabant ei, et decies millies centena millia assistebant ei. (Dan. VII, 10). In Cherubim ergo ostenditur Dominus: in Seraphim ex parte ostenditur, ex parte celatur. Faciem enim et pedes ejus operiunt, quia et praeterita ante mundum [transit figura sed non substantia mundi], et futura post mundum scire non possumus; sed media tantum quae in sex diebus facta sunt, contemplamur. Nec mirum hoc de Seraphim credere, cum, et apostoli Salvatorem credentibus aperiant, infidelibus abscondant: et velum ante Arcam fuerit Testamenti (Exod. XL). Alas quoque habere dicuntur, propter velocitatem, et in cuncta discursum: sive quia semper in altioribus commorantur. Neque enim illud quod de ventis dicitur: Qui ambulat super pennas ventorum (Psal. CIII, 4), vere ventos, juxta fabulas poetarum et pictorum licentiam, pennas habere testatur; sed celerem in cuncta discursum. Et singuli senas alas; quia de fabricatione tantum mundi et praesentis saeculi novimus. Quod autem clamant, alter ad alterum, vel, juxta Hebraeos, iste ad istum, id est, unus ad unum, invicem se ad laudes Domini cohortantur, et dicunt: Sanctus, Sanctus, Sanctus, Dominus exercituum, ut mysterium Trinitatis in una Divinitate demonstrent: et nequaquam Templum Judaeorum, sicut prius, sed omnem terram illius gloria plenam esse testentur, qui pro nostra salute dignatus est humanum corpus assumere, ad terrasque descendere. Denique, et Mosi, cum pro adorato vitulo Dominum precaretur, ut parceret populo peccatori, respondit Dominus: Propitius ero illis. Verumtamen vivo ego, et vivit nomen meum: quia implebitur gloria mea omnis terra (Num. XIV, 20, 21). Et septuagesimus primus psalmus canit: Implebitur gloria ejus omnis terra (Psal. LXXI, 19). Unde, et Angeli clamabant pastoribus: Gloria in excelsis Deo, et super terra, pax hominibus bonae voluntatis (Luc. II, 14). Impie ergo quidam duo Seraphim, Filium, et Spiritum sanctum intelligit: cum juxta evangelistam Joannem, et Paulum apostolum, Filium Dei

visum in maiestate regnantis, et Spiritum sanctum locutum esse doceamus. Quidam Latinorum duo Seraphim, vetus et novum Instrumentum intelligunt, quae tantum de praesenti saeculo loquuntur. Unde et sex alas habere dicuntur, et faciem Dei pedesque velare, et certatim proferre testimonium veritatis, et omne quod clamant Trinitatis sacramenta monstrare. Et mirari adinvicem quod Dominus Sabaoth in forma Dei Patris positus formam servi acceperit, et humiliaverit se usque ad mortem, mortem autem crucis (Philipp. II), et nequaquam ut prius coelestia eum tantum, sed et terrena cognoscant.

(Vers. 4.)

Et commota sunt superliminaria cardinum a voce clamantis, et domus impleta est fumo.

Clamantibus Seraphim, et in tota terra Trinitatis mysterium praedicantibus, quando passionem Domini Salvatoris terra universa cognovit, statim commotum est, sive sublatum liminare Templi, et omnes illius cardines conciderunt, impleta Salvatoris comminatione, dicentis: Relinquetur vobis domus vestra deserta (Matth. XXIII, 38). Et quam pulcher ordo verborum. Postquam terra repleta est gloria Domini Sabaoth, Judaeorum Templum impletum est ignorantiae tenebris, et caligine, et fumo, qui noxius est oculis. Vel certe per fumum Templi monstratur incendium. Prius enim Evangelium Salvatoris in toto orbe praedicatum est, et post quadraginta duos annos Dominicae passionis, capta Jerusalem, Templumque succensum est. Judaei putant Templum impletum fumo, thymiana significare, id est, incensum, et per hoc adventum divinae maiestatis.

(Vers. 5.)

Et dixi: Vae mihi quia tacui, quia vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia habentis ego habitabo, et regem Dominum exercituum vidi oculis meis.

Et S. Abraham postquam vidit Dominum, et audivit vocem ejus, terram et cinerem esse se dicit (Genes. XVIII) et Isaias juxta LXX Interpretes compunctum se esse testatur, non ob alia crimina, sed quia labia haberet immunda. Felix conscientia, quae tantum in sermone peccavit, non suo vitio, sed societate populi habentis polluta labia, cum quo loqui saepissime cogebatur. Ex quo ostenditur noxium esse, vivere cum peccatoribus: Qui enim tangit picem, inquinabitur ab ea (Eccl. XIII, 1). Sed quia in Hebraeo legimus: Vae mihi, quia tacui, plangit se Propheta, quia non fuerit dignus laudare Dominum Sabaoth, cum Seraphim, quos Angelicas fortitudines intelligimus. Non fuit autem ausus laudare Dominum: quia labia habebat immunda. Et propterea labia habebat immunda, quia cum peccatore populo versabatur. Vel certe ita intelligendum: Quia tacui, et non audacter Oziam impium regem corripui, ideo labia mea immunda sunt, et laudes Domini cum Angelis cantare non audeo, ne mihi dicatur: Quare tu enarras justitias meas, et assumis testamentum meum per os tuum (Ps. XLIX, 16)? Non est enim pulchra laudatio in ore peccatoris (Eccl. XV, 9). Hoc autem dicimus, non quod Isaiam talem fuisse doceamus; sed quod ipse pro humilitate, et immundis tantum labiis, indignum se Dei laude fateatur.

(Vers. 6.)

Et volavit ad me unus de Seraphim, et in manu ejus calculus, quem forcipe tulerat de altari, et tetigit os meum, et dixit: Ecce tetigi hoc labia tua, et auferetur iniquitas tua, et peccatum tuum mundabitur.

Volavit, vel missus est unus de Seraphim, qui interpretatur incendens, ut Prophetæ labia purgaret

immunda, et pruna vel calculo, quem de altari tulerat, excoqueret. Multi autem putant, duos esse Seraphim, quia clamabat alter ad alterum, cum et de pluribus possint singuli clamare ad singulos; et LXX editio magis significet plurimos, qui interpretati sunt, Seraphim stabant in circuitu ejus. Quod si de duobus diceretur, non in circuitu, sed ex utraque parte dixissent. Et hoc convenit Angelorum multitudini, quae in Dei ministerium praeparata est. Seraphim autem plurali numero appellantur, et singulari Seraph: sicut Cherubim, et Cherub. Quod autem altare sub quo animae martyrum sunt, videantur in coelo, et Joannes in Apocalypsi loquitur (Apoc. VI): et calculus iste qui a solis LXX ---, id est, carbunculus est interpretatus potest non carbonem significare, vel prunam, ut plerique existimant, sed ---, id est, carbunculum lapidem, qui ob coloris flammei similitudinem igneus appellatur. Ex quo intelligimus altare Dei plenum esse carbunculis, hoc est, ignitis calculis et prunis, peccata purgantibus. Unde scriptum de Deo legimus: Carbores succensi sunt ab eo (Ps. XVII, 9). Et de ipso Domino dicitur, quod ignis consumens sit. Et Salvator in Evangelio: Ignem veni mittere super terram (Luc. XII, 49): ut baptizaret in Spiritu sancto, et igni. Uniuscujusque enim opus quale sit, ignis probabit (I Cor. III). Et qui salvandus est, sic salvabitur, quasi per ignem transierit. Et hoc notandum, quod ad Jeremiam, cui dictum est: Prius quam te formarem in utero novi te, et in vulva matris tuae sanctificavi te (Jerem. I, 5), quia labia non habebat immunda, sed tantum dixerat: nescio loqui, quia juvenis sum, extendit ipse Dominus manum suam, et tetigit os ejus, et dixit: Ecce dedi sermones meos in os tuum. Porro ad Isaiam qui dixerat: Vir pollutus labiis ego sum, et in medio populi polluta labia habentis ego habito, non Dei manus porrigitur, sed Seraphim mittitur a Deo, vel volat propria voluntate, quia huic officio mancipatus est. Et in manu sua tenet calculum, quem juxta LXX et Theodotionem, forcipe: juxta Aquilam, et Symmachum, qui Hebraicum sunt secuti, forcipibus apprehendit, id est,

MALCAIM, ut tangeret os ejus, et pristina delicta purgaret. Manus autem, et a Deo et Seraphim mittitur, ut Propheta sui corporis membrum videns, tactu non terreatur externo. Quidam nostrorum forcipem, quo calculus comprehenditur, duo Testamenta putant, quae inter se Spiritus sancti unione sociantur. Quia vero sedens Dominus introducitur, et sedens in Templo, et domus impleta est fumo, ut Judaei putant, thymiamatis; consequenter ponuntur et forcipes, quos et in sacerdotali ministerio legimus (Exod. XXXVII).

(Vers. 8.)

Et audivi vocem Domini dicentis: Quem mittam, et quis ibit nobis? Et dixi: Ecce ego, mitte me.

Pro eo quod et nos et alii omnes interpretes transtulerunt, nobis, quod Hebraice dicitur LANU, nescio quid volentes LXX posuerunt ad populum istum, quod penitus in Hebraeo non habetur. Quando autem ex Dei persona dicitur, nobis, illo sensu accipiendum est, quo, et in Genesi legitur: Faciamus hominem ad imaginem, et similitudinem nostram (Gen. I, 26), ut sacramentum indicet Trinitatis. Quomodo enim in Evangelio legimus, dicente Domino: Ego et Pater unum sumus (Joan. X, 30); et unum ad naturam referimus, sumus, ad personarum diversitatem: sic, Domino jubente, Trinitas imperat. Propterea autem non dicit Dominus quem ire praecipiat, sed proponit audientibus optionem, ut voluntas praemium consequatur. Et Propheta non temeritate et arrogantia propriae conscientiae se ire promittit; sed fiducia: quoniam purgata sunt labia ejus, et ablata iniquitas, mundatumque peccatum. Ergo et Moses, cui dixerat Dominus: Veni, mittam te ad Pharaonem regem Aegypti (Exod. III, 10), et ille ait: Obsecro, Domine, non sum dignus, provide alium quem mittas, sive ut in Hebraeo legitur, Mitte quem missurus es (Exod. IV, 13), non de contemptu, sed de humilitate respondit, quia nihil de

purgatis labiis suis audierat, qui omni sapientia Aegyptiorum fuerat eruditus. Et Isaias non suo merito, sed Domini gratia, qua purgatus est, offert se ad ministerium. Alii autem putant, idcirco se obtulisse Isaiam, quia aestimabat populo prospera nuntianda: sed quia audivit: Vade, dic populo huic: Auribus audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non cognoscetis (Isai. VI, 9), propterea in consequentibus, dicente ad eum voce Domini: Clama, non statim clamat, sed interrogat, quid clamabo? Et Jeremias, cui dictum fuerat: Accipe calicem, et potionabis omnes gentes, ad quas ego mittam te (Jer. XXV, 15), libenter accipiens suppliciorum calicem, ut adversariis gentibus propinaret, biberentque, et vomerent, et caderent, postquam audivit, vade, et primum propinabis Jerusalem, respondit: Decepisti me, Domine, et deceptus sum (Jer. XX, 7). Haec Hebraeorum observatio est. Caeterum nos dicimus non temeritatis esse, sed obedientiae, Domino se obtulisse mittendum.

(Vers. 9 seqq.)

Et dixit: Vade, et dices populo huic: Auditu audite, et nolite intelligere, et videte visu, et nolite cognoscere. Excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus audiat, et corde intelligat, et convertatur, et sanetur.

LXX hunc locum ita interpretati sunt, ut evangelista Lucas in Apostolorum Actibus posuit: Cumque invicem non essent consentientes, haud dubium quin Judaei, discedebant, dicente Paulo unum verbum: Quia bene Spiritus sanctus locutus est per Isaiam prophetam ad patres nostros, dicens: vade ad populum istum, et dic: Aure audietis, et non intelligetis, et videntes videbitis, et non perspicietis; incrassatum est enim cor populi hujus, et auribus graviter audierunt, et oculos suos compresserunt, ne forte videant oculis, et auribus audiant, et corde intelligant, et convertant se, et sanem illos (Act. XXVIII,

25 seqq.). Quo autem haec propheta impleta sit tempore, ipse Apostolus Paulus in consequentibus loquitur: Notum ergo sit vobis, quoniam gentibus missum est hoc salutare Dei, et ipsi audient (Act. XXVIII, 28). Unde et in eisdem Apostolorum Actis legimus, quod Paulus, et Barnabas Judaeis nolentibus credere, dixerint: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei, sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicastis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes (Act. XIII, 46, 47). Sic enim praecepit nobis Dominus: Posui te in lucem gentibus, ut sis in salutem usque ad extremum terrae (Isai. XLIX, 6). Ergo secundum LXX facilis interpretatio est, quod Isaias propheta Domino imperante praedicat, quid populus sit factururus. In Hebraico difficultas est, quomodo ipse Deus praecipiat populo, ut auditu audiat, et non intelligat, et videns videat, et non agnoscat, et postea propheta inducatur loquens, et Dominum precetur et dicat: Excaeca cor populi hujus, et aures ejus aggrava, et oculos ejus claude, ne forte videat oculis suis, et auribus audiat, et corde intelligat, et convertatur, et sanetur (Isa. VI, 10). Ac primum solvenda est illa quaestio, quae nobis objici potest: quare apostolus Paulus cum Hebraeis disputans, non juxta Hebraicum, quod rectum esse cognoverat; sed juxta LXX sit locutus? Evangelistam Lucam tradunt veteres Ecclesiae tractatores medicinae artis fuisse scientissimum, et magis Graecas litteras scisse quam Hebraeas. Unde et sermo ejus tam in Evangelio, quam in Actibus Apostolorum, id est, in utroque volumine comptior est, et saecularem redolet eloquentiam, magisque testimoniis Graecis utitur quam Hebraeis. Matthaeus autem et Joannes, quorum alter Hebraeo, alter Graeco sermone Evangelia texuerunt, testimonia de Hebraico proferunt, ut est illud: Ex Egypto vocavi filium meum (Ose. II, 1). Et: Quoniam Nazareus vocabitur (Matth. II, 23). Et: Flumina de ventre ejus fluent aquae vivae (Joan. VII, 38). Et: Videbunt in quem compunxerunt (Zach. XII, 10; Joan. XIX, 37), et caetera his similia. Pauli quoque idcirco ad Hebraeos Epistolae contradicitur, quod ad Hebraeos

scribens utatur testimoniis quae in Hebraeis voluminibus non habentur. Quod si aliquis dixerit, Hebraeos libros postea a Judaeis esse falsatos, audiat Origenem quid in octavo volumine Explanationum Isaiae huic respoudeat quaestiunculae, quod numquam Dominus, et Apostoli, qui caetera crimina arguunt in Scribis et Pharisaeis, de hoc crimine, quod erat maximum, reticissent. Sin autem dixerint post adventum Domini Salvatoris, et praedicationem Apostolorum libros Hebraeos fuisse falsatos, cachinum tenere non potero, ut Salvator, et Evangelistae, et Apostoli ita testimonia protulerint, ut Judaei postea falsaturi erant. De praesenti autem loco hoc dicendum est, frustra nos ad LXX translationem confugere, ne blasphemum videatur esse quod juxta Hebraicum dicitur: Auditum audite, et nolite intelligere: et videte visionem, et nolite cognoscere, cum hujusmodi testimonia, etiam in LXX Interpretibus reperiamus, ut est illud in Exodo quod ad Pharaonem dicitur: Propterea suscitavi te, ut ostendam in te virtutem meam (Exod. IX, 16). Si autem ipse suscitavit, et induravit cor Pharaonis ne crederet: et de aliis dicitur: Dedit eis Deus spiritum compunctionis, oculos, ut non videant, et aures, ut non audiant (Rom. XI, 8); et in Psalmis: Fiat mensa eorum in laqueum, et in captionem, et in scandalum, et in retributionem: obscurentur oculi eorum ne videant, et dorsa eorum semper incurva (Ps. LXVIII, 23, 24): non sunt illi in culpa qui non vident; sed ille qui dedit oculos ad non videndum. Ergo et absque hoc testimonio, quod nunc conamur exponere, manet eadem quaestio in Ecclesiis, et aut cum ista solventur et caeterae, aut cum caeteris et haec indissolubilis erit. Locum istum beatus apostolus Paulus plenius explicat ad Romanos, et quod ille pene tota epistola prosecutus est, nos superfluum facimus, si voluerimus brevi sermone comprehendere. Dicit enim post multa: Conclusit Deus omnia in incredulitate, ut omnibus misereatur (Rom. XI, 32). Admiransque Domini sacramenta intulit: O profundum divitiarum sapientiae, et scientiae Dei, quam inscrutabilia iudicia ejus, et

investigabiles viae ejus. Et iterum de Judaeorum incredulitate disputans ait: Numquid sic peccaverunt, ut caderent? absit; sed illorum delicto salus gentium fieret ad aemulandum eos (Rom. XI, 11). Et post modicum: Si enim abjectio eorum reconciliatio mundi, quae assumptio eorum? nonne vita ex mortuis? Et iterum: Nolo enim vos ignorare, fratres, mysterium hoc, ut non sitis vobismetipsis prudentes, quia caecitas ex parte facta est in Israel, donec plenitudo gentium introeat, et tunc omnis Israel salvus fiat. Et post paululum (Rom. XI, 25): Juxta Evangelium quidem inimici propter vos, juxta electionem autem dilecti propter patres: absque poenitentia enim sunt donationes, et vocatio Dei. Sicut enim vos, inquit, aliquando non credidistis Deo, nunc autem estis misericordiam consecuti, propter eorum incredulitatem: sic et isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam, ut et ipsi misericordiam consequantur. Conclisit enim Deus omnia sub peccato, ut omnibus misereatur. Ergo non est crudelitas Dei, sed misericordia unam perire gentem, ut omnes salvae fiant: Judaeorum partem non videre, ut omnis mundus aspiciat. Unde et ipse Dominus in Evangelio sacramentum caeci a nativitate, qui receperat oculos, vertit ad Tropologiam, et dicit: In judicium ego veni in hunc mundum, ut videntes non videant, et non videntes videant (Joan. IX, 39). Et in alio loco Simeon loquitur: Ecce hic positus est in ruinam et in resurrectionem multorum (Luc. II, 34). Illis itaque non videntibus, nos videmus: illis cadentibus, nos resurgimus. Quod intelligens Propheta quodammodo aliis verbis dicit: O Domine, praecipis mihi loqui populo Judaeorum, ut audiant, et non intelligant Salvatorem, et videant eum, et non cognoscant. Si vis impleri jussionem tuam, et totum salvari mundum, quod et ego fieri desidero, tu excaeca cor populi hujus et aures aggrava, et oculos claude, ne intelligant, ne audiant, ne videant. Si enim illi viderint, et conversi fuerint, et intellexerint, et sanati fuerint, totus mundus non recipiet sanitatem. Ex quo animadvertimus, quamvis grave sit peccatum, si quis convertatur, eum

posse sanari. Simulque et hoc intelligendum quod pro magnitudine sceleris etiam poenitentia indigni iudicati sint. Ipso Domino dicente ad Jerusalem: Quoties volui congregare filios tuos, sicut gallina pullos sub alas suas, et noluisti (Matth. XXIII, 37).

(Vers. 11-13.)

Et dixi, usquequo Domine? et dixit, donec desolentur civitates absque habitatore, et domus sine hominibus, et terra relinquatur deserta. Et longe faciet Dominus homines, et multiplicabitur quae derelicta fuerat in medio terrae. Et adhuc in ea erit decimatio, et rursus erit in depraedationem, sicut terebinthus, et sicut quercus quae projecit fructus suos, sanctum semen erit quod steterit in ea. Dicente Domino: Vade, et dic populo huic, quod audiat et non audiat, videat et non videat. Idcirco autem nec audiat, nec videat: quia non sit intellecturus verba Domini, nec ejus opera cogniturus, et quoniam incrassatus est, et dilatatus, et oblitus Creatoris sui (Deut. XXXII).

Propheta respondet, et quaerit sollicitus de populo suo: Usquequo, Domine, haec sententia permanebit, ut audiens non audiat; vidensque non videat? Cui respondit Dominus, tamdiu non audiet, et non videbit, et excaecatum habebit cor, donec civitates Judaeae, Vespasiano Titoque pugnantis, penitus subvertantur, in tantum ut ne nomen pristinum quidem permaneat, et domus si quae remanserint; sine habitatore sint, et terra redigatur in solitudinem; et vel fuga vel captivitate in totum orbem Judaicus populus dispergatur: et nequaquam in Judaea, ut prius, sed in cunctis gentibus Judaeorum populus multiplicetur. Quod autem dico multiplicetur, tanta erit infelicitas residui populi, ut ad comparisonem prioris multitudinis, vix decima pars remaneat. Cumque, et in ipsa terra fuerit solitudo (dupliciter enim locus iste intelligi potest, quod decima

pars, et in toto orbe vix remaneat, et in ipsa Judaea vix parva pars populi reservetur) rursum ipsae reliquiae erunt in depraedationem, quando post annos ferme quinquaginta Adrianus venerit, et terram Judaeam penitus fuerit depraedatus, in tantum, ut terebintho, et quercui, quae glandes amiserit, comparetur. Denique post extremam vastitatem, etiam leges publicae pependerit, et prohibiti sunt Judaei terram, de qua ejecti fuerant, ingredi. Si quis autem crediderit in Christum, et impletum fuerit illud quod supra legimus: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, quasi Sodoma essemus, et similes Gomorrhae fuisset (Isa. I, 9): quando juxta Apostolum (Rom. IX), reliquiae salvabuntur; hoc semen sanctum erit, et de Apostolorum germine cunctae Ecclesiae pullulabunt. Quod diximus, semen sanctum erit quod steterit in ea, vel juxta Aquilam, semen sanctum erit germen ejus, in LXX Interpretibus non habetur, sed de Hebraico et Theodotionis editione ab Origene additum; in Ecclesiae fertur exemplaribus, ut postquam intraverit plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat; et impleatur etiam in hoc sermo Domini, dicentis: Ego occidam, et ego vivificabo, et percutiam, et ego sanabo (Deut. XXXII, 39).

(Cap. VII.---Vers. 1, 2.)

Et factum est in diebus Achaz filii Joatham filii Oziae regis Juda: Ascendit Rasin rex Syriae, et Phacee filius Romeliae rex Israel, in Jerusalem ad praeliandum contra eam, et non potuerunt debellare eam. Et nuntiaverunt domui David dicentes: consensit Syria cum Ephraim, et commotum est cor ejus, et cor populi illius, sicut moventur ligna silvarum a facie venti. Ozias qui et Azarias, rex Juda, regnavit in Jerusalem annis quinquaginta duobus (IV Reg. XV). Cujus extremo jam tempore vidit Isaias quae praeteritus sermo disseruit. Quo mortuo, et regnante pro eo Joatham filio ejus, rege justissimo, vidit statim propheta Dominum Salvatorem in sua majestate

regnantem, et annuntiantem Judaici populi caecitatem, et subversionem Jerusalem, et caeterarum urbium sub Vespasiano, et Adriano: et quomodo in Apostolis reliquiae sint salvandae. Tertius rex filius Joatham succedit Achaz impiissimus (IV Reg. XVI; II Par. XXVIII), qui clausit januas templi, et in valle Benbannom adoravit Baalim, et filium suum idolis consecravit. Ita ut auferret altare aeneum, quod Salomon fecerat, et poneret in Templo Dei altare idolorum, cujus exemplar de Damasco acceperat. Juste igitur a Domini auxilio derelictus est, et consurrexerunt adversus eum Rasin rex Syriae, id est, Aram, et Phacee filius Romeliae, rex Israel in Samaria, et venerunt in Jerusalem, ut expugnarent eam (Ibidem). Legimus in Paralipomenon libro, Rasin regem Damasci, victo Achaz, multos de Judaea Damascum transtulisse: et Phacee filium Romeliae regem decem tribuum, quae appellabantur Israel, et regnabat in Samaria, una die centum viginti millia percussisse de Juda hominum bellatorum, et ducenta millia mulierum, puerorumque, et puellarum cum infinita praeda in Samariam duxisse captiva. De quo certamine propheta nunc tacuit, sed secundum refert praelium, quando experimentum habentes fortitudinis suae atque victoriae, et invitati praedae magnitudine rursum veniunt ad Judaeam, et Jerusalem cupiunt debellare, et non potuerunt, quia auxiliatus ei est Dominus, ut sub occasione misericordiae, qua populum liberabat obsessum, filium suum nuntiaret de Virgine nasciturum. Quod eum audisset domus David, hoc est, domus regia, Syriam scilicet et Ephraim, Rasin, et Phacee juncto venire exercitu, exterrita est atque pertimuit, et tam rex quam populus ita contremuerunt, ut putares arborum folia ventorum flatibus ventilari. Juxta anagogen facilis interpretatio est: quod regnante Achaz rege impio, rex Aram, qui interpretatur excelsus atque sublimis, ut indicet arrogantiam sapientiae saecularis: et Phacee filius Romeliae, qui et ipse juxta Osee prophetam ex tribu Ephraim, de qua Jeroboam filius Nabath vitulos aureos in Bethel, et Dan constituerat (III Reg. XXXII), et a

David Dei populum separarat, refertur ad haereticos, consentientes sibi, ut expugnent Ecclesiam. Quod cum audierit domus David, quem in Ezechiel bonum pastorem legimus suscitandum (Ezech. XXXIV), et populus ejus simpliciter credens in Dominum, pertremiscet. Et ideo pertremiscet, quia non arboribus frugiferis, sed infructuoso saltui comparatur. Iisdem autem haereticos atque gentiles contra domum David argumentorum et dialecticae artis gladiis dimicare, nulli dubium est: ut qui inter se discrepant, in Ecclesiae oppugnatione consentiant: juxta illud quod Herodes, et Pilatus inter se discordantes, in Domini passione amicitia foederantur.

(Vers. 3, 4 et seq.)

Et dixit Dominus ad Isaiam: egredere in occursum Achaz, tu et qui derelictus est Jasub filius tuus, ad extremum aquae ductus piscinae superioris, in via agri fullonis. Et dices ad eum: Vide ut sileas, noli timere, et cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium istorum, in ira furoris Rasin, et Syriae, et filii Romeliae, eo quod consilium inierit contra te Syria pessimum, Ephraim, et filius Romeliae, dicentes: Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum, et evellamus eum ad nos, et ponamus regem in medio ejus filium Tabeel. Haec dicit Dominus Deus, non stabit, et non erit istud, sed caput Syriae Damascus et caput Damasci Rasin, et adhuc sexaginta et quinque anni, et desinet Ephraim esse populus. Et caput Ephraim Samaria, et caput Samariae filius Romeliae. Si non credideritis, non permanebitis. Jasub filius Isaiae, qui interpretatur reliquus atque convertens, in typum populi Juda, qui erat de duorum regum manibus liberandus, jubetur egredi cum parente, et occurrere Achaz regi Judae in loco aquaeductus piscinae superioris, in via agri fullonis, ubi postea lecturi sumus, sub Ezechia rege Juda stare Rabsacem, et ex praecepto Sennacherib regis Assyriorum Dei populum blasphemare. In quem locum egressi sunt, missi ab Ezechia principes civitatis, quos in

Regum volumine legimus. Praecipiturque Achaz (IV Reg. XVIII), quamvis impio regi, propter Domini misericordiam, ut agat silentium, et non terreatur, neque formidet cor ejus, putans se passurum similia quae prius sustinuerat. Duas autem caudas titionum, id est, torrium fumigantium, vocat Rasin regem Syriae, et Phacee filium Romeliae regem Samariae, eo quod in illis finitum sit regnum Syriae, id est, Damasci, et regnum Samariae, id est, decem tribuum, quae alio nomine appellabantur Ephraim. Scriptum est enim (IV Reg. XVI) quod Theglathphalassar rex Assyriorum, sub rege Achaz ascenderit in Damascum, et vastaverit eam, et transtulerit habitatores ejus Cyrenem, et Rasin interfecerit: et quod tetenderit insidias Phacee filio Romeliae, Osee filius Ela, et percusserit eum, et interfecerit, et regnaverit pro illo in Israel annis novem: et quod venerit Salmanasar rex Assur, et obsederit Samariam, quae nunc Sebaste vocatur, tribus annis: et nono anno regni Osee ceperit eam, vinctumque Osee in carcerem miserit, et transtulerit Israel in Assyrios, posueritque eos in Halla, et in Habor juxta fluvium Gozam in civitatibus, sive, ut Septuaginta transtulerunt, in montibus Medorum (IV Reg. XVII). Quamvis enim inierint consilium hi duo reges pessimi, ut ascenderent ad Judam, cujus regio in montibus sita est, et suscitarent eum quiescentem, et quodammodo dormientem, suoque imperio subjugarent: et superponerent ei regem filium Tabeel, qui interpretatur bonus Deus, ut vel hominem hoc nomine, vel idolum demonstrarent. Tamen haec dicit Dominus Deus: Non stabit hoc consilium, sed interim modo caput Syriae urbium erit Damascus, et in ipsa metropoli Damasco imperabit Rasin. Porro in Ephraim propter Jeroboam filium Nabath, qui primus regnavit de Ephraim, erit caput Samaria, hoc est, regia domus in urbe Samaria, et Samariae caput erit filius Romeliae, id est, Phacee: regnum autem decem tribuum, id est, populi Ephraim post sexaginta et quinque annos esse cessabit. Quod nisi diligentius attendamus, stare non poterit. Duodecimo enim anno Achaz filii Joatham in tribu Juda,

regnavit Osee super Samariam, et nono anno imperii sui captus est (IV Reg. XVII). Regnavit autem Achaz super Judam annis sedecim (IV Reg. XVI), post cujus mortem septimo anno imperii sui captus est Osee, et destructa Samaria, omnisque populus est transductus in Medos: ita ut si voluerimus sedecim annos Achaz, et septem Osee ponere, efficiantur anni viginti tres, aut ut multum, viginti quatuor; et ubi erunt sexaginta, et quinque anni, in quibus regnum Israel dicitur finiendum? Igitur Hebraei hunc locum ita edisserunt, ut Amos qui sub Ozia cepit prophetare, quando et Isaias prophetiae suae habuit exordium, primus prophetaverit contra Israel, dicens: Israel autem captivus ducetur de terra sua (Amos VII, 11, 17). Titulus quoque prophetiae ejus contra Samariam sit: et prophetare coeperit in diebus Oziae regis Juda ante duos annos terrae motus, quem volunt eo tempore accidisse, quo ingressus Ozias in Templum Dei, sibi sacerdotium vendicabat, et terra percussa est, et cineres altaris effusi sunt, et ipse rex percussus est lepra (II Par. XXVI). Volunt autem annum fuisse vigesimum quintum Oziae, quando haec acciderunt, cujus reliqui anni sunt viginti septem. Ozias enim regnavit annos quinquaginta duos (IV Reg. XV), post eum regnavit Joatham filius ejus annis sedecim, et hujus filius Achaz annis aliis sedecim: post quem regnavit Ezechias, cujus sexto imperii anno capta Samaria est, atque ita effici simul annos sexaginta quinque (IV Reg. XVI). Haec per prophetam Domino praedicente, et Achaz et populus futura non credit. Unde subjungitur: Si non credideritis, non permanebitis, ut Symmachus transtulit, id est, et vos non permanebitis in regno vestro, sed in captivitatem ducemini, sustinentes eorum poenas, quorum imitati estis infidelitatem. Vel certe juxta LXX, non intelligetis. Et est sensus: quia quae Dominus dicit futura, non creditis, intelligentiam non habebitis. Haec juxta historiam dixerimus. Caeterum juxta coeptam tropologiam considerandum est, quod impio regi Isaias jubeatur occurrere, exiens de loco suo, non in principio aquaeductus, sed in extremis finibus

piscinae superioris, quae erat in agro fullonis, ubi sordes et maculae purgabantur. Quamvis enim Achaz regnaret super Judam: tamen quia impius erat, in superioris piscinae extremis finibus morabatur. Ergo Deus non tam regis miseretur, quem indignum aestimabat salute, quam populi sui. Duas autem caudas torrium fumigantium, ut prius diximus, vocat sapientiam saecularem, haeticumque sermonem, quorum finis exustio est. Qui frustra inierunt consilium, ut ascenderent contra Judam, et quasi negligentem et dormientem caperent, et suis erroribus copularent, ponerentque super eum regem filium Tabeel, hoc est, bonum Deum. Uterque enim adversarius apud se veritatem, apud se aestimat optimam esse doctrinam. Denique Marcion haeticus, boni Dei filium, hoc est, alterius, putat esse Christum, et non justum, cujus Prophetae sunt; quem sanguinarium, crudelem et judicem vocat. Haec illis dicentibus, Dominus comminatur, quod non stet consilium ipsorum, sed interim nunc quamdiu mundus iste stat, et ea quae mundi sunt in suis finibus, et in suis urbibus dominantur. Cum autem consummationis tempus advenerit, hoc est, sexaginta quinque anni, et tam mundi res quae in sex diebus factae sunt, quam omnia quae ad quinque sensus pertinent, finem acceperint, tunc universa esse solvenda, quae gentiles et haetici futura non credunt, et propter infidelitatem non intelligunt quae dicuntur.

(Vers. 10, 11.)

Et adjecit Dominus loqui ad Achaz dicens: Pete tibi signum a Domino Deo tuo in profundum inferni, sive in excelsum supra. Qui prius per prophetam locutus fuerat ad Achaz: Vide ut sileas, noli timere, et caetera: illo non credente, et ideo non intelligente, ipse loquitur ad Achaz: ut saltem auctoritate Domini territus suscipiat quae dicuntur. Quia tibi, inquit, videtur esse difficile, quod regna potentissima brevi tempore finienda sunt, et tu cum populo tuo de magno periculo libereris; pete tibi signum,

nequaquam ab idolis, quorum errore retineris, sed a Domino Deo tuo qui tibi auxilium pollicetur, et ipsum signum optionis tuae est unde postules, sive de profundo, sive de excelso. Quod cum soli Septuaginta dixerint, caeteri juxta Hebraicum significantius transtulerunt, de profundo inferni. Ergo sicut profundum infernum significat; ita excelsum supra coelos intelligere debemus: ut cum de inferno sive de excelso signum acceperis, credas futura quae dixi. Vis, inquit, ut scindatur terra, et grandi hiatu inferi pateant, qui in corde terrae esse dicuntur: an ut aperiantur coeli? Quod utrumque ad typum pertinet mortis Domini et ascensionis: Qui enim descendit, ipse est qui et ascendit (Ephes. IV, 10). Et in Apostolo legimus: Ne dixeris in corde tuo, quis ascendit in coelum? hoc est Christum deducere. Aut, quis descendit in abyssum? hoc est Christum de mortuis reducere (Rom. X, 6, 7). Et in alio loco de Christo disputans, ait: Quae sit latitudo, et longitudo, et excelsum, et profundum supereminens scientiae et dilectionis Christi (Ephes. III, 18). Hoc quantum ad mysticos pertinet intellectus. Caeterum et Moses accepit signa de terra, de quibus in Psalmis legimus: Misit signa et prodigia in medio tui, Aegypte (Ps. CXXXIV, 9), ranas, locustas, ciniphes, et coenomyiam; de coelo autem grandinem et ignem et trium dierum tenebras. Ego reor et Ezechiam, quando sol decem regressus est lineis, signum accepisse de coelo (IV Reg. XX): et Jesum filium Nave in Gabaon et Haialon, stantibus sole et luna (Josue X). Plerique putant, Saulem signum accepisse de terra, et de profundo inferni, quando Samuelem per incantationes et artes magicas visus est suscitasse (I Reg. XXVIII). Sed et Jonas propheta de abysso, et de profundo ac mortis faucibus liberatus, signum dedit et accepit inferni (Jonae II). Legi in cujusdam Commentariis hunc locum per allegoriam extenuatum, ut profundum et excelsum --- et --- intelligeret, quae nos possumus sensibilia dicere, et intelligibilia, quorum alterum refertur ad sensus, alterum ad mentem et rationem. Virginem quoque interpretatur

animam, quae nulla peccati corrupta est conscientia, et potest de se Emmanuel, nobiscum Deum, id est, praesentem Dei generare sermonem. Sed nos elixas agni carnes non comedimus (Exod. XII) verum assas, et quae in nobis possint omnes voluptatum siccare pituitas, ne sacramentum fidei nostrae, dum plus sapimus quam oportet sapere, negligamus.

(Vers. 12.)

Et dixit Achaz: Non petam, et non tentabo Dominum.

Non humilitatis est, sed superbiae, quod non vult signum a Domino postulare. Quamquam enim scriptum sit in Deuteronomio : Non tentabis Dominum Deum tuum (Deut. VI, 16), et hoc contra diabolum Salvator usus sit testimonio (Matth. IV): tamen jussus ut peteret, obedientia debuit explere praeceptum, praesertim cum et Gedeon et Manue signum petierint et acceperint (Judic. VI et XIII). Quamquam juxta Hebraei sermonis ambiguitatem, in quo scriptum est ULO ENASSE ADONAI, et omnes similiter transtulerunt, non tentabo Dominum, possit legi, non exaltabo Dominum. Sciebat enim rex impius quod si signum peteret, accepturus esset, et glorificaretur Dominus. Ergo quasi idolorum cultor, qui in omnibus angulis platearum et in montibus lucisque nemorosis aras constituerat, et pro Levitis habebat fanaticos; non vult signum petere quod praeceptum est.

(Vers. 13.)

Et dixit, audite ergo, domus David: Numquid parum vobis est molestos esse hominibus, quia molesti estis et Deo meo?

Quis est iste qui dixit: Audite ergo, domus David? Nequaquam Deus qui supra ad Achaz dixerat: Pete tibi signum a Domino Deo tuo; sed Propheta, ut ex

consequentibus comprobatur: Quia molesti estis et Deo meo. Et est sensus: quia non solum prophetas persequimini, et eorum dicta contemnitis; sed et praesentis et jubentis Dei sententiae contradicitis; ita ut ei exhibeatis laborem, qui in alio loco ait: Laboravi sustinens (Isai. I, 14), idcirco Dominus faciet quae sequuntur. Pro labore et molestia, quod Aquila et Symmachus transtulerunt, LXX et Theodotio agonem interpretati sunt, id est, luctam atque certamen, quia contentiosi non subjiciant collum Domini servituti, sed illo vulnera eorum volente curare, respuant sanitatem. Et hoc notandum, quod Achaz rege impiissimo nolente signum petere, sermo propheticus ad domum David, hoc est, ad tribum regiam convertatur, de qua supra legimus: Et nuntiaverunt haec domui David, dicentes: Consenserunt Syria et Ephraim.

(Vers. 14.)

Propterea dabit Dominus ipse vobis signum. Ecce Virgo concipiet et pariet, et vocabis nomen ejus Emmanuel.

Nequaquam multifarie juxta apostolum Paulum, et multis modis loquetur Deus (Hebr. I); nec juxta alium prophetam (Osee XII), in manibus prophetarum assimilabitur; sed qui ante loquebatur per alios, dicet ipse, adsum (Infra, 58). De quo et Sponsa rogabat in Cantico Canticorum: Osculetur me osculo oris sui (Cant. I, 2). Dominus enim virtutum ipse est rex gloriae (Ps. XXIII, 10): ipse descendet in uterum virginalem, et ingrediatur et egrediatur Orientalem portam quae semper est clausa (Ezech. XLIV); de qua Gabriel dicit ad Virginem: Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur in te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. I, 35). Et in Proverbiis: Sapientia aedificavit sibi domum (Prov. IX, 1). Quando autem dicitur: Dabit Dominus ipse vobis signum, novum debet esse atque

mirabile. Sin autem juvencula vel puella, ut Judaei volunt, et non virgo pariat, quale signum poterit appellari, cum hoc nomen aetatis sit, non integritatis? Et revera, ut cum Judaeis conferamus pedem, et nequaquam contentioso fune praebeamus eis risum nostrae imperitiae, virgo Hebraice BETHULA appellatur, quae in praesenti loco non scribitur: sed pro hoc verbo positum est ALMA, quod praeter LXX omnes adolescentulam transtulerunt. Porro ALMA apud eos verbum ambiguum est: dicitur enim et adolescentula; et abscondita, id est, ---. Unde et in titulo psalmi noni, ubi in Hebraeo positum est ALAMOTH, caeteri Interpretes transtulerunt, pro adolescentia, quod LXX interpretati sunt, pro absconditis. Et in Genesi legimus: ubi Rebecca dicitur alma (Genes. XXIV), Aquilam non adolescentulam, nec puellam sed absconditam transtulisse. Sunamitis quoque mulier, amisso filio, cum Elisaei fuisset pedibus provoluta, et prohiberet eam Jezi, audit a Propheta: Dimitte eam, quia in dolore est, et Dominus abscondit a me (IV Reg. IV, 27). Pro eo quod in Latino dicitur, abscondit a me, in Hebraeo scriptum est, EELIM MEMMENNI. Ergo alma, non solum puella vel virgo, sed cum --- virgo abscondita dicitur et secreta, quae numquam virorum patuerit aspectibus; sed magna parentum diligentia custodita sit. Lingua quoque Punica, quae de Hebraeorum fontibus manare dicitur, proprie virgo alma appellatur. Et ut risum praebeamus Judaeis, nostro quoque sermone alma, sancta dicitur. Omniumque pene linguarum verbis utuntur Hebraei: ut est illud in Cantico Canticorum (Cant. III, 9) de Graeco --- id est, ferculum sibi fecit Salomon, quod et in Hebraeo ita legimus. Verbum quoque nugas et mensuram Hebraei eodem modo et eisdem appellant sensibus. Et quantum cum mea pugno memoria, numquam me arbitror alma in muliere nupta legisse, sed in ea quae virgo est: ut non solum virgo sit, sed virgo junioris aetatis, et in annis adolescentiae. Potest enim fieri ut virgo sit vetula, ista autem virgo erat in annis puellaribus. Vel certe virgo, non puellula, et quae adhuc virum nosse non posset: sed jam

nubilis. Denique in Deuteronomio (Deut. XXII, 25 et seqq.) sub puellae et adolescentulae nomine virgo intelligitur. Si invenerit, inquit, homo in campo puellam desponsatam, et vi opprimens dormierit cum ea, interficietis virum solum, qui concubuit cum ea, et puellae nihil facietis: non est adolescentulae peccatum mortis. Quia quomodo si quis in insidiis insurgat contra proximum suum, et interficiat animam ejus, sic hoc negotium accidit. In agro invenit eam: clamavit puella desponsata, et non est inventus qui auxiliaretur ei. Et in Regum volumine legimus (III Reg. I), quod quaesierint puellam virginem nomine Abisag, et introduxerint ad regem, quae dormiret cum eo, et foveret eum et erat puella pulchra nimis, et ministrabat ei, et rex non cognovit eam. Quodque sequitur: Et vocabis nomen ejus Emmanuel, et LXX et tres reliqui similiter transtulerunt, pro quo in Matthaeo scriptum est, vocabunt: quod in Hebraeo non habetur. Ergo iste puer qui nascetur ex Virgine, o domus David, nunc a te appelletur Emmanuel, id est, nobiscum Deus, quia rebus ipsis probabis a duobus inimicis regibus liberata, Deum te habere praesentem: et qui postea vocabitur Jesus, id est, Salvator, eo quod universum hominum genus salvaturus sit, nunc a te Emmanuelis appelletur vocabulo. Verbum CARATHI, quod omnes interpretati sunt vocabis, potest intelligi et vocabit: quod ipsa scilicet Virgo quae concipiet et pariet, hoc Christum appellatura sit nomine. In multis testimoniis quae Evangelistae vel Apostoli de libris veteribus assumpserunt, curiosius attendendum est, non eos verborum ordinem secutos esse, sed sensum. Unde et in praesenti loco, pro concipiet in utero, Matthaeus posuit, in utero habebit (Matth. I, 13): et pro vocabis, vocabunt. Hebraei hoc de Ezechia filio Achaz prophetari arbitrantur, quod ipso regnante sit capta Samaria: quod omnino probari non potest. Siquidem Achaz, filius Joatham, regnavit super Judam et Jerusalem annis sedecim (IV Reg. XVI): cui successit in regnum filius ejus Ezechias, annos natus viginti quinque, et regnavit super Judam et Jerusalem annis viginti novem. Quomodo

ergo, ut demus primo anno Achaz hanc ad eum factam prophetiam, de Ezechiae conceptu dicitur et nativitate, cum eo tempore quo regnare coepit Achaz, jam novem Ezechias esset annorum, nisi forte sextum Ezechiae regni annum, quo est capta Samaria, infantiam ejus appellari dicant, non aetatis, sed imperii. Quod coactum esse atque violentum, etiam et stultis patet. Quidam de nostris Isaiam prophetam duos filios habuisse contendit, Jasub et Emmanuel: et Emmanuel de prophetissa uxore ejus esse generatum, in typum Domini Salvatoris: ut prior filius Jasub, quod interpretatur relictus, sive convertens, Judaicum populum significet, qui relictus est, et postea reversurus. Secundum autem, id est, Emmanuel, et nobiscum Deus, gentium vocationem, postquam Verbum caro factum est, et habitavit in nobis.

(Vers. 15.)

Butyrum et mel comedet, ut sciat reprobare malum, et eligere bonum.

Pro quo LXX transtulerunt, antequam sciat: quodque sequitur, assumere malum, in Hebraico non habetur. Et est sensus: O Domus David, cui Dei sermone praecipitur, ut voces, id est, invoces, in periculo constituta nomen Emmanuelis, id est, nobiscum Dei; non mireris ad rei novitatem, si Virgo Deum pariat, qui tantam habeat potestatem, ut multo post tempore nasciturus, te nunc liberet invocatus; ipse est enim qui visus est Abraham, et locutus est cum Mose. Dicam et aliud mirabilius, ne eum putes in phantasmate nasciturum, cibus utetur infantiae, butyrum comedet et lac. Et licet multa post saecula de eo Evangelista testetur: Puer autem proficiebat sapientia et aetate et gratia apud Deum et homines (Luc. II, 52): et hoc dicatur, ut veritas humani corporis approbetur: tamen adhuc pannis involutus, et butyro pastus ac melle, habebit boni malique judicium, ut reprobans mala, eligat bona. Non quod hoc fecerit, aut reprobaverit, vel elegerit;

sed quod scierit reprobare et eligere, ut per haec verba noscamus, infantiam humani corporis divinae non praejudicasse sapientiae. Denique jacentem in praesepio Angeli pastoribus nuntiant: Magi adorant de Oriente venientes, quos utique electos esse credendum est. Et e contrario Herodes, Scribae ac Pharisei reprobantur (Matth. II), quia pro uno infante multa parvulorum millia trucidarunt.

(Vers. 16.)

Prius enim quam sciat puer reprobare malum et eligere bonum, derelinquetur terra, quam tu detestaris, a facie duorum regum suorum.

Sexto imperii anno Ezechiae est ab Assyriis capta Samaria (IV Reg. XVIII), id est tricesimo primo anno aetatis ipsius. Sic itaque iste qui nasciturus, vel de Virgine, ut nos probamus, vel de adolescentula, ut Judaei volunt, butyrum et mel comedet, et tam parvulus erit, ut malum a bono discernere nequeat, et antequam ille tempus egrediatur infantiae, terra Syriae et Samariae vastanda ab Assyriis sit: respondeant Hebraei, quomodo Ezechias triginta et uno annis infantulus praedicetur, et tam rudis aetatis, ut mel, et butyrum comedens, juxta Niniviticos pueros, nec sinistram, nec dexteram, id est, nec malum, nec bonum noverit. Relatum autem ad Emmanuel, quod interpretatur, nobiscum Deus, facilem habebit intelligentiam. Quod ad mysterium et invocationem nominis ejus terra Syriae, et Samariae, Assyrio superante, vastetur: et domus S. David liberetur a duobus regibus quos metuit, Rasin videlicet, et Phacee.

(Vers. 17.)

Adducet Dominus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies qui non venerunt a diebus separationis Ephraim a Juda, cum rege Assyriorum.

Locus iste per hyperbaton legendus est. Denique et nos secuti Hebraicam veritatem, ita eum interpretati sumus: O domus David, ausculta quae dico, ut derelinquatur terra Syriae et Samariae a facie regum duorum, quos tu vehementissime reformidas: adducet Dominus dies super te, et super domum patris tui David, quos numquam habuisti ex eo tempore quo decem tribus a duabus tribubus separatae sunt, et regnum in Samaria habere coeperunt. Adducet autem istos dies, id est, tempora cum rege Assyriorum, ut illis superatis atque subversis, tu Emmanuelis praesentia libereris. LXX hunc locum ita verterunt: Adducet Dominus super te, et super populum tuum, et super domum patris tui dies, qui necdum venerunt, ex qua die abstulit Ephraim a Juda regem Assyriorum. Quod quem sensum habeat, scire non possumus, nisi forte hoc dicendum est, quod peccatorum suorum magnitudine Ephraim, id est, Samaria primum ad se Assyriorum fecerit impetum declinare. Aliter: Interim nunc duo reges Rasin et Phacee, qui te obsident, et vastare festinant, brevi tempore subvertentur: tuae autem vastationis tempus illud adveniet, quando, quod numquam speraveras, immo numquam metueras, Assyrius venerit. Per quae docet, domui David, non Syriam et Samariam, sed Assyrios esse metuendos. Praesenti ergo formidine liberat, et de futuro tempore comminatur.

(Vers. 18, 19).

Et erit in die illa, sibilabit Dominus muscae, quae est in extremo fluminum Aegypti, et api quae est in terra Assur: et venient, et requiescent omnes in torrentibus vallium, et in cavernis petrarum, et in omnibus frutetis, et in universis foraminibus. Cum fuerit duorum regum terra deserta, Damascus et Samaria, quam tu nunc detestaris et metuis: tunc adducet Dominus, o domus Juda, super te et populum tuum dies, quos numquam ante vidisti, et regem Assyriorum.

Frustra igitur praesentia metuis, semiustos torres, et ignem penitus non habentes: scire enim debes, quod sibilo suo Dominus muscas Aegypti, et fluminum ejus, haud dubium quin septem --- Nili significet, vocaturus sit: et apem, quae est in terra Assur. Muscas autem Aegyptios vocat propter sordes idololatriae, et imbellem populum: et apem Assyrios, quorum illo tempore potentissimum regnum erat, et ad bella promptissimum: vel ob id, quia omnis prope Assyriorum et Persidis regio usum habebat sagittarum. Hi igitur et omnes venient, et occupabunt terram tuam in torrentibus vallium, et cavernis petrarum, et in omnibus frutetis, et foraminibus, lignisque nemorosis. Haec autem per metaphoram dicuntur, ut quia semel muscas, et apes nominaverat, translationem servaret in reliquis. Legamus Regum et Paralipomenon libros, et inveniemus ab Aegyptiis caesum sanctum regem Josiam, et populum Israel potestati Aegyptiae subjugatum (IV Reg. XXIII; II Par. XXXV): ita ut regem illis constitueret. Et post non multum temporis, venit Nabuchodonosor cum innumerabili multitudine bellatorum, captaque Jerusalem, et caeteris Judaeae urbibus dirutis, incendit Templum, et habitatores Assyrios posuit in Judaea (IV Reg. XXIV).

(Vers. 20.)

In die illa radet Dominus in novacula conducta, in his qui trans flumen sunt, in rege Assyriorum, caput, et pilos pedum, et barbam universam. Haec quidam putant de Assyriis prophetari, qui mille trecentis annis, antequam Jerusalem subverterent, regnum Asiae Aegyptique et Libyae possederunt, quod a Medis Persisque vincendi sint, et eorum imperium destruendum. Alii vero arbitrantur, quod trans flumen Euphratem caesi sint Aegyptii. Nos autem novaculam mercede conductam, ipsum arbitramur Assyrium, quem in Jeremia ob ultionem populi peccatoris, etiam columbam suam vocat (Jerem. XXV). Denique et in visione Tyri (Ezech. XXVIII, 29), quia in

exstruendis munitionibus, et aggere comportando Nabuchodonosor plurimum laboraverat, et illis classe fugientibus, fuerat mercede privatus, data est ei Aegyptus pro mercede et labore suo. Ergo in ista novacula acutissima, et in his, qui habitant trans flumen Euphratem, in rege videlicet Assyrio, omnes capillos et pilos totius corporis a capite usque ad pedes decoremque barbae, quod virilitatis indicium est, radet Dominus de Judaea, ut nihil in illa forte, nihil pulchrum resideat, sed effeminatis hominibus, immo ignominiosis mulieribus comparentur.

(Vers. 21, seqq.)

Et erit in die illa, nutriet homo vaccam boum, et duas oves, et prae ubertate lactis comedet butyrum: butyrum enim et mel manducabit omnis, qui relictus fuerit in medio terrae. Et erit in die illa, omnis locus ubi fuerint mille vites mille argenteis, et in spinas, et in vepres erunt. Cum sagittis et arcu ingredientur illuc: vepres enim, et spinae erunt in universa terra. Et omnes montes qui in sarculo sarrientur, non veniet illuc terror spinarum et veprium: et erit in pascua bovis, et in conculcationem pecoris.

Post subversionem Jerusalem, et captivitatem populi, et Templi incendium, Nabuzardan princeps militiae, quem LXX --- vocant, paucos de populo, et eos pauperes dereliquit in terra, qui vineas et agros colerent. Denique Godolias, qui eis praepositus erat de regio genere relictus, hortatur et dicit: Nolite timere Chaldaeos: habitate in terra, et servite regi Babylonis, et bene erit vobis (IV Reg. XXV, 24). In die igitur illa, hoc est, in illo tempore cum fuerint omnes opes Judaeorum translatae in Chaldaeam, tanta solitudo erit in terra Judaeae, et tam incredibilis vastitas, ut nequaquam armenta boum habeant, nec greges ovium, sicut prius habere consueverant: sed vix rarus habitator unam vaccam nutrire possit, et duas oves; non ad arandum, sed ad

cibum, atque vestitum lactis, ac velleris. Propter inopiam quippe frumenti, et omnium, quae terra gignit ad comedendum, lacte ac butyro, et agresti melle vescentur. Quodque ait: Prae ubertate lactis comedet butyrum, hoc significat, quod terra cultorum raritate fertilior sit, et magis apta pascuis. In illo tempore prae hominum paucitate, tanta erit vini inopia desertis vineis, quae metu hostili nequaquam putabuntur, ut singulae vites siclis argenteis singulis vix emantur. In vepres enim et in spinas omnis terra redigetur: tantaque erit formido, ubique saevientibus gladiis, ut absque arcu et sagittis nullus suum agrum invisere audeat, et derelictis campestribus locis, ad montana confugiant, ibique locorum difficultate muniti, vix asperos montes manu fodiant: quia boves, aratra, et vomeres non habebunt. Sicubi ergo rarus cultor in montibus fuerit inventus, inde vitam miserabilem sustentabunt. Caetera autem patebunt pascuis, et absque ullo custode a brutis animantibus conculcabuntur. Haec post captivitatem solere fieri, utinam nesciremus! At nunc magna pars Romani orbis quondam Judaeae similis est: quod absque ira Dei factum non putamus, qui nequaquam contemptum sui per Assyrios ulciscitur, et Chaldaeos; sed per feras gentes, et quondam nobis incognitas, quarum et vultus et sermo terribilis est, et femineas incisasque facies praeferentes (Gothos intelligit qui radebant barbam), virorum, et bene barbatorum fugientia terga confodiunt. Legisse me novi in his locis latissimam et inextricabilem tropologiam: quod universa, quae juxta historiam disseruimus, spiritualiter Judaeis acciderint, vix unam habentibus vaccam et duas oves, munda videlicet animalia: ut nequaquam solido cibo, sed lacte nutriantur infantiae, et comedant mella verborum, quae distillant de labiis mulieris meretricis; et vinum non habeant, quod laetificat cor hominis: sed omnia eorum opera redigantur in spinas, ut vulnerentur ab adversariis, qui percutiunt in obscuro rectos corde (Psal. X). Quod si quando voluerint altius quippiam sapere, et nimio labore sudantes de Scripturis sanctis mysticum aliquid invenire:

nihilominus fruges non afferant doctrinae, sed vepribus compleantur et spinis, quae oriuntur in manibus ebrii. Et nequaquam terra eorum atque doctrina, ab hominibus, rationalibus animantibus: sed a bobus, quorum Deus curam non habet, et a brutis animalibus conculcetur.

(Cap. VIII.---Vers. 1-4.)

Et dixit Dominus ad me: Sume tibi librum grandem, et scribe in eo stylo hominis, velociter spolia detrahe, cito praedare. Et adhibui mihi testes fideles, Uriam sacerdotem, et Zachariam filium Barachiae, et accessi ad prophetissam, et concepit, et peperit filium. Et dixit Dominus ad me: Voca nomen ejus, accelera, spolia detrahe, festina praedari: quia antequam sciat puer vocare patrem suum, et matrem suam, auferetur fortitudo Damasci, et spolia Samariae coram rege Assyriorum.

LXX pro libro grandi, interpretati sunt librum novum, et magnum. Et pro eo quod in Hebraeo habetur, adhibui mihi testes fideles, dixerunt: adest enim, et testes fac mihi fideles homines. Et pro Uria Sacerdote, tantum Uriam, caetera similiter. Primum Propheta missus est ad Achaz (Isa. VII), ut ei praediceret quae Scriptura commemorat: quo audire nolente, ipse Dominus loquitur ad Achaz, et praecepit ei, ut petat sibi signum in profundum, sive in excelsum. Quo respondente, Non petam, et non tentabo Dominum: dimisso rege impio, ad domum David Dei verba vertuntur, et promittitur ei Virgo paritura filium, cujus nomen sit Emmanuel, hoc est, nobiscum Deus. Qui si crebro fuerit invocatus, Samaria subvertatur et Syria: subvertatur autem a rege Assyriorum, qui et ipsum Judam postea capturus sit; ita ut omnis terra Judaeae vertatur in solitudinem. Rursum ergo sub alia figura partus describitur virginalis. Et dixit Dominus ad Prophetam, ut nequaquam in populos proferat novae nativitatis arcanum, sed scribat eam in isto grandi volumine, quod nunc legimus. Et quo sit

mirabilius, humanis verbis, et stylo, quo homines scribere consueverunt, Dei sacramenta comprehendat. Quid est autem illud quod scribitur humano stylo? Ut puer natus velociter spolia detrahat, et cito praedetur, hoc est, ne ultra patiatur regnare diabolus: nec mittat Angelos, nec Prophetas; sed ad salvandas creaturas suas ipse descendat. Facit ergo Propheta quod jussum est, et adhibet sibi duos testes fideles, Uriam sacerdotem, qui legis doctor est, dicente Malachia: Labia sacerdotis custodient scientiam, et legem requirent ex ore ejus, quia Angelus Domini exercituum est (Malach. II, 7): et Zachariam filium Barachiae, quem Prophetam fuisse, dubium non est. Legimus, quod regnante Achaz, Urias sacerdos fuerit Templi Domini (4 Reg. IV): cui praecepit Achaz, ut altare simile altaris Damasci faceret. Et Dierum narrat liber (II Par. XXIX), quod Ezechias filius Achaz quaesierit Dominum in diebus Zachariae eruditi in timore Dei. Exhibuit autem se Isaias dignum spiritu prophetali, et praebuit prophetissae, id est, Spiritui sancto, qui sermone Hebraico vocatur genere feminino RUA, juxta illud quod scriptum est: Accedite ad Dominum, et illuminamini (Ps. XXXIII, 6). Spiritu itaque sancto conceptus est Dominus. Et licet humanus sermo nativitatis ejus nequeat explicare mysteria: tamen Gabriel ipsi Virgini loquitur, quae concepit: Spiritus sanctus veniet super te, et virtus Altissimi obumbrabit tibi: propterea quod nascetur ex te sanctum, vocabitur Filius Dei (Luc. I, 35). Quidam prophetissam sanctam Mariam interpretantur, quam prophetin fuisse, non dubium est: ipsa enim loquitur in Evangelio: Ecce enim amodo beatam me dicent omnes generationes: quoniam fecit mihi magna qui potens est (Luc. I, 48, 49), et reliqua. Praecipiturque Isaiae, ut ipsum puerum, qui prius vocabatur Emmanuel, nunc appellet, accelera, spolia detrahe, festina praedari. Ascendens enim in altum, captivam duxit captivitatem; accepit dona hominibus (Ps. LXVII; Ephes. IV, 8). Et antequam humanum corpus assumeret: et juxta infantiam patrem vocaret Deum, et matrem Mariam, auferetur Damasci fortitudo, et

spolia Samariae per regem Assyriorum: ut necdum natus populum suum, domum David, sola invocatione salvaret. Urias interpretatur lux Domini; Zacharias, memoria Domini; et Barachias, benedictio Domini: quibus testibus Christi nativitas comprobatur. Ipse enim in Evangelio duobus euntibus in Emmaus (Luc. XXIV). Incipiens a Mose et Prophetis, edisseruit quod de se omnia prophetassent. Juxta tropologiam, in anima virginali, et nulla sorde maculata, de Spiritu sancto Dei sermo conceptus, velociter de adversariis potestatibus spolia detrahit, et sibi facit universa servire. Cumque ex parte nunc videat, et ex parte prophetet (I Cor. XIII), priusquam possit esse perfectus, et merito vocare Deum Patrem, et matrem suam coelestem Jerusalem, adhuc in infantia et in profectu positus, vincet fortitudinem Damasci, doctrinam videlicet sapientiae saecularis: et auferet spolia Samariae, quibus Ecclesiam haeretici spoliaverunt, dicentes: Non est nobis portio in David, neque haereditas in filio Jesse (III Reg. XII, 16), praesente rege ipso Assyriorum, diabolo, qui eis non poterit auxiliari. Tales autem filios non solum Maria Prophetis, Virgo perpetua, sed et sanctae mulieres patriarchis generant. Sara, quae interpretatur --- id est, princeps: et Rebecca, quae in lingua nostra patientiam sonat.

(Vers. 5, seqq.).

Et adjecit Dominus loqui ad me adhuc, dicens: Pro eo quod abjecit populus iste aquas Siloe, quae vadunt cum silentio: et assumpsit magis Rasin, et filium Romeliae: propter hoc ecce Dominus adducet super eos aquas fluminis fortes et multas, regem Assyriorum et omnem gloriam ejus: et ascendet super omnes rivos ejus, et fluet super universas ripas ejus. Et ibit per Judam inundans, et transiens usque ad collum veniet, et erit extensio alarum ejus implens latitudinem terrae tuae, o Emmanuel. Dixerat supra auferendam Damasci fortitudinem, et spolia Samariae in conspectu regis Assyriorum, et duos

reges, Assyrio pugnante, capiendos: nunc Deus loquitur ad Prophetam caractere solito Scripturarum, per translationem Siloe fontis Jerusalem, et Assyrii fluminis violentissimi, quod omnem terram Israel suis inundet aquis, et egrediatur ripas alvei, tantoque feratur impetu, ut postquam decem tribuum occupaverit terram, ad Judam perveniat, et transiens ad collum usque pertingat: per quae vicinam significat captivitatem. Non enim tunc captus est Judas, sed cunctis duarum tribuum urbibus subjugatis, sola remansit Jerusalem, quae incredibili Dei misericordia liberata est. Potentiam ergo Assyrii et innumerabilis ejus exercitus, quam sub fluminis inundatione descripserat, nunc per aliam ostendit translationem, quod alis suis, id est, ducibus, et infinita multitudine operuerit terram Emmanuelis, hoc est, defendentis eam Dei; sed tamen non possederit, quamquam Emmanuel a LXX sequenti capitulo coaptetur, non proprio nomine, ut apud Hebraeos vocatur, sed interpretato, id est, nobiscum Deus. Siloe autem fontem esse ad radices montis Sion, qui non jugibus aquis, sed in certis horis diebusque ebulliat, et per terrarum concava et antra saxi durissimi cum magno sonitu veniat, dubitare non possumus, nos praesertim qui in hac habitamus provincia. Est autem sensus, quia populus decem tribuum magis voluit Rasin et filio Romeliae, id est, Damasci et Samariae regibus esse subjectus, quam stirpi David, quae meo coepit regnare iudicio, faciam eum nequaquam his regibus, quos assumpsit, sed regio servire Assyrio, cujus potentia occupantis terram Samariae, inundationi fluminis comparatur. Et fit apostropha ad Emmanuel, hoc est, ad praesentem Deum, quod in tantum se erexerit Assyrius, ut etiam terram ipsius Judam conatus sit possidere. Juxta anagogen, omnis haereticus qui junxerit auxilio suo sapientiam saecularem, et Jerusalem, id est, Ecclesiam voluerit oppugnare, derelinquens aquas Siloe fontis (Joan. IX), qui interpretatur missus, et qui salit in vitam aeternam, tradetur Assyriorum principi (quem sensum magnum in posterioribus lecturi sumus) cujus

traditus potestati, in profundum veniet peccatorum. Tanta est enim arrogantiae, ut ausus sit ostendere Salvatori universa regna terrae, et dicere: Haec omnia mihi tradita sunt (Matth. et Luc. IV). Conabitur quoque Judam, id est, domum confessionis intrare, et crebro per eos qui in Ecclesia negligentes sunt, usque ad collum veniet, credentes in Christo cupiens suffocare, et extendet alas suas, implens universam regionem Emmanuelis; sed non poterit obtinere, quia habet Judas praesentem Deum. Legimus in Evangelio secundum Joannem (Joan. IX), quod caecum a nativitate, cujus oculos, luto ex saliva sua facto Dominus linierat, miserit ad aquas Siloe, quibus cum caecus lavisset lutum, caecitate detersa, clarum oculorum lumen accepit: quod post signi magnitudinem, indicat, non aliter caecitatem Judaeorum et omnis increduli posse sanari, nisi doctrina aquarum Christi, quae absque strepitu et clamore verborum leniter fluit, tenebrae prioris fugentur erroris. Hoc quod in Septuaginta legitur: Et ambulabit super omnem murum vestrum, et auferet de Judaea hominem, qui possit caput levare, aut forte aliquid facere: in Hebraico non habetur, et in Graecis codicibus ÷ veru jugulante confossum est.

(Vers. 9, 10.)

Congregamini populi et vincimini, et audite universae procul terrae: confortamini et vincimini. Accingite vos, et vincimini: inite consilium, et dissipabitur: loquimini verbum, et non fiet, quia nobiscum Deus.

Pro congregamini, sive infirmamini, et confringimini, ut interpretati sunt alii, LXX posuerunt, scitote. Verbum enim Hebraicum, ROU, propter RES litterae, et DALETH similitudinem, intellexerunt DOU. O igitur populi Samariae et Syriae, infirmos et debiles esse cognoscite, et Emmanuele praesente, nihil posse contra Jerusalem urbem Dei: et hoc non solum vos, qui vicini estis, sed

cuncta procul terra cognoscat. Quamvis enim exercitum congregatis, et accingatis vos ad praelium, et major sit numerus obsidentium quam obsessorum, tamen non semel, sed iterum dicam, vincimini. Et quodcumque contra Jerusalem inieritis consilium, dissipabitur. Et licet supra dixeritis (Isai. VII, 6): Ascendamus ad Judam, et suscitemus eum quiescentem, et ponamus regem super eum filium Tabeel: loquimini quidem verbum, sed non fiet, quia nobiscum est Deus, id est, Emmanuel. Possumus hoc testimonio et contra gentes abuti in persecutionis tempore, quod quamvis fortes esse videantur, et nos superare in his qui lapsi sunt, tamen vincantur in his qui pro Christo fuderunt sanguinem, et quod post bella pax reddatur Ecclesiis: et universa eorum contra Emmanuelem consilia dissipentur, quia nobiscum sit Deus. Contradicentes quoque veritati utiliter audient, ut tandem ratione superentur, et nequaquam velint in mendacio vincere, quia quodcumque dixerint, numquam perversitas possit superare quod rectum est.

(Vers. 11 seqq.)

Haec enim ait Dominus ad me: Sicut in forti manu erudivit me, ne irem in via populi hujus dicens: Non dicatis, conjuratio; omnia enim quae loquitur populus iste, conjuratio est: et timorem ejus ne timeatis, neque paveatis. Dominum exercituum ipsum sanctificate: ipse pavor vester, et ipse terror vester. Et erit vobis in sanctificationum, in lapidem autem offensionis, et in petram scandali duabus domibus Israel: in laqueum et in ruinam habitantibus Jerusalem et offendent ex eis plurimi, et cadent, et conterentur, et irretientur, et capientur. Septuaginta hunc locum ita interpretati sunt: Haec dicit Dominus: forti manu recesserunt ab itinere viae populi hujus loquentes: ne forte dicant, Durum est. Omnia enim quae loquitur populus iste, dura sunt; timorem autem ejus ne timueritis, neque conturbemini. Dominum virtutum ipsum sanctificate, et ipse erit timor tuus, et si in

ipso confisus fueris, erit tibi in sanctificationem, et non ut lapidi offensionis occurretis, neque ut petrae ruinae. Domus autem Jacob in laqueo et in convalle erit sedentibus in Jerusalem: ideo infirmi erunt in ipsis plurimi, et ruent et conterentur, et appropinquabunt, et capientur. Quodque sequitur, homines in tuitione, obelo praenotandum est. Quia multum inter se Hebraicum distat et Vulgata Editio: ideo utrumque posuimus. Et primum de Hebraico disputandum est. Haec ad me locutus est Dominus. Qui propter bona opera, et gratiam quae propter bona opera, consecutus sum; sive forti manu sua erudit me et instituit, ne ambularem in via populi hujus, et pari tenerer errore: vel certe fecit me recedere a via populi hujus pessima, et dixit mihi: noli duorum regum timere conjurationem; sed hoc magis considera, quod omne quod loquitur hic populus adversum me, conjuratio sit; et secundum Symmachum, qui interpretatus est, --- in me exstiterit perduellis. Tu autem Propheta, et hi qui tecum sunt, ne timeatis insidias populi, sed Dominum timete, et ipse sit timor vester. Principium enim sapientiae, timor Domini (Prov. I, 7; Ps. CX, 9). Qui erit credentibus in sanctificationem, incredulis autem in lapidem offensionis, et in petram scandali, duabus scilicet domibus Judae et Israel. Praecipue autem in laqueum et in ruinam habitantibus in Jerusalem. in quo impingent plurimi, et cadent, et conterentur, peccatorumque suorum vinculis irretiti, ducentur in captivitatem. Duas domus, Nazaraei (qui ita Christum recipiunt, ut observationes Legis veteris non omittant duas familias interpretantur, Sammai et Hellel, ex quibus orti sunt Scribae et Pharisei, quorum suscepit scholam Akibas, quem magistrum Aquilae proselyti autumat, et post eum Meir, cui successit Joannan filius Zachai, et post eum Eliezier, et per ordinem Telphon, et rursum Joseph Galilaeus, et usque ad captivitatem Jerusalem Josue. Sammai igitur et Hellel non multo priusquam Dominus nasceretur, orti sunt Judaea, quorum prior dissipator interpretatur, sequens profanus: eo quod per traditiones

et --- suas Legis praecepta dissipaverit atque maculaverit. Et has esse duas domus, quae Salvatorem non receperint, qui factus sit eis in ruinam et scandalum. Juxta LXX, manu forti restitit populus Dei voluntati, et dicit omnia dura esse quae Dominus praecepit, secundum illud quod in Evangelio legimus: Durus est hic sermo, quis poterit audire eum (Joan. VI, 61)? Unde praecipitur eis ut Dominum audiant, et ipsum solum timeant. Si enim in ipso confisi fuerint, habebunt eum in sanctificationem, et non impingent quasi in lapidem scandalum, et quasi in petram ruinae. De hoc loco et Apostolus sumit testimonium, quod Christus Judaeis factus sit in scandalum: gentibus autem in stultitiam (I Cor. I, 23). Et rursus: Israel sectando legem justitiae, in legem justitiae non pervenit (Rom. IX, 31). Quare? Quia non ex fide, sed quasi ex operibus legis offenderunt in lapidem offensionis, sicut scriptum est: Ecce ponam in Sion lapidem offensionis et petram scandalum: omnis qui credit in eo, non confundetur (Ibid., 33). Ergo qui non receperunt Emmanuelem, sed factus est eis in lapidem offensionis et in petram scandalum, conterentur, captivique ducentur. Quodque ait: Domus autem Jacob in laqueo et in convalle erit sedentibus in Jerusalem, hoc significat, quod non habitent in montibus, nec in excelsis Scripturarum versentur locis; sed semper humilia intelligant, peccatis peccata sociantes, et vincti laqueis delictorum.

(Vers. 16, 17.)

Liga testimonia, signa legem in discipulis meis, et exspectabo Dominum, qui abscondit faciem suam a domo Jacob, et praestolabor eum.

Vox Domini loquentis ad Prophetam: quia, inquit, factus est Dominus in lapidem offensionis et in petram scandalum duabus domibus Israel, et missum ad se Emmanuel suscipere noluerunt: Liga testimonia veteris Instrumenti, et trade illa discipulis meis, qui Evangelium

susceperunt, Apostolis videlicet, sive apostolicis viris. Vel certe lex et prophetia usque ad Joannem ligetur apud eos (Matth. XI), et clausa sit atque signata, ut quod legunt, non intelligant. Pro discipulis enim, juxta Hebraici sermonis ambiguitatem, possumus et doctrinas interpretari. Unde Propheta respondit: quia Evangelio succedente, Lex apud Judaeos clausa est atque signata, et jubes eam nequaquam Judaeis, sed gentibus assignari: idcirco nkego exspectabo Emmanuelem, quem promittis esse venturum, de quo supra dixisti, quod ipse sit pavor noster, et ipse terror noster, et nobis sit in sanctificationem; et praestolabor Dominum qui abscondit faciem suam a domo Jacob, hoc est, a Judaeis, quia eum recipere noluerunt. LXX hunc locum ita interpretati sunt: Tunc manifesti erunt qui signantur, ut non discant legem. Quod hunc sensum habet, quando ceciderint plurimi, et contriti fuerint, et impegerint in lapidem offensionis, et in petram scandali, tunc manifesti erunt qui signantur in populo et obediant praeceptis evangelicis.

(Vers. 18.)

Ecce ego et pueri mei, quos dedit mihi Dominus in signa atque portenta Israelis, a Domino exercituum qui habitat in monte Sion.

Praecipit mihi, ait Dominus, ut ligarem testimonium in Judaeis, et legem discipulis ejus traderem atque signarem, quia abscondisset faciem suam a domo Jacob: ideo praestolabor eum, et exspectabo Dominum meum, et non solum ego, sed et pueri, quos mihi dedit Dominus, alii videlicet prophetae et filii prophetarum, qui non ex voluntate carnis et sanguinis, sed ex Deo nati sunt (Joan. I, 13). De quibus et Apostolus loquebatur: Filioli mei, quos iterum parturio, donec Christus formetur in vobis (Galat. IV, 19). Isti autem pueri, id est, prophetae, in signa dati sunt et in portenta Israeli, juxta illud quod in Ezechiele legimus: Et erit Ezechiel vobis in signum (Ezech. XXIV, 24).

In Zacharia quoque sancti viri, prophetarumque discipuli -- id est, portentorum signorumque spectatores appellantur, eo quod semper Prophetae in signum praecesserint futurorum (Zach. III, 16). Hoc interim juxta litteram. Caeterum beatus Apostolus in Epistola, quae ad Hebraeos scribitur, docet (licet eam Latina consuetudo inter Canonicas Scripturas non recipiat) hoc testimonium ex persona debere intelligi Domini Salvatoris. Quamobrem non erubescit fratres eos vocare, dicens: Annuntiabo nomen tuum fratribus meis, in medio Ecclesiae laudabo te (Hebr. II, 12); Et iterum: Ego ero confidens in eum (Ibid., 13); et rursum: Ecce ego et pueri mei, quos mihi dedit Deus. Quia ergo pueri communicaverunt carni et sanguini, et ipse similiter particeps factus est earumdem passionum (Isai. VIII, 18). Quomodo autem isti pueri in signum fuerint atque portentum sapientiae saeculi et superbiae Judaeorum, idem Apostolus docet: qui elegisse dicit Dominum Salvatorem, stulta mundi et infirma, ut confunderet sapientes et fortia (I Cor. I). Unde et ad Apostolos Salvator aiebat: Nisi conversi fueritis quasi unus de pueris, non intrabitis in regnum coelorum (Matth. XVIII, 3). Puer autem efficitur novi Evangelii praedicator, qui deponit veterem hominem, qui corrumpitur in desideriis seductionis, et induitur novo, qui renovatur in cognitionem juxta imaginem Creatoris. Habitare autem Dominum exercituum in monte Sion, idem Apostolus scribit: Accessistis ad montem Sion et civitatem Dei viventis, Jerusalem coelestem (Hebr. XII, 22). Unde miror quemdam nostrorum, pueros istos duos Isaiae filios intelligere, quos de prophetissae mulieris conceptione generarit, Jasub videlicet, et Emmanuel: quorum prior in abjectione prioris populi, sequens in assumptione gentium praecesserit. Quod qui recipit, consequenter et Osee prophetam vere meretricem uxorem habuisse firmabit.

(Vers. 19 seqq.)

Et cum dixerint ad vos, quaerite a Pythonibus et a divinis, qui strident in incantationibus suis, numquid non populus a Deo suo requirit pro vivis a mortuis? Ad legem magis et ad testimonium. Quod si non dixerint juxta verbum hoc, non eis erit matutina lux. Et transibit per eam: corruet, et esuriet: et cum esurierit, irascetur, et maledicet regi suo, et Deo suo. Et suspiciet sursum, et ad terram intuebitur, et ecce tribulatio et tenebrae, dissolutio, angustia, et caligo persequens: et non poterit avolare de angustia sua. Si Isaiae prophetae vox est, ut Judaei aestimant: Ecce ego et pueri mei, quos mihi dedit Dominus in signum et in portentum Israelis; et haec quae sequuntur, ipse ad discipulos suos credendus est dicere. Cum dixerint, inquit, ad vos gentes et populi, de quibus supra lectum est: Infirmamini, populi, et vincimini; quid prophetas vultis audire, quid Isaiae verbis decipimini, et illum putatis quae ventura sunt nosse? Quaerite magis a Pythonibus, et a divinis, qui strident in incantationibus suis. Pro quibus LXX interpretati sunt: Qui de terra loquuntur, qui de ventre clamitant. Omnis enim, qui de terra est, de terra loquitur (Joan. III, 31). Et cujus Deus venter est, et gloria in confusione ejus (Phil. III, 19), de ventre clamare credendus est. Vos respondete eis, et dicite: Numquid non populus a Deo suo requirit pro vivis a mortuis? Si vos, inquit, pro varietate idolorum vestrorum (non enim unum, sed plures habetis deos) eos consulitis, quos deos arbitramini; et a mortuis sive mortuorum hominum simulacris, de viventibus quaeritis: quanto magis nos Deum nostrum per prophetas audire debemus? Docet ergo discipulos; et infert ad legem magis et ad testimonium. Si de aliquo, inquit, dubitatis, scitote scriptum: Gentes, quas Dominus, Deus tuus disperdet a facie tua, somnia audiunt et divinos: tibi autem non ita tradidit Dominus Deus tuus: Prophetam vobis suscitabit Dominus Deus vester de fratribus vestris, sicut me, illum audietis (Deut. XVIII, 15). Unde si vultis nosse quae dubia sunt, magis vos legi, et testimoniis tradite Scripturarum.

Quod si noluerit vestra congregatio verbum Domini quaerere, non habebit lucem veritatis: sed versabitur in errore tenebrisque. Lux pertransibit eam, hoc est, congregationem vestram, sive terram, et corruetis, et esurietis, et cum esurieritis, irascemini, secundum illud quod scriptum est: Et cum non fuerint saturati, murmurabunt (Ps. LVIII, 16): et maledicetis Deo regi vestro, et in necessitatibus sursum aspicietis in coelum, et in terram deorsum: et ecce tribulatio et tenebrae, dissolutio genuum, et mentis angustia, et caligo oculorum, et non poteritis erui de angustia. Haec juxta Hebraeos. Caeterum ut supra diximus, si persona Christi est dicentis: Ecce ego, et pueri mei, quos mihi dedit Deus: etiam haec ipse loquitur ad Apostolos et ad credentes ex gentibus, qui ejus Evangelium susceperunt. Si dixerint, inquit, patres vestri quos reliquistis: quaerite ventriloquos, quos pythonas intelligimus (qualem et in Actibus Apostolorum ancillam legimus (Cap. XVI), quae quaestui erat dominis suis) et qui de terra loquuntur, quod in evocatione animarum magi se facere pollicentur, et caetera maleficarum artium genera; hoc scire debetis, quod unaquaque gens proprios consulat deos, et de vivorum salute mortuos sciscitetur. Vobis autem in auxilium legem dedit Deus, ut possitis dicere: non est talis ethnicorum divinatio, qui cultores suos saepe decipiunt, sicut nostra, quae absque ullo munere profertur ex lege. Unde interpretati sunt LXX: Non sicut verbum hoc, pro quo non est dare munera. Gratis enim, inquit, accepistis, gratis date (Matth. X, 8). Veniet autem super incredulos fames durissima, non fames panis, aut sitis aquae, sed fames audiendi sermonem Dei (Amos VIII). Et cum esurieritis, contristabimini, et maledicetis principi vestro et paternis traditionibus, hoc est diabolo, et antiquis erroribus. Hoc autem ad eos loquitur qui famem passi fuerint veritatis, et suspicient in coelum sursum, et in terram deorsum, et erunt in angustia, in tenebris, et in tribulatione: ut non videant usque ad tempus, donec et ipsi ad Dominum convertantur. Latam explanationem loca ista desiderant:

sed parcimus librorum magnitudini, ut tollamus fastidium lectionis. Haec juxta LXX translationem ex parte perstrinximus, quae in plerisque dissonat ab Hebraeo. Caeterum Nazaraei locum istum ita edisserunt. Cum dixerint ad vos Scribae et Pharisei, ut eos audiatis, qui omnia ventris causa faciunt; et in morem magorum stridunt in incantationibus suis, ut vos decipiant, hoc eis respondere debetis: non mirum si vos vestras traditiones sequamini, cum unaquaeque gens sua consulat idola. Ergo et nos a vobis mortuis de viventibus consulere non debemus: magis nobis Deus legem dedit, et testimonia Scripturarum, quae si sequi nolueritis, non habebitis lucem: sed semper caligo vos opprimet, quae transibit per terram vestram atque doctrinam: ut cum decepti a vobis se in errore perspexerint, et sustinere famem veritatis, tunc contristentur, sive irascantur, et maledicant vobis, quos quasi deos suos et reges putabant. Et frustra ad coelum terramque respiciant, cum semper in tenebris sint, et non possint de vestris avolare insidiis.

(Cap. IX.---Vers. 1 seqq.)

Primo tempore alleviata est terra Zabulon, et terra Nephthali: et novissimo aggravata est via maris trans Jordanem Galilaeae gentium. Populus qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: habitantibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis.

LXX: Hoc primum bibe, velociter fac regio Zabulon, terra Nephthalin, et reliqui, qui juxta mare estis trans Jordanem Galilaeae gentium. Populus, qui ambulabat in tenebris, vidit lucem magnam: qui habitatis in regione et umbra mortis, lux orietur vobis. Duplicem posuimus editionem, quia vulgatum est testimonium, et usurpatum ab Evangelista Matthaeo: ut vel diversitas interpretationis, vel similitudo noscatur. Ac primum notandum quod testimonium hoc Evangelista Matthaeus non juxta LXX, sed juxta Hebraeos posuerit. Dicit enim

sermo Evangelicus: Audiens autem Jesus, quod Joannes esset traditus, secessit in Galilaeam, et derelinquens Nazareth, venit et habitavit in Capharnaum, quae est juxta mare in finibus Zabulon et Nephthalim: ut impleretur quod dictum est per Isaiam prophetam, dicentem: Terra Zabulon et terra Nephthalim, via maris trans Jordanem Galilaeae gentium: populus, qui sedebat in tenebris, vidit lucem magnam; sedentibus in regione umbrae mortis, lux orta est eis. Ex eo tempore coepit Jesus praedicare et dicere: Appropinquavit regnum coelorum (Matth. IV, 13 et seqq.). Et Joannes Evangelista refert quod Jesus cum discipulis suis in Cana Galilaeae invitatus ad nuptias, primum ibi signum fecerit, aquas in vinum convertendo: Hoc fecit principium signorum Jesus in Cana Galilaeae: et manifestavit gloriam suam: et crediderunt in eum discipuli ejus (Joan. II, 11). Unde et in LXX dicitur: Hoc primum bibe, velociter fac: quia terra Zabulon et terra Nephthali prima Christi videre miracula: ut prima biberet fidei potionem, quae prima viderat Dominum signa facientem. Et, juxta Hebraicum, primo tempore relevata esse dicitur onere peccatorum: quia in regionibus duarum tribuum primum Salvator Evangelium praedicavit. Unde et in sexagesimo septimo Psalmo dicitur: Benedicite Dominum de fontibus Israel. Ibi Benjamin adolescentior (Ps. LXVII, 27, 28; Act. IX); Paulus apostolus, in mentis excessu: [Col.0124D] qui et alibi loquebatur: sive mente excedimus Deo (II Cor. V, 13): Principes Zabulon, principes Nephthali duces eorum; quia in his tribubus fuerunt viculi, de quibus duces nostri Apostoli crediderunt. Et crediderunt juxta Symmachum velociter, ut audientes: Venite, et faciam vos piscatores hominum (Matth. IV, 19), statim et patrem relinquerent et naviculam. Novissimo autem tempore aggravata est fides eorum plurimis Judaeorum in errore permanentibus. Mare autem hic lacum appellat Genesareth, qui Jordane influente efficitur; in cujus littore Capharnaum, et Tiberias, et Bethsaïda, et Chorozaïm sitae sunt: in qua vel maxime regione Dominus commoratus est; ita ut populus,

qui vel sedebat, vel ambulabat in tenebris, lucem videret, nequaquam parvam, ut aliorum prophetarum, sed magnam, ut ejus qui in Evangelio loquitur: Ego sum lux mundi (Joan. VIII, 12). Et qui habitabant in regione umbrae mortis, lux orta est eis. Inter mortem et umbram mortis, hoc esse puto, quod mors eorum est, qui cum operibus mortuis ad inferos perrexerunt: Anima enim, quae peccaverit, ipsa morietur (Ezech. XVIII, 20); umbra autem mortis eorum est, qui cum peccent, necdum de vita ista egressi sunt: possunt enim si voluerint agere poenitentiam. Pro Galilaea gentium, Aquila --- gentium, Symmachus terminos gentium interpretati sunt; --- autem tumulos intelligimus arenarum, qui vel in littoribus, vel in ripis sunt. Hebraei credentes in Christum, hunc locum ita edisserunt. Primo tempore illae duae tribus Zabulon et Nephthali ab Assyriis captae sunt, et ductae in hostilem terram; et Galilaea deserta est (IV Reg. XV), quam nunc propheta dicit relevatam esse, eo quod peccata populi sustineret. Postea autem non solum duae tribus, sed et reliquae, quae habitabant trans Jordanem et in Samaria, ductae sunt in captivitatem (IV Reg. XVII et XVIII). Et hoc, inquiunt, Scriptura nunc dicit, quod regio cujus populus primus ductus est in captivitatem, et Babylo niis servire coepit, et quae prius in tenebris versabatur erroris, ipsa primum lucem praedicantis viderit Christi, et ex ea in universas gentes sit Evangelium seminatum. Nazaraei, quorum opinionem supra posui, hunc locum ita explanare conantur: Adveniente Christo et praedicatione illius coruscante, prima terra Zabulon et terra Nephthali Scribarum et Pharisaeorum est erroribus liberata, et gravissimum traditionum Judaicarum jugum excussit de cervicibus suis. Postea autem per Evangelium Apostoli Pauli, qui novissimus Apostolorum omnium fuit, ingravata est, id est, multiplicata praedictio: et in terminos gentium et viam universi maris Christi Evangelium splenduit. Denique omnis orbis, qui ante ambulabat, vel sedebat in tenebris, et idololatriae ac mortis vinculis tenebatur, clarum Evangelii lumen aspexit.

(Vers. 2-4.)

Multiplicasti gentem, non magnificasti laetitiam: laetabuntur coram te, sicut laetantur in messe, sicut exsultant victores capta praeda, quando dividunt spolia. Jugum enim oneris ejus, et virga humeri illius, et sceptrum exactoris ejus superasti, sicut in die Madian. Quia omnis violenta praedatio cum tumultu: et vestimentum mixtum sanguine erit in combustionem et cibus ignis.

LXX: Plurimam partem populi deduxisti in laetitia tua: et laetabuntur in conspectu tuo, sicut laetari solent in messe, et sicut hi qui dividunt spolia: quia ablatum est jugum quod supra ipsos erat positum, et virga de collo eorum. Virga enim exactorum dissipabitur, sicut in die Madian. Quia omnem stolam congregatam dolo, et vestimentum commutationis restituent: et cupient igne esse combusti. In obscuris locis utramque editionem ponimus, ut quantum a caeteris editionibus et ab Hebraica veritate distet Vulgata translatio, diligens lector agnoscat. Ad lucem ipsam, quae apparuit populo in tenebris constituto, id est, ad Dominum Salvatorem fit apostropha. Et dicitur ad eum: Multiplicasti gentem, hoc est, replesti omnes gentes notitia tui; sed non magnificasti laetitiam. Juxta quod Apostolus moerorem sibi dicit esse perpetuum pro fratribus suis qui sunt Israelitae (Rom. X). Et Jonas contristatur, quod ita salvati sint Ninivitae (Jonae IV), ut cucurbita, sive CICEION aruerit. Et ipse Dominus loquitur in Evangelio: Non veni nisi ad oves perditas domus Israel (Mat. XV, 24). Et in passione: Pater, si fieri, inquit, potest, transeat calix iste a me (Mat. XXVI, 39). Qui locus hunc sensum habet: Si potest fieri, ut sine interitu Judaeorum credat gentium multitudo, passionem recuso. Sin autem illi excaecandi sunt, omnes gentes videant, fiat, Pater, voluntas tua. Cum ergo Christus advenerit, et Christianorum gens de universis gentibus fuerit congregata: tunc laetabuntur Apostoli, sicut messorum laetantur in messe, de quibus

Dominus loquebatur: Messis quidem multa, operarii autem pauci (Matth. IX, 37). Et sicut exsultant victores, qui captam dividunt praedam. Cum enim fortis captus fuerit et ligatus, omnis domus ejus diripitur, et dividuntur spolia (Matth. XII). Tu autem, Domine atque Salvator, jugum oneris ejus, hoc est diaboli, qui prius exsultabat in mundo, qui cunctis gentibus imperabat, qui gravissimo servitutis jugo colla omnium deprimebat; et virgam qua percutiebat universos, et peccata sibi quasi quoddam tributum reddere compellebat, detraxisti de humeris eorum: et tibi liberatos servire fecisti absque ullo exercitu et absque effusione sanguinis in abscondita manu: sicut quondam sub Gedeone populo Israel de Madianitis victoriam praebuisti (Judic. VII). Quomodo enim vestis, quae humano sanguine cruentata est, lavari non potest; sed infecta sanguine, igne comburitur, ut maculae cum vestimento foedi cruoris intereant: sic diaboli violenta praedatio et tumultus ac turbae, quibus humanum sibi subjecerat genus, gehennae ignibus deputatae sunt. LXX non omnes, sed partem quamdam populi credidisse significant: licet pro eo quod illi dixerunt, deduxisti in laetitia, alii interpretati sint magnificasti. Et cum in reliquis eundem sensum teneant, stolam congregatam dolo, et vestimentum commutatum, eum adjiciunt redditurum, id est, diabolum: quod scilicet omnes animas, quas Dei auxilio nudaverat, cum ornamentis pristinis redditurus sit: non solum ipse, sed et satellites ejus daemones: quibus si optio detur, magis eligant perire flammis, quam praedam perdere.

(Vers. 6.)

Parvulus enim natus est nobis, filius datus est nobis: et factus est principatus super humerum ejus; et vocabitur nomen ejus admirabilis, consiliarius, Deus, fortis, pater futuri saeculi, princeps pacis. Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis: super solium David, et super regnum ejus, ut confirmet illud et corroboret in

judicio et justitia, amodo et usque in sempiternum. Zelus Domini exercituum faciet hoc.

LXX: Quia parvulus natus est nobis, filius datus est nobis, cujus principatus factus est super humerum ejus: et vocatur nomen ejus magni consilii nuntius. Adducam enim pacem super principes, et sanitatem ejus: magnus principatus illius, et pacis non est terminus, super thronum David et regnum ejus: ut corrigat illud, et auxilietur in judicio et justitia: ex hoc nunc et usque in saeculum. Zelus Domini sabaoth faciet haec. Ideo diabolus, et omnis ejus violenta praedatio, qua humanum oppresserat genus, et sanguinem sanguini miscuerat, erit in combustionem et cibus ignis aeterni: quia natus est nobis de Virgine puer, de quo supra dictum est: Antequam sciat puer reprobare malum et eligere bonum (Isai. VII, 16): et postea in generatione Prophetissae: Antequam sciat puer vocare patrem suum et matrem suam (Isai. VIII, 4). Iste igitur puer, qui natus est de Virgine, appellatur Emmanuel, id est, nobiscum Deus: et de Prophetissa, hoc est, de Sancto generatus Spiritu, nuncupatus est, accelera, spolia detrahe festina praedari: nunc multis nominibus appellatur. Et licet ex eo quod supra dixerat, Emmanuel, id est, nobiscum Deus, Deum illum esse monstraverit: tamen nunc dicit factum illius principatum super humerum ejus, vel quod crucem suam ipse portaverit: vel per humerum ostendens brachii fortitudinem, eodem Isaia dicente: Revelavit Dominus Deus brachium sanctum suum omnibus gentibus (Isai. LII, 10). Et rursum: Domine, quis credidit auditui nostro: et brachium Domini cui revelatum est (Isai. LIII, 1)? Vocabitur ergo post duo nomina, sex aliis nominibus: Admirabilis, Consiliarius, Deus, Fortis, Pater futuri saeculi, Princeps pacis. Non enim, ut plerique putant, bina jungenda sunt nomina, ut legamus, Admirabilis consiliarius, et rursum, Deus fortis; sed, Admirabilis legendum est separatim, quod Hebraice dicitur PHELE: et Consiliarius seorsum, qui lingua eorum appellatur IDES: et

Deus separatim, qui Hebraice EL dicitur. Denique in consequentibus ubi legimus: Tu es enim Deus, et nesciebamus: Et iterum: Ego sum Deus, et non est alius praeter me (Isai. XLV, 5), et multa his similia: pro eo quod in Latino dicitur Deus, in Hebraico EL scriptum est. Quodque sequitur, Fortis, Hebraice GIBBOR appellatur. Unde et in eo loco ubi idem propheta commemorat: Erunt confidentes super Deo sancto Israel in veritate: et quod residuum est Jacob super Deo forti (Isai. VIII), pro Deo forti in Hebraico scriptum habet EL GIBBOR. Patrem autem futuri saeculi et resurrectionis, quod in nostra vocatione completur; et principem pacis, qui locutus est ad Apostolos: Pacem meam do vobis, pacem meam relinquo vobis (Joan. XIV, 2): non dubitabit, qui pacem nostram juxta Paulum apostolum legerit Salvatorem. Qua nominum majestate perterritos LXX reor non esse ausos de puero dicere, quod aperte Deus appellandus sit, et caetera: sed pro his sex nominibus posuisse, quod in Hebraico non habetur, magni consilii Angelum, et adducam pacem super principes, et sanitatem ejus. Quod hunc mihi sensum habere videtur: Magni consilii Angelus est, qui nuntiavit nobis abjiciendum pro tempore Israel, et gentes esse salvandas: deditque pacem principibus suis, Apostolis et apostolicis viris, et sanitatem dogmatum suorum credentibus dereliquit. Quod autem sequitur: Multiplicabitur ejus imperium, et pacis non erit finis: pro quo LXX transtulerunt: Magnus principatus ejus: scire debemus quod verbum Hebraicum MESRA et hic et supra LXX ἀρχὴν id est, principatum interpretati sunt. Pro quo nos supra principatum, hic imperium vertimus. Aquila autem verbi ambiguitate deceptus --- id est, mensuram interpretatus est, quae et Hebraice et Latine eodem appellatur nomine. Nec dubitare poterit de multiplici Salvatoris imperio et pace ejus, quae non habeat finem, qui in Psalmis legerit: Postula a me, et dabo tibi gentes haereditatem tuam, et possessionem tuam terminos terrae (Ps. II, 8); et rursum: Et multitudo pacis, donec auferatur luna (Ps. LXXI, 7), id est, usque ad

consummationem saeculi. Principatus autem illius et imperium erit super solium et regnum David, quod post captivitatem Babyloniam fuerat dissipatum, ut confirmet illud et corroboret, et doceat esse perpetuum (ne cassa Dei promissio videretur) ab Incarnationis tempore usque in sempiternum. Propterea autem zelus, id est, aemulatio Domini exercituum fecit hoc, quia ipsi eum ad aemulationem provocaverunt in his qui non erant dii, et ille eos provocavit ad aemulandum in gente, quae non erat gens (Deut. XXXII). Coepta Emmanuelis et nascentis pueri de Virgine prophetia, ex eo loco ubi dicitur ad Achaz: Pete tibi signum a Domino Deo tuo, versiculo isto finita est, quo infertur: Zelus Domini exercituum faciet hoc (Isai. VII, 11). Nunc ad reliqua transeamus.

LIBER QUARTUS.

Inaequales dictamus libros, et pro diversitate visionum ac sensuum, alius contrahitur, alius extenditur. Itaque finito tertio volumine, transimus ad quartum, qui tertia mensura versuum priore minor est, praesertim cum quintus, quem huic libro subiecimus, historicae explanationis sit, et pene duplicem numerum habeat. Dum enim nolumus conjuncta dividere, et olim interpretata transire, quasi inter duas maris Pontici --- naviculam nostram direximus, quae flante Spiritu sancto, et Domino Salvatore cursum dirigente nostrum, elabitur in pelagus, dicente te, virgo Christi Eustochium: A quatuor ventis coeli veni, spiritus, et mortua ossa vivifica (Ezech. XXXVII, 9): ut quae jacebant in terrae pulvere, spirante Domino, suscitentur.

Cap. IX.---(Vers. 8 seqq.)

Verbum misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel. Et sciet populus omnis Ephraim et habitantes Samariam, in superbia et magnitudine cordis, dicentes: Lateres ceciderunt, sed quadris lapidibus aedificabimus:

sycomoros succiderunt, sed cedros immutabimus. Et elevabit Dominus hostes Rasin super eum, et inimicos ejus in tumultum vertet, Syriam ab Oriente, et Philisthiim ab Occidente, et devorabunt Israel toto ore. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta, et populus non est reversus ad percutientem se, et Dominum exercituum non inquisierunt.

Legimus supra (IV Reg. XVI) quod in diebus Achaz filii Joathan, filii Oziae regis Juda, ascenderit Rasin rex Syriae, et Phacee filius Romeliae rex Israel in Jerusalem, ut expugnarent eam. Et (Isai. VII) quod missus sit Isaias propheta in occursum Achaz cum Jasub filio suo, ut ei diceret, ne timeret, et cor illius ne formidaret a duabus caudis titionum fumigantium, eo quod in ipsis esset Syriae et Israel imperium finiendum. Quo non credente propter rei magnitudinem et praesens periculum, jubetur ut sibi postulet signum. Et quia idololatra erat, hoc quoque facere noluit: propterea Dominus nequaquam ipsi regi, sed domui David dat signum filii sui de Virgine nascituri, ad cujus invocationem sint de imminente periculo liberandi, et caetera quae usque ad praesentem locum interpretati sumus. Multis ergo mysteriis in medio positis, nunc revertitur ad id quod coeperat, et eversionem Rasin et Ephraim, hoc est, Syriae et Samariae vaticinatur: Verbum, inquit, misit Dominus in Jacob, et cecidit in Israel. Apud Hebraeos DABAR, quod per tres litteras scribitur consonantes DALETH, BETH, et RES, pro locorum qualitate, si legatur DABAR, verbum significat, si DEBER, mortem et pestilentiam. Quam ob causam plerique sermonis ambiguitate decepti, non verbum dicunt missum esse, sed mortem. Misit ergo Dominus verbum in Jacob, et cecidit in Israel. Regnare voluit Judam, ut Jacob prophetat in Genesi (Cap. XLIX): et Israel, hoc est, decem tribus sibi imperium vindicarunt, de quibus dictum est: Ipsi regnaverunt, et non per me (Ose. VIII, 4). Imperii ergo dignitas, quae in unctione Samuelis post abjectum Saul coeperat in David, missa in Jacob, hoc est, in

duodecim tribus, quae Jacob olim vocabantur, cecidit in Israel: non ut LXX transtulerunt, venit: cecidit enim in impiis: quod statutum ad sanctos directum erat. Sciet igitur populus Ephraim et habitantes Samariam, qui propter multitudinem eriguntur in superbiam, et dicunt: Parvum est regnum Judae, et nostri comparatione vilissimum. Itaque illis ruentibus quasi lateribus, nos quadro lapide aedificemus nobis domum. Illorum sycomoris, quae ligna sunt vilia, hostili incursione succisis, nos imperium nostrum cedris exstruemus, quae imputribiles sunt, ut regnum significant sempiternum. Sciat ergo hoc populus omnis Ephraim et habitantes Samariam, quod Syrus qui nunc ei auxilio est, in hostem transeat. Vel certe contra ipsum Syrum, subita adversariorum bella consurgant, et omnes vertantur in tumultum: ita ut contra Israel Syria ab Oriente, et Philistiim, hoc est, Palaestini ab Occidente moveantur: et simul devorent Israelem. Cumque haec fecerint, nihilominus manus mea extenta, sive excelsa est super Israel, et eos ferire non cessat. Caesique a Deo non revertentur ad percutientem se, nec Dominum quaerent exercituum, vitulos aureos adorantes pro Deo. Juxta anagogen hunc locum nostri ita edisserunt: Misit Deus Filium suum ad Jacob, hoc est, ad Judaeos: et venit ad Israel, hoc est, ad gentium populum, quos et Apostolus appellari dicit Israel (Rom. IX). Alii vero ita: Verbum suum misit Dominus ad Ecclesiam, quae priorem populum supplantavit, et cecidit in Israel, hoc est, in haereticos, qui Deum videre se jactant. Sciant itaque principes eorum, et omnes qui habitant in Samaria, hoc est, qui Dei legem custodire se dicunt, et in ubertate esse virtutum, et fructus afferre justitiae (hoc enim interpretatur Ephraim), qui in superbia cordis sui despiciunt Ecclesiam, et simplicitatem ejus arbitrantes imperitiam, dicunt: pro lateribus illius, quadris lapidibus atque fortissimis aedificabimus Ecclesias nostras, et pro infructuosis arboribus citoque perituris, cedros sublimissimas exstruemus, quas conteret Dominus, et quas justus sub

persona impii vidisse se narrat, et non inventum locum earum (Psalm. XXXVI). Dicit ergo Dominus, quod Rasin, qui interpretatur sapientia saecularis, cujus Ephraim utebatur auxilio, vertatur contra eum et omnes inimici ejus adversum illum dimicent, et tam ab Oriente, quam ab Occidente expugnetur, et devoraturi sint Israelem toto ore. Pro quibus interpretati sunt LXX: Et aedificemus nobis turrim: et allidet Deus qui consurgunt contra montem Sion, et inimicos illius dissipabit. Cupiunt enim et in similitudinem Templi Dei, aedificare sibi templum in Samaria; sed quamvis moverint pedes ab Oriente, et dixerint: Venite, aedificemus turrim, et faciamus nobis nomen antequam dispergamur (Gen. XI, 4): Domino impugnante solvetur, et dissipabitur consensus eorum, et linguae eorum contra se invicem dividuntur, ne consentientes pejores fiant, sed a se invicem destruantur. Cumque ita percussi sint, et ab hostibus devorati, tamen non revertentur ad Dominum: sed adhuc manus illius ad percutiendum parata est, juxta illud quod legimus in Jeremia: Sine causa percussi filios vestros: disciplinam non recepistis (Jerem. II, 30).

(Vers. 14 seqq.)

Et disperdet Dominus ab Israel caput et caudam incurvantem et depravantem in die una. Longaevus et honorabilis, ipse est caput; et Propheta docens mendacium, ipse est cauda. Et erunt qui beatum dicunt populum istum, seducentes, et qui beati dicuntur, praecipitati. Propter hoc super adolescentulis ejus non laetabitur Dominus, et pupillorum illius et viduarum non miserebitur, quia omnis hypocrita est et nequam, et universum os locutum est stultitiam. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta. Succensa est enim quasi ignis impietas: veprem et spinam vorabit, et succendetur in densitate saltus, et convolvetur in superbia fumi. In ira Domini exercituum contremuit terra, et erit populus quasi esca ignis. Vir

fratri suo non parcat, et declinabit ad dextram, et esuriet, et comedet ad sinistram, et non saturabitur: unusquisque carnem brachii sui vorabit. Manasses Ephraim, et Ephraim Manassen, simul ipsi contra Judam. In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

Non solum Dominus hostes Rasin elevabit contra eum, et inimicos ejus vertet in tumultum, Syriam ab Oriente, et Philistiim ab Occidente, ut devorent Israel toto ore: sed quia non est reversus ad percutientem se, nec requisivit Dominum exercituum, extendet manum ad percutiendum, ut disperdat de Israel caput, et caudam incurvantem et depravantem, eum videlicet, qui recta pervertit (Jerem. II). Qui sit autem caput, ipse interpretatus est, longaevus et honorabilis. Et qui sit cauda, Propheta, inquit, qui docet mendacium, id est, pseudopropheta. Dixit de principibus, nunc optimatibus jungit et populum, quod et magistri et discipuli, et eruditi, et vulgus indoctum pariter pareant. Qui enim beatum dicebant populum, seductores sunt; et qui beati appellabantur, non propter virtutem, sed propter munera, praecipitabuntur in mortem. Unde et supra legimus: Populus meus, qui beatum te dicunt, seducunt te, et semitas pedum tuorum supplantant (Isa. III, 12). In tali populo nullius personae miserebitur Deus: non pupilli, non viduae, quia omnis hypocrita est, aliud simulans, et aliud agens: promittens castitatem, et vivens luxuriose: praeferens paupertatem, et replens marsupium. Unde jungit, et dicit: Et universum os locutum est stultitiam. Propter haec omnia Dominus non cessat irasci, sed adhuc ad percutiendum elevat manum. Et quia ista fecerunt, succendetur quasi ignis impietas, ut non cultum agrum, sed vepres et spinas devoret, nec frugiferas arbores, sed infructuosum saltum, in quo habitant bestiae, rapiens flamma consumat. Quam ob rem dicitur quod densitas saltus igne supposito, fumi superbia et altitudine convolvatur. Omne enim quod excelsum est, et in sublime consurgens, superbum appellari potest. Pro quo nescio

quid volentes LXX transtulerunt: et devorabit in circuitu collium omnia. Unde et ad iram Domini terra contremuit, et populus ignis factus est pabulum, quia tanta fuit in eo crudelitas, ut ne charissimo quidem germanitatis nomini parceret, sed dextram deserens atque contemnens, saturaretur in his quae sinistra erant: dum voluptatum, et malorum patitur famem, et semper cupit malis pejora sociare. Ipsi quoque Manasses, et Ephraim, qui de uno nati sunt utero, et de eodem parente generati, in tantam rabiem proruperunt, ut hostili odio inter se dissiderent. Legamus Regum et Paralipomenon volumina, et inveniemus Samariae inter se bella civilia, dum alii pro aliis regibus dimicant, et quomodo suis regibus interfectis, in Judae expugnationem concordent. Secundum tropologiam, auferet Dominus caput et caudam, majorem pariter ac minorem. Caudam appellans, non homines, sed jumenta, haereticos esse demonstrat, quae hoc membro utuntur ad stercorea protegenda, et ad arcenda parva animalia. Et post caput, et caudam incurvantem jungit et depravantem, quod legis praecepta subvertant, et rectam depravent viam. Longaevum quoque, quia caput est, et pseudopphetam qui in cauda ponitur, disperdet, et magistros pariter, et discipulos; alios qui propter munera laudant peccatores: alios qui laudati sua mala non sentiunt, nec agunt poenitentiam. Propter hoc in juvenibus eorum non laetabitur Dominus: Vae enim civitati cujus rex adolescens (Eccl. X, 16). Et qui Deum Patrem vel Dominum verum perdiderunt, non impetrabunt misericordiam. Omnis enim haereticus hypocrita est, aliud agens, et aliud simulans, et quidquid loquitur, licet videatur esse sapientia, tamen stultitia est. Propter haec extendit manum suam ad puniendum, et omnes impietates eorum, quasi spinas vorax flamma consumet. Et verba absque virtutibus, quae infructuoso saltui comparantur, involventur fumi superbia. Ad eorum poenam contremiscet omnis humus, et decepti populi aeternis tradentur ardoribus, quia turpis lucri gratia, ne suis

quidem parcent, sed certatim de deceptis populis praedas agunt, relinquentes bona, et in pessimis immorantes. Cumque semper sinistra inveniant, tamen suis numquam satiantur erroribus, vorantes carnem brachii sui, et adversum Ecclesiam pari studio dimicantes. Propter luxuriam, et voluptates, et lucra de populis inter se habent discordiam, ut de una haeresi duae fiant, et rursum ipsae dividantur in partes, ut proprios abducant greges et devorent domos viduarum, et mulierum peccatricum, semper discentium, et numquam ad scientiam veritatis pervenientium (II Tim., III). In omnibus his non avertetur furor Domini, consumens vitia, atque subvertens; sed quanto illi proficiunt ad peccandum, tanto iste amplius manum suam extendit ad poenas.

(Cap. X.---1 seqq.)

---Vae qui condunt leges iniquas, et scribentes injustitiam scripserunt, ut opprimerent in iudicio pauperes, et vim facerent causae humilium populi mei, ut essent viduae praeda eorum, et pupillos diriperent. Quid facietis in die visitationis, et calamitatis de longe venientis? ad cuius confugietis auxilium? et ubi derelinquetis gloriam vestram? ne incurvemini sub vinculo, et cum interfectis cadatis. Super omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta.

Haec plerique adhuc contra decem tribus dici arbitrantur, quae habitabant in Samaria, quod ad priora scelera etiam ista sociarint. Nobis autem videtur contra iudices tribus Judae, et Jerusalem, Scribas videlicet et --- sermo propheticus conclamare, quod adversum legem Dei iniquas scripserint leges, et traditionibus suis subverterint iudicii veritatem. Deo enim dicente: Honora patrem tuum, et matrem (Exod. XX, 12): illi e contrario monuerunt filios parentibus dicere: Donum quodcumque est ex me, tibi proderit, ne honorent patrem, et matrem (Matth. XV, 5, 6; Marc. VII, 11), et caetera his similia.

Propterea autem scripserunt leges pessimas, ut opprimerent pauperes et humiles populi, ut praedas agerent de viduis, et pupillos diriperent. Qui interrogantur quid facturi sint, cum vel captivitatis, vel iudicii dies advenerit, et calamitatis de longe venientis, quae multo tempore ante praedicta est. Ad cuius, inquit, fugietis auxilium, cum offenderitis Deum, qui verus auxiliator est, et ubi derelinquetis gloriam vestram? Non enim proderunt divitiae in die furoris, ne vinctos in hostilem terram ducat Assyrius, ne corruatis in praelio (Prov. XI, 4). Et ad extremum sicut in superioribus contra Samariam crebro dixerat: In omnibus his non est aversus furor ejus, sed adhuc manus ejus extenta, etiam contra Judam loquitur, quod non sit finis mali eorum extrema captivitas, sed etiam in hostili terra Domini eos gladius persequatur. Juxta anagogen, omnis haereticus scribit iniquitatem, ut pauperes et humiles populi decipiat, viduas et pupillos diripiat. Qui enim dives est, de quo legimus: Redemptio animae viri propriae divitiae (Prov. XIII, 8), non sustinet comminationem, non cito ab eis capitur. Pauper autem, et qui humilis est et parvus in populis, cito ab eis scandalizatur. Vidua quoque, quae virum perdiderit Deum, et pupillus qui patrem amiserit Creatorem, de quo scriptum est: Deum, qui te genuit, dereliquisti, et oblitus es Dei nutritoris tui (Deut. XXXII, 18), facile supplantantur. Quid igitur facient in die iudicii, cum tantos deceperint, et calamitatis de longe venientis? Sicut enim ad justum virum dicitur, Prope est verbum in ore tuo, et in corde tuo (Rom. X, 8); et in alio loco: Regnum Dei intra vos est (Luc. XVII, 2); sic haereticorum calamitas de longe veniet, multo eis tempore praeparata. Ad quem confugient, cum fictum habeant Deum? Cui tradent gloriam suam, cum simulata sint omnia? Nec poterunt evadere vinculum, quo plurimos ligaverunt. Unde et in visione vallis Sion, quae Dei altitudine derelicta, et haeretica humilitate decepta est, dicitur de magistris falsi nominis scientiae: Omnes principes tui fugerunt, et qui capti sunt, dure ligati sunt (Isa. XXII, 3): quodque cum

singulis interfectis cadant, et in aliorum nece ipsi pereant, et cum multa patientur, diesque visitationis advenerit, non sit finis eorum interitus: sed semper sibi impendentem manum Domini pertremiscant. Hucusque contra decem et duas tribus, id est, contra Samariam, et Jerusalem, Dei comminatio est, quae regnante adhuc Achaz, coepit in populo: de quibus duae et semis tribus sub eo captae sunt, et reliquae sub Ezechia, qui Achaz successit in regnum (II Reg. XVI, 17). Sequens Prophetia, contra Assyrios scribitur.

(Vers. 5 seqq.)

Vae Assur, virga furoris mei, et baculus ipse est, in manu eorum indignatio mea. Ad gentem fallacem mittam eum, et contra populum furoris mei mandabo illi, ut auferat spolia, et diripiat praedam, et ponat illum in conculcationem quasi lutum platearum. Ipse autem non sic arbitratus est, et cor ejus non ita aestimavit, sed ad conterendum erit cor ejus et ad interneccionem gentium plurimarum. Dicit enim, numquid non principes mei simul reges sunt? Numquid non ut Charcamis, sic Chalanno, et ut Arphad, sic Emath? numquid non ut Damascus sic Samaria? Quomodo invenit manus mea regna idoli, sic et simulacra eorum de Jerusalem, et de Samaria. Numquid non sicut feci Samariae, et idolis ejus, sic faciam Jerusalem, et simulacris ejus?

Ponamus in hoc loco translationem LXX, qui ab Hebraico discordat in plurimis. LXX: Vae Assyriis: virga furoris mei ipse est in manibus eorum, iram meam in gentem iniquam mittam, et populo meo praecipiam, ut faciat spolia, et praedam, et conculcet civitates, et ponat eas in pulverem: ipse autem non sic cogitavit, et non ita arbitratus est; sed ut conterat, mens ejus, et disperdat gentes plurimas. Quod si dixerint ei: Tu solus es princeps, respondebit: Non tuli regionem quae est supra Babylonem, et Chalane, ubi turris aedificata est. Tuli

autem Arabiam, et Damascum, et Samariam: sicut has tuli, sic omnia regna capiam. Ululate sculptilia in Jerusalem, et Samaria; sicut enim feci Samariae, et idolis ejus, sic faciam Jerusalem et simulacris illius. Primum sciendum est quod in Hebraico non habet Chalane, sed CHALANNO. Ultima enim nominis hujus littera non est IOD, ut illi putaverunt, sed VAU, quae litterae sola inter se distant magnitudine. Turris autem aedificata est in campo Sennaar, in quo erant Arec, Acad, et Chalanne, et Babylon, quae ex confusione linguarum nomen accepit (Genes. XI). Arabia autem non habetur in Hebraeo, sed Emath, quam Syri usque hodie Epiphaniam vocant. Ululate quoque sculptilia in Jerusalem, de suo addiderunt. Quodque supra scriptum est: Si dixerint ei, tu solus es princeps, respondebit, non tuli regionem illam, et illam, sed tuli Arabiam, et Damascum, et Samariam, hunc suggerit sensum: Cum inquit, dixerint Assyrio qui capti sunt, tu princeps es omnium, ille adhuc infirmum se esse sentiens, respondebit: Quomodo me vocatis principem, cum tantum Arabiam, et Damascum, et Samariam ceperim, et longe positas nationes trans Babylonem, necdum meae subdiderim potestati? Quo modo autem Arabiam cepi, Damascum, et Samariam, sic omnia mihi regna substernam. Transeamus ad Hebraicum, et quid nobis videatur, breviter annotemus. Vae Assyrio, id est, Sennacherib, quia ipse est virga, et baculus furoris mei, in manu enim ejus indignatio mea, et per illum percutiam gentem fallacissimam, quae inter me semper et idola claudicavit, quae praecepta mea se facturam esse mentita est, et contra populum furoris mei ipsi praecipiam, ut spoliet eum atque praedetur, et redigat in pulverem, et conculcet quasi lutum platearum, id est, ut percutiat eum, et non interficiat, ut vulneret, et non animam auferat. Ipse autem modum iracundiae meae egressus est, et non solum contra Israel, ad quem directus fuerat, sed in gentes plurimas debacchatus est, ut omnia per circuitum regna contereret, et usque ad interneccionem gentium plurimarum illius mucro saeviret.

Erectus enim in superbiam, haec ausus est dicere: Duces mei aliarum gentium reges sunt, et mihi subjecti, cunctis nationibus imperabunt. Quomodo cepi Charcamis, sic cepi et Chalanno: quomodo Arphad, sic obtinui et Emath, quomodo Damascum, sic mihi subjeci et Samariam. Quomodo caetera regna, quae idolorum cultui serviebant, meis subjeci pedibus, sic et Jerusalem, et Samariam, in qua eadem idola sunt, meae subjiciam potestati. Quo modo cepi Samariam cum idolis suis, sic et Jerusalem capiam, quia eosdem veneratur deos. Pro Charcamis autem LXX addentes de suo, regionem trans Babylonem interpretati sunt, et Chalane ubi aedificata est turris, Arphad penitus relinquentes. Possumus autem juxta translationem eorum, et tropologiae, dummodo pia sit, libertatem, ex eo quod ait, et populo meo praecipiam, ut faciat spolia et praedam, et conculcet civitates, et ponat eas in pulverem, etiam hoc dicere, quod quotidie populo suo praecipiat Dominus, ut adversariorum civitates quae eriguntur contra scientiam Dei, et haereticorum nimio labore constructae sunt, in pulverem redigat, et nihil esse demonstret. Qui intelligens infirmitatem cordis humani, et quod mortali carne circumdatus, non possit perfectam virtutum habere victoriam, nec omnes gentes capere, licet eum alii admirentur, et dicant: Tu solus es princeps, respondebit eis: Multa sunt quae destruere debeo, et adhuc destruere non potui: scio quod nesciam. Et quamquam multa adversariorum argumenta superaverim: tamen sunt pleraque, quae adhuc superanda sunt. Simulque spe futurorum ex his, quae superavit, etiam caeterorum sibi victoriam repromittit. Jubentur autem ululare simulacra Jerusalem, et Samariae: non ipsa quae ficta sunt; sed hi qui ea finxerunt: --- hi qui fecerunt, per ea quae facta sunt: ut non solum hi qui in haeresibus idola fabricati sunt, sed qui in Ecclesia per ignorantiam defendunt pro veritate mendacium, ululatu et poenitentia se errasse testentur.

(Vers. 12-14.)

Et erit cum compleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion, et in Jerusalem, visitabo super fructum magnifici cordis regis Assur, et super gloriam altitudinis oculorum ejus. Dixit enim, in fortitudine manus meae feci, et in sapientia mea intellexi, et abstuli terminos populorum, et principes eorum depraedatus sum, et detraxi quasi potens in sublimi residentes; et invenit quasi nidum manus mea fortitudinem populorum; et sicut colliguntur ova, quae derelicta sunt; sic universam terram ego congregavi, et non fuit qui moveret pennam, et aperiret os, atque ganniret.

LXX pro fructu, sensum, vel mentem magnam interpretati sunt. Post captivitatem Samariae, et Assyriorum victoriam, et comminationem adversum Jerusalem, quia simulacra imitata Samariae, simili sit ferienda sententia; nunc adversum ipsum Assyrium qui elatus est in superbiam, et suae fortitudinis putavit esse quod vicit, Propheta loquitur. Dixit enim Assyrius, cordis tumore se jactans, quod in fortitudine manus suae, cunctas vicerit nationes, et incredibili sapientia omnium possederit terminos. Et juxta LXX tantae potentiae fuerit, ut bellatorum hominum urbes funditus subruerit, totumque orbem quasi nidum apprehenderit, et quasi derelicta ova a matribus, in suam praedam verterit. Et quia semel metaphoram ab avibus, nido et ovis sumpserat, servavit in reliquis, ut diceret: Non fuit qui moveret pennam, et aperiret os, atque ganniret. Tantus, inquit, terror fuit fortitudinis meae atque victoriae, ut ne fletum quidem et gemitum victi libere proderent. Sunt qui haec generaliter contra regnum Assyriorum dici arbitrentur, quod postquam compleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion et in Jerusalem, hoc est, postquam subversa fuerit Jerusalem, Assyriorum imperium destruat. Mihi autem ex his quae sequuntur, proprie contra Sennacherib regem Assyriorum videtur comminatio. Quod autem ait: Postquam compleverit Dominus cuncta opera sua in monte Sion et in Jerusalem, non subversionem urbis

significat, sed obsidionem, quando venit Rabsaces dux Sennacherib, et ea fecit quae in posterioribus idem Propheta commemorat (Isai. XXXVII, 17). Secundum tropologiam, cum Samaria et Jerusalem Domini iram sustinuerint, et in fabricatione idolorum errasse se senserint: tunc destruetur sensus magnus, Assyrius, qui in tantam contra Dominum inflatus est superbiam, ut sapientiae suae aestimaverit cuncta cessura, et quaevis excelsa dogmata, et dialectica arte munita, concutienda, et penitus destruenda: intantum ut in similitudinem pullorum avium, non valeant in sublime consurgere, et necdum animata insensibilia esse atque torpentia, quod ovorum demonstrat exemplum, et ne mutire quidem, et commovere linguam contra rationem et fortitudinem sui sermonis audire.

(Vers. 15.)

Numquid gloriabitur securis contra eum qui secat in ea, aut exaltabitur serra contra eum a quo trahitur? Quomodo si elevetur virga contra levantem se, et exaltetur baculus, qui utique lignum est. Contra Sennacherib, sive ut multi putant, Nabuchodonosor gloriantem atque dicentem: In fortitudine manus meae feci, in sapientia mea intellexi, et reliqua, sanctus Propheta respondit: O stultissime mortalium, Dei iram, tuam putas esse sapientiam, et illius jussionem ad tuam refers fortitudinem? Quomodo si securis gloriatur contra eum qui securim tenet, et serra contra illum a quo trahitur, et dicant, cuncta opera quae per securim et serram fiunt, sua arte perfecta. Et si elevet quispiam virgam, et exaltet baculum ad percutiendum quem voluerit, et ipsa virga ac baculus gloriantur, et dicant a se percussum esse qui percussus est: sic et tu cum organum Dei fueris voluntatis, erigeris in superbiam, et cuncta quae geruntur, tuae gloriaris esse virtutis. Quidquid autem Assyrio dicitur, et ad haereticorum superbiam, et ad diabolum referri potest, qui securis, et serra, et virga

in Scripturis appellatur, eo quod per illum infructuosae arbores succidantur, et dividantur, atque serretur incredulorum duritia, et percutiantur virga qui non recipiunt disciplinam. Haeretici quoque quorum os in coelum ponitur, et lingua eorum pertransit in terram, et sensu quem a Deo in bonam partem acceperunt, abutuntur in contrarium atque perversum, ut loquantur contra eum a quo conditi sunt, et linguae ministerium, quo laudandus est Dominus, vertant in blasphemiam (Psal. LXXII).

(Vers. 16 seqq.)

Propter hoc mittet dominator Dominus exercituum in pinguibus ejus tenuitatem, et subtus gloriam ejus succensa ardebit quasi combustio ignis. Et erit lumen Israel in igne, et sanctus ejus in flamma: et succendetur et devorabitur spina ejus, et vepres in die una. Et gloria saltus ejus, et Carmeli ejus ab anima usque ad carnem consumetur, et erit terrore profugus, et reliquiae ligni saltus ejus prae paucitate numerabuntur, et puer scribet eos. Quia ista fecisti, et locutus es quae supra narraui, propterea mittet Dominus Angelum suum, et una nocte centum octoginta quinque millia de tuo morientur exercitu: ita ut potentissimi quique, quos pingues appellat, redigantur in tenuitatem et in nihili: et sicut Hebraei tradunt, illaesis vestibus Assyriorum, corpora occulto crementur ardore: tunc lumen Israel et sanctus, hoc est, angelus, erit in igne et in flamma, et omnes spinae ac vepres Assyriorum, id est, malitia consumetur, non longo tempore, sed uno die atque momento. Et quomodo saltus et Carmelus, qui est mons in Galilaea nemoribus consitus, supposito igne velociter concrematur: sic ab anima usque ad carnem omnis Assyrii gloria consumetur. Tunc spoliatus exercitus fugiet, quod idem in consequentibus Propheta testatur, et de tam innumerabili multitudine quae Carmelo et saltui comparata est, ad tantam veniet paucitatem, ut puer parvulus eos possit

numerare et describere. Tradunt enim Hebraei, decem tantum de ejus exercitu remansisse; nostrorum quidam volunt hunc regem typum esse adversariae fortitudinis. Et quomodo in S. Daniele (Cap. X) legimus principes regni Persarum, et regni Medorum, et regni Graecorum, sic et principem esse Assyriorum, qui propter superbiam sensus magnus vocetur, et in die judicii gehennae tradatur ardoribus, quae praeparata est diabolo et angelis ejus. Et lumen Israel et sanctum, hoc est, ipsum Dominum succendere vepres ac spinas Assyrii, omnemque illius potentiam et innumerabiles populos ad nihili deducendos. Tunc eum timore perterritum, quasi colubrum tortuosum et fugitivum, imminentes poenas velle vitare. Qui autem de saltu et confusione ejus lignisque perituris potuerint evadere, eos dignos existere, qui numerentur et describantur a puero, cujus principatus in humeris ejus est. Hoc ipsum et ad haereticos referri potest: quod postquam Ecclesiastica doctrina illuxerit, et omnes eorum decipulae patuerint, tunc ad tantam veniant solitudinem, ut de saltu et infructuosis arboribus et innumerabili eorum multitudine, quam haeretica fraude deceperant, vix pauci resideant qui eorum sequantur errorem. Pro eo quod nos vertimus, mittet Dominus in pinguibus ejus tenuitatem, LXX transtulerunt, mittet Dominus in honorem tuum ignominiam. Et pro eo quod nos diximus: et sanctus ejus in flamma, illi verterunt: et sanctificabit eum in igne: per quod quidam intelligi volunt poenas atque tormenta ad hoc adhiberi peccatoribus, ut divino igne purgentur. Quodque nos diximus: Et gloria saltus ejus, et Carmeli ejus: Illi interpretati sunt: Exstinguentur montes, et colles, et saltus, quo omnis Assyriorum claritas et superbia, et multitudo humilietur extincta.

(Vers. 20 seqq.)

Et erit in die illa, non adjiciet residuum Israel, et hi qui salvati fuerint de domo Jacob, inniti super eo qui percutit eos, sed innitetur super Dominum sanctum Israel

in veritate. Reliquiae convertentur, reliquiae, inquam, Jacob, ad Dominum fortem. Si enim fuerit populus tuus Israel quasi arena maris, reliquiae convertentur ex eo. Consummatio abbreviata inundabit justitiam. Consummationem enim et abbreviationem Dominus Deus exercituum faciet in medio omnis terrae. Ubi in Graeco dicitur: Convertentur reliquiae Jacob ad Deum fortem, pro Deo forti, in Hebraeo scriptum habet EL GIBBOR, duo nomina de sex nominibus, quibus parvulum puerum et filium, qui datus est nobis, supra legimus appellatum. Et pro eo quod scriptum est: Reliquiae convertentur, pro eo dicitur in Hebraeo numero singulari, quod reliquum est convertetur, id est, --- in Hebraeo scribitur SAR JASUB. Et ex hac occasione sermonis putant Jasub filium Isaiae in signum salvandi ex Israel populi, praecessisse. Quando ergo lumen Israel, et sanctus Carmeli saltus vepresque consumpserit, et rex Assyrius cum paucis fugerit: tunc residui Israel, qui cum Ezechia principe captis caeteris Judaeae urbibus obsidebantur in Jerusalem, nequaquam confident in Assyrio: sicut nunc faciunt sub Achaz rege, qui misit nuntios ad regem Assyriorum dicens: Servus tuus ego sum, ascende et libera me de manu regis Syriae, et de manu regis Israel, qui consurrexerunt adversum me (IV Reg. XVI, 7); quando tulit aurum et argentum, quod inventum est in thesauris domus Domini, et in domo regia, et misit regi Assyriorum munera, audivitque eum rex Assyrius, et venit in Damascum, et cepit eam, et transtulit, et Rasin interfecit; sed liberati ab ipso Assyrio percussore, qui prius amicus, et postea hostis exstiterat, innitentur atque confident super Dominum sanctum Israel, nequaquam falso, ut sub prioribus fecerant regibus, sed in veritate. Quod sub Ezechia factum legimus: ita ut idolis derelictis, converterentur ad cultum Dei. Et quia dixerat reliquias esse salvandas, transit ad posteriora tempora, et plenam salvationem futuram dicit esse sub Christo. Quod et apostolus Paulus intelligens scribit ad Romanos: Isaias autem clamat pro Israel. Si fuerit numerus filiorum Israel tamquam arena maris, reliquiae salvae fient.

Verbum enim consumens et brevians in aequitate, quia verbum breviatum faciet Dominus super terram (Rom. IX, 27). Et sicut dixit Isaias: Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, et Gomorrhae similes fuisset (Isai. I, 9). Ubi ergo tanti viri praecedit auctoritas, cesset alia omnis interpretatio. Et revera si legamus Josephum (lib. X, cap. 2), et quanta hominum in Jerusalem, et in Judaea fuerit multitudo, quando passus est Dominus; intelligimus vix paucos in Apostolis et Apostolicis viris ex Judaeis esse salvatos. Abbreviatus autem atque perfectus sermo Evangelicus est, qui pro cunctis laciniosae Legis caeremoniis, dedit praeceptum brevissimum dilectionis et fidei, ut quod nobis fieri noluerimus, ne fecerimus alteri. Unde et Dominus in Evangelio: In his, inquit, duobus mandatis pendet omnis Lex et Prophetae (Matth. XXII, 40). Nonnulli hoc capitulum ad illa tempora referunt, quando sub Zorobabel filio Salatiel, et Jesu filio Josedec, et Esdra, et Neemia quaedam pars populi reversa est in Judaeam. Quibus respondebimus, non eos servare ordinem historiae, maxime cum ea quae sequuntur, non adversum Babylonios, quorum rex Nabuchodonosor fuit, sed adversum Sennacherib regem dicantur Assyriorum.

(Vers. 24 seqq.)

Propter hoc haec dicit Dominus Deus exercituum: Noli timere, populus meus habitator Sion ab Assur, in virga percutiet te, et baculum suum levabit super te in via Aegypti. Adhuc enim paululum modicumque, et consummabitur indignatio mea, et furor meus super scelus eorum. Et suscitabit super eum Dominus exercituum flagellum, juxta plagam Madian in petra Oreb, et virgam suam super mare, et levabit eam in via Aegypti. Et erit in die illa: auferetur onus ejus de humero tuo, et jugum ejus de collo tuo, et computrescet jugum a facie olei. Pro petra, quod juxta Hebraicum interpretatus est Aquila, Symmachus et Theodotio ipsum verbum

posuerunt Hebraicum SUR OREB. Pro quo LXX interpretati sunt, locum tribulationis: de quo in suo dicemus loco. Difficile, inquit, tibi videtur, o habitator Sion, ut cunctis in circuitu ab Assyrio gentibus subjugatis, tu solus de ejus manibus libereris. Ausculta quae dico: noli timere, populus meus, quod Assur vincente capiaris. Licet enim anno quarto decimo regis Ezechiae (IV Reg. XVIII) ascensurus sit Sennacherib rex Assyrius super omnes civitates Judae munitas, ut capiat eas, et missurus Rabsacen, qui obsessum in Jerusalem populum terreat; tamen hoc scire debes, quod non te gladio, sed virga percussurus sit, et pergens contra Taracham regem Aethiopiae, et Aegyptios ac mare Rubrum per viam Aegypti, baculum tantum suum elevet contra te, et ferire non possit. Adhuc enim paululum, et reversus de Aegypto cum infinita exercitus multitudine, atque obsidere te cupiens, statim mea indignatione ferietur, et flagellum illud, quod quondam adversum Madianitas sub Gedeone (Judic. VII), qui altero nomine vocabatur Jerobaal, suscitavi: quando Oreb et Zebee principes Madianitarum occisi sunt super petram durissimam, id est, silicem, quae Hebraice appellatur SUR, ita ut ex petra et ex rege, qui in ea occisus est, locus petrae Oreb nomen acceperit. Levabit ergo virgam suam super mare Rubrum pergens adversus Aethiopes, et levabit revertens ad te per viam Aegypti: sed statim ut de Aegypto venerit, auferetur onus de humeris tuis et jugum imperii ejus, ac servire desistes. Quod jugum, id est, potentia Assyrii, a facie olei, id est, Dei misericordiae computrescet. Possumus autem hoc quod dixit: In virga percutiet te, et baculum suum levabit super te in via Aegypti: Et rursum: Et virgam suam super mare, et levabit eam in via Aegypti: etiam sic intelligere, quod idcirco percusserit plurimos de tribu Juda, et in circuitu regni Jerusalem ceperit civitates, quia non in Deo, sed in Aegyptiis habuerint fiduciam. Unde et Rabsaces exprobrat eis dicens: Ecce confidis super baculum arundineum confractum super Aegyptum. Cui si innixus fuerit homo, intrabit in manum ejus, et perforabit

eam (IV Reg. XVIII, 22): sic Pharaon rex Aegypti omnibus qui confidunt in eo. Historia Madianitarum in Iudicum libro scripta est (Iudic. VII), quam et in Psalmo legimus: **Pone principes eorum sicut Oreb, et Zeb, et Zebee, et Salmana (Ps. LXXXII, 12).** Errant ergo qui putant illud significari tempus, quando in libro Numerorum (Cap. XXV) Madianitae caesi referuntur ab Israel a deserto Sur usque ad montem Dei Oreb: quae aliis apud Hebraeos scribuntur litteris, cum eo tempore non fuerint in monte Oreb, sed in solitudine Sethim. Juxta anagogen praecipitur populo in Ecclesia commoranti, ne timeat adversarios, qui ad pugnandum semper parati sunt, et multa disputatione sua animas subverterunt. Ideo enim eos contra populum Dei paucillimum accipere potestatem, et non tam gladio percutere quam virga, id est, non occidere, sed minari, quia in via ambulaverint Aegypti, et non in Domino sint confisi. Cum autem ad Deum reversi fuerint, et reliquerint iter Aegypti, tunc flagellum Dei iudicio suscitandum contra adversarios. Madian enim interpretatur ex iudicio: ut spiritu oris ejus, et oleo misericordiae jugum hostium computrescat.

(Vers. 28 seqq.)

Veniet in Aioth, transibit in Magron: apud Machmas commendabit vasa sua. Transierunt cursim Gabee sedes nostra (sive ut alibi scriptum reperimus: mansione manserunt); obstupuit Rama, Gaba Saulis fugit. Hinni voce tua, filia Gallim; attende, Laisa, paupercula Anathoth: migravit Medemena: habitatores Gebim confortamini. Adhuc dies est, ut in Nob stetur: agitabit manum suam super montem filiae Sion, collem Jerusalem.

LXX: Veniet enim in civitatem Aggai, et transibit in Mageddo: et in Machmas ponet vasa sua: et transibit vallem, et veniet in Aggai. Timor apprehendet Rama civitatem Saul: fugiet filia Gallim: attende Laisa: audietur in Anathoth: obstupuit Medemena, et habitatores Gebim.

Consolamini hodie in via, ut maneat: consolamini montem filiae Sion, et collem Jerusalem. Multum in hoc loco LXX ab Hebraico discrepant: quam ob rem utramque Editionem posuimus, ut quid nobis videatur in singulis, Christo, si meruerimus, inspirante, dicamus. Describit sermo propheticus Assyrii iter pompamque redeuntis de Aegypto Jerusalem, et quanto strepitu quantoque cursu ad oppugnandum eam veniet. Et primum, inquit, veniet in Aioth, ubi prae festinatione nimia nolens manere, transibit in Magron, tantamque capiendae urbis habebit fiduciam, ut apud Machmas commendet sarcinas suas, quasi cito subversa urbe rediturus: quibus depositis, transibit eam cursim, et in Gabee habebit diversorium: quo paululum ibidem subsistente, ut lassum refoveat exercitum, Rama urbs vicina terrebitur: Gaba Saulis quondam civitas fugiet. Tunc et filia Gallim, quae Hebraice dicitur BETH GALLIM, ita ejulabit, ut equorum arbitreris hinnitum. Unde, o Laisa, et paupercula, vel obediens, sive humilis Anathoth (tribus enim modis interpretari potest), diligenter attendite, et declinate currentis impetum, si potestis: migravit enim jam de sedibus suis urbs Medemena. Vos autem qui habitatis in collibus, quod interpretatur Gebim, tuti locorum altitudine, confortamini, id est, arma corripite. Adhuc tantum supererat diei, ut stans in oppidulo Nob, et procul urbem conspiciens Jerusalem; agitaret manum suam, atque concuteret super montem Sion, vel despiciens eam atque contemnens, vel insultans et comminans, et admirans, quod toto sibi Oriente subjecto, tam parva civitas potentiae suae audeat repugnare. Haec juxta Hebraeos, ut nobis ab eis traditum est, brevi sermone perstrinximus. Nunc quid juxta LXX editionem Ecclesiastici viri de hoc loco sentiant, subjiciamus. Cum jugum Assyrii, sive ut quidam male arbitrantur, Babylonii, ablatum fuerit de humeris tuis, atque corruptum, fugiens Assyrius Sennacherib, cum paucis reliquiis veniet in Aggai, quae in Hebraico non habetur. Et tanta erit fugientis trepidatio, ut ibi manere non audeat, sed transibit in Mageddo, quam

et ipsa Scriptura non continet. Et quia sarcinis suis praepeditus velocius fugere non poterit, deponet vasa in Machmas, et gradu concito transibit vallem, quam et ipsam Hebraeus sermo non resonat: et rursus veniet in Aggai, quae bis in hoc loco ponitur, et in Hebraico non habetur. Ad sonitum fugae ejus contremiscet Rama, civitas Saul: quod perspicue falsum est. Civitas enim Saul appellatur Gaba, ut in Hebraico continetur. Deinde veniet in Gallim: audiet Laisa, audiet Anathoth, contremiscet Medemena. Habitatores autem Gebim et colles, quae sunt in Jerusalem, id est, excelsi quique viri, provocantur ad consolandam Jerusalem: non longo post tempore, sed in praesentiarum, et eadem die dum in via est Assyrius; ut maneant in locis suis, et perturbati timore nequaquam fugiant. Hoc juxta litteram. Caeterum quidam in isto loco, cum falsorum nominum juxta LXX --- invenire non possit, nec se in libro Hebraicorum Nominum reperire potuisse testetur, mittit nos ad incertum, ut dicat in extremo mundi tempore, et in consummatione hujus saeculi imminentibus poenis, sensum magnum, principem Assyriorum esse fugituum: et per diversa loca variosque profectus fugere cupere ab ira Dei. Cumque ille fugerit, habitatores Gebim, id est, excelsas quasque virtutes sermone prophético provocari, ut consolentur fugientem, doceantque ne fugiat, sed maneat in via, et Dei praestoletur misericordiam; et non solum consolari fugientem, seu in bonis operibus filiam Sion revocare a luctu, et ad salutem poenitentiae provocare, et hos esse colles in Jerusalem de quibus in posteriore parte hujus prophetae legimus: Consolamini, consolamini populum meum, sacerdotes: loquimini ad cor Jerusalem (Isa. XL, 1). Haec dixit, quia rei veritate constrictus aliud quod diceret non habebat.

Ecce Dominator Dominus exercituum confringet lagunculam in terrore, et excelsi statura succidentur, et sublimes humiliabuntur, et subvertentur condensa saltus ferro, et Libanus cum excelsis cadet. Putant quidam hunc

locum adhuc dici de Assyrio, quod illo contrito, omnes in circuitu nationes, quae ditioni illius subiacebant, succidantur et humiliantur, et saltus densissimus subvertatur: per quem --- populum et principes intelligi volunt. Libanum quoque cum excelsis suis cadere, ut nihil omnino Assyriae resideat potestatis. Alii vero ab hoc loco volunt principium esse de Christo: maxime cum et ea quae sequuntur, et nos de illo, et Circumcisio scripta fateatur. Dixerat supra nomen de Virgine pueri nascituri, quod appellaretur Emmanuel; et postea Prophetissae conceptus utero vocaretur, accelera, spolia detrahe, festina praedari (Isa. VIII, 3), et ipse esset lapis offensionis et petra scandali duabus domibus Israel: cujus principatus esset in humero ejus, et vocaretur sex nominibus: admirabilis, et consiliarius, et Deus, et fortis, et pater futuri saeculi, et princeps pacis: et quod multiplicaretur ejus imperium, et pacis non esset terminus. Nunc in prologo adventus ejus, prius quam dicatur quod de Jesse et David sit genere nasciturus, per translationem fractae lagunculae passio illius demonstratur: quod, volente Deo, idcirco caro ejus morti tradita sit, ut Judaeorum sublimitas destruat, et excelsi quondam in terram corruant; et Libanus cum suis cedris succidatur, de quo in Zacharia legimus: Aperi, Libane, portas tuas, et comedat ignis cedros tuas: ulula, abies, quia cecidit cedrus, quoniam magnifici vastati sunt (Zach. XI, 1, 2). Quod autem a Patre contritus et percussus esse dicatur, et illud indicio est: Percutiam pastorem, et oves dissipabuntur (Zac. XIII, 7). Et aliud testimonium: Quoniam quem tu percussisti, ipsi persecuti sunt (Psal. LXVIII, 2). Verbum Hebraicum PHURA, quod Aquila interpretatus est, Theodotio Symmachusque verterunt ληνὸν, id est, torcular, quod et ipsum juxta inscriptionem trium psalmorum dominicam significat passionem, ipso dicente in Isaia: Torcular calcavi solus, et de gentibus vir non erat mecum (Isa. LXIII, 3). LXX autem pro torculari, novum sensum inferentes, gloriosos interpretati sunt.

(Cap. XI.---Vers 1, 2.)

Et egredietur virga de radice Jesse, et flos de radice ejus ascendet: Et requiescet super eum Spiritus Domini, spiritus sapientiae et intellectus: spiritus consilii et fortitudinis: spiritus scientiae et pietatis: et replebit eum spiritus timoris Domini. Usque ad principium Visionis, vel ponderis Babylonis, quod vidit Isaias filius Amos, omnis haec propheta de Christo est, quam per partes volumus explanare, ne simul proposita atque disserta lectoris confundat memoriam. Virgam et florem de radice Jesse, ipsum Dominum Judaei interpretantur: quod scilicet in virga regnantis potentia, in flore pulchritudo monstretur. Nos autem virgam de radice Jesse, sanctam Mariam Virginem intelligamus, quae nullum habuit sibi fruticem cohaerentem; de qua et supra legimus: Ecce Virgo concipiet et pariet filium (Isa. VII, 14). Et florem Dominum Salvatorem, qui dicit in Cantico Canticorum: Ego flos campi et lilium convallium (Cant. II, 1). Pro radice, quam soli LXX transtulerunt, in Hebraico scriptum habet GEZA, quod Aquila et Symmachus et Theodotio κορμὸν interpretati sunt, id est, truncum. Et pro flore qui Hebraice dicitur NESER, germen transtulerunt, ut ostenderent, quod multo post tempore Babylonicae captivitatis, nullo de stirpe David antiqui regni gloriam possidente, quasi de trunco Maria, et de Maria Christus exortus sit. Illud quod in Evangelio Matthaei omnes quaerunt Ecclesiastici, et non inveniunt ubi scriptum sit, Quoniam Nazaraeus vocabitur (Matth. II, 23), eruditi Hebraeorum de hoc loco assumptum putant. Sed sciendum quod hic NESER, per SADE litteram scribatur: cujus proprietatem et sonum inter z et s Latinus sermo non exprimit. Est enim stridulus, et strictis dentibus vix linguae impressione profertur: ex qua etiam Sion urbs scribitur. Porro Nazaraei, quos LXX sanctificatos, Symmachus separatos, transtulerunt, per ZAIN semper scribuntur elementum. Super hunc igitur florem, qui de trunco et de radice Jesse per Mariam Virginem repente consurget, requiescet spiritus Domini,

quia in ipso complacuit omnem plenitudinem divinitatis habitare corporaliter: nequaquam per partes, ut in caeteris Sanctis; sed juxta Evangelium quod Hebraeo sermone conscriptum legunt Nazaraei: Descendet super eum omnis fons Spiritus sancti. Dominus autem Spiritus est, et ubi Spiritus Domini, ibi libertas (II Cor. III, 17). In eodem Matthaei volumine legimus illud quod in consequentibus scribitur: Ecce puer meus quem elegi: electus meus in quo complacuit animae meae: ponam spiritum meum super illum: iudicium gentibus proferet (Matth. XII, 18), ad Salvatoris referri intelligentiam, in quo requievit Spiritus Domini, id est, aeterna habitatione permansit: non ut avolaret, et rursus ad eum descenderet; sed juxta Joannis Baptistae testimonium jugiter permaneret, qui ait: Vidi Spiritum descendentem quasi columbam de coelo, et manentem in eo, et ego nesciebam illum: sed qui me misit baptizare in aqua, ille mihi dixit: Super quem videris Spiritum descendentem et manentem in eo, ipse est qui baptizat in Spiritu sancto (Joan. XXXII, 33). Porro in Evangelio, cujus supra fecimus mentionem, haec scripta reperimus: Factum est autem cum ascendisset Dominus de aqua, descendit fons omnis Spiritus sancti, et requievit super eum, et dixit illi: Fili mi, in omnibus prophetis exspectabam te, ut venires, et requiescerem in te. Tu es enim requies mea, tu es filius meus primogenitus, qui regnas in sempiternum. Qui Spiritus Domini appellatur et Spiritus sapientiae; omnia enim per ipsum facta sunt; et sine ipso factum est nihil, quod factum est (Joan. I, 3). Et in Psalmis canitur: Quam magnificata sunt opera tua, Domine! omnia in sapientia fecisti (Ps. XCI, 24). Et Apostolus scribit: Christus Dei virtus et Dei sapientia (I Cor. I). Et in Proverbiis legitur: Deus in sapientia sua fundavit terram, et paravit coelos in prudentia (Prov. III, 19). Et quomodo idem sermo Dei vocatur lux, et vita, et resurrectio: sic spiritus sapientiae et intellectus, et consilii et fortitudinis, et scientiae, et pietatis, ac timoris Domini nuncupatur: non quod diversus sit juxta differentias nominum, sed unus atque idem

cunctarum virtutum fons sit atque principium. Absque Christo igitur nec sapiens quis esse potest, nec intelligens, nec consiliarius, nec fortis, nec eruditus, nec pius, nec plenus timoris Dei. Et hoc notandum quod Spiritus Domini, sapientiae, et intellectus, consilii, et fortitudinis, et scientiae, et pietatis, et timoris Domini, id est, septenarius numerus, qui septem oculi in uno lapide dicuntur in Zacharia (Cap. III), requiescat super virgam et florem, qui de Jesse, ac per hoc David stirpe surrexit. Specialiter autem spiritus timoris Domini impleverit eum propter eos qui timore Domini indigent: quia parvuli sunt, quem foras mittit perfecta dilectio. Qui enim timet, poenam habet, et non est perfectus (I Joan. IV, 18). Unde et Apostolus loquitur ad credentes: Non enim accepistis spiritum servitutis iterum in timore: sed accepistis Spiritum adoptionis, in quo clamamus Abba Pater (Rom. VIII, 15). Et in Malachia legimus: Si pater ego sum, ubi est gloria mea? et si Dominus ego sum. ubi est timor meus (Malach. I, 6)? de quo timore cantatur in Psalmo; Venite, filii, audite me: timorem Domini docebo vos (Ps. XXXIII, 12).

(Vers. 3 seqq.)

Non secundum visionem oculorum iudicabit, neque secundum auditum aurium arguet: sed iudicabit in iustitia pauperes, et arguet in aequitate pro mansuetis terrae, et percutiet terram virga oris sui, et spiritu labiorum suorum interficiet impium. Et erit iustitia cingulum lumborum ejus, et fides cinctorium renum ejus. Haec nos ad primum adventum referimus Salvatoris: Judaei in fine mundi contendunt futura. Porro LXX transtulerunt: Non secundum gloriam iudicabit, neque juxta sermonem arguet: sed iudicabit humili iudicio, et arguet humiles terrae. Nullius enim personam accipit in iudicio: sed Scribis et Pharisaeis ac principibus loquitur: Vae vobis, hypocritae: Et, Auferetur a vobis regnum Dei, et dabitur genti facienti fructus ejus (Matth. XXIII, 13, et XXI, 3). Nec secundum

sermonem et auditum aurium corripuit. Illis enim dicentibus: Magister, scimus quia verax es, et viam Dei in veritate doces, et non ad te pertinet de aliquo: neque enim vides in faciem hominum (Matth. XXII, 16): sciens malitiam eorum, respondebat: Quid me tentatis, hypocritae? et caetera his similia. Judicabat autem in justitia pauperes spiritu, quorum est regnum Dei: et arguebat in aequitate mansuetos et humiles terrae, dicens ad Apostolos: Adhuc et vos insipientes estis? Et iterum: Necdum scitis neque intelligitis? Et ad Petrum specialiter: Modicae fidei, quare dubitasti (Marc. VIII, 17)? Vel certe pro humilibus atque mansuetis alios arguebat, qui eos opprimere conabantur (Mat. XIV, 31). Percussit quoque omnia terrena opera virga, sive ut LXX transtulerunt, verbo oris sui, loquens in Evangelio: Nolite putare, quia venerim mittere pacem super terram: non enim veni mittere pacem, sed gladium. Et spiritu labiorum suorum interficiet impium (Mat. X, 34, et Luc. XII, 51): de quo in nono psalmo legimus: Increpasti gentes, et periit impius: nomen eorum delesti in saeculum et in saeculum saeculi (Ps. IX, 6). Et Paulus Apostolus scribit: Quem Dominus Jesus interficiet spiritu oris sui (II Thess. II, 8; Ephes. VI). Percusso autem impio, accinctus est Dominus justitia et veritate et fide. Ipse enim factus est nobis a Deo sapientia, et justitia, et sanctificatio et redemptio (I Cor. I), qui et in Evangelio loquitur: Ego sum lux, et vita, et veritas (Joan. VIII, 6 et XIV). Et de Psalmis dicitur: Veritas de terra orta est: et justitia de coelo prospexit (Ps. LXXXIV, 2). Unde et Apostolus hortatur Ephesios: State ergo succincti lumbos vestros in veritate, et induti lorica justitiae (Eph. VI, 14). Quod si pro veritate, fides legitur, illud dicendum, quod cingulum Domini, quo cinctus est Jeremias (Jerem. XIII), fides credentium sit.

(Vers. 6 seqq.)

Habitabit lupo cum agno, et pardus cum haedo accubabit; vitulus, et leo, et ovis simul morabuntur, et

puer parvulus minabit eos. Vitulus et ursus pascentur: simul requiescent catuli eorum, et leo quasi bos comedet paleas. Et delectabitur infans ab ubere super foramine aspidis; et in caverna reguli, qui ablactatus fuerit, manum suam mittet. Non nocebunt, et non occident in universo monte sancto meo, quia repleta est terra scientia Domini: sicut aquae maris operientes.

Haec quoque Judaei et nostri judaizantes juxta litteram futura contendunt, ut in claritate Christi, quem putant in fine mundi esse venturum, omnes bestiae redigantur in mansuetudinem, et pristina feritate deposita, lupus et agnus pascantur simul, et caetera cum caeteris, quae nunc videmus sibi esse contraria. Quos interrogare debemus, si omnia praesentis loci sic accipiuntur, ut scripta sunt, et nihil refertur ad intelligentiam spiritalem, juxta illud Apostoli, qui ait: Benedictus Deus, et Pater Domini nostri Jesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spiritali in coelestibus in Christo (II Cor., I, 3), ergo et radix, et virga, et flos non referantur ad sensum: terraque percussa verbo Dei, et interfectus impius spiritu labiorum ejus, sic intelligantur, ut scripta sunt: et docere cogantur, quomodo rebus incorporeis, justitia, et veritate, renes Domini circumdentur? Sed et hoc eos interrogemus, quid dignum sit Domini majestate, ut lupus et agnus pascantur simul, et pardus cum haedo accubet, et leo paleas comedat, et puer parvulus mittat manum suam in foramine aspidum? nisi forte juxta fabulas poetarum, aureum nobis Saturni saeculum restituent, in quo lupi et agni pascentur simul, et mulso vino plena current flumina, et de foliis arborum stillabunt mella dulcissima, lacteisque fontibus omnia complebuntur. Quod si responderint pro beatitudine temporum haec futura, ut absque cujusquam noxa, homines bonis omnibus perfruantur, audiant a nobis, nihil esse bonum nisi virtutem, et nihil malum nisi vitium, dicente Psalmista: Quis est homo qui vult vitam, et diligit dies videre bonos? Compesce linguam tuam a malo, et

labia tua ne loquantur dolum. Declina a malo, et fac bonum (Psal. XXXIII, 14; XXX, 27). Divitiae autem, et sanitas corporis, et rerum omnium abundantia, et his contraria, paupertas, infirmitas, et inopia, etiam apud philosophos saeculi, nec inter bona reputantur, nec inter mala, sed appellantur indifferentia. Unde et Stoici, qui nostro dogmati in plerisque concordant, nihil appellant bonum, nisi solam honestatem atque virtutem: nihil malum, nisi turpitudinem. Haec breviter diximus, ut Judaizantes nostros gravissimo somno stertere convincamus. Caeterum juxta vivificantem spiritum facilis intelligentia est. Lupus enim Paulus, qui primum persequebatur, et lacerabat Ecclesiam, de quo dictum est: Benjamin lupus rapax, habitavit cum agno, vel Anania a quo baptizatus est (Gen. XLIX, 27; Act. VIII), vel Petro apostolo, cui dictum est: Pasce agnos meos (Joan. XXI). Et pardus qui prius non mutabat varietates suas, lotus in fonte Domini accubuit cum haedo, non qui a sinistris est, sed qui immolatur in pascha Domini. Et hoc notandum, quod non agnus et haedus habitent, et accubent cum lupo et pardo, sed lupo et pardo agni et haedi imitentur innocentiam. Leo quoque prius ferocissimum, et ovis, et vitulus pariter morabuntur. Quod quotidie cernimus in Ecclesia, divites et pauperes, potentes et humiles, reges atque privatos pariter commorari, et a pueris parvulis, quos Apostolos intelligimus, et Apostolicos viros, imperitos sermone, sed non scientia, regi in Ecclesia. Qui cum inter se disciplina Domini fuerint foederati, ita ut eorum quoque familiae jungantur, tunc complebitur: Simul requiescent catuli eorum. Leo quoque non carnes comedet, sed paleas, quod scilicet vescatur cibo simplici. Et hic observandum, quod non bos carnes, sed leo paleas comedat. Paleas puto in Scripturis sanctis verba simplicia intelligi. Triticum autem, et interiorem medullam, sensum qui invenitur in littera: et frequenter evenit, ut homines saeculi, mystica nescientes, simplici Scripturarum lectione pascantur. Infans quoque, qui malitia parvulus est, mittit manum in foramine aspidis, et de obsessis

hominum corporibus fugat daemones. Qui autem ablactatus est, nequaquam lacte nutritur infantiae, sed jam solido vescitur cibo. Iste in reguli cavernam mittit manum, hoc est, in ipsius Satanae habitaculum, et inde eum extrahit. Unde et Apostolis potestas data est, ut calcarent super serpentes, et scorpiones, et super omnem fortitudinem inimici (Luc. X). Nocere autem et occidere nequaquam poterunt venenata prius animalia eos qui habitaverint in monte sancto Dei, quod interpretatur Ecclesia, de quo in Evangelio dicitur: Non potest civitas abscondi super montem posita (Mat. V, 14). At ne hoc putemus dici de monte Sion juxta Hebraeorum errorem, sequenti versiculo Evangelicae praedicationis sacramenta monstrantur: Quia repleta est terra scientia Domini: hoc est illud quod supra dicebatur obscurius: Habitabit lupus cum agno, et pardus cum haedo accubabit; et juxta consuetudinem suam propheta in fine verba panduntur: Sicut aquae, inquit, maris operientes. Quomodo aquae maris operiunt profunda maris, hoc est, terram quae operta est fluctibus, sic scientia Domini omnis terra complebitur. Quam diversorum prius morum conjunctionem etiam beatus Apostolus Petrus in vase linteo (Act. X), quod de coelo dimissum est, se vidisse testatur, habente quatuor principia, quae quatuor mundi plagas intelligimus, ut repletam terram Dei scientia cognoscamus: in quo vase erant quadrupedia, et serpentes, et bestiae, et volatilia coeli, ut quod Arca in diluvio, hoc Ecclesia praestet in mundo.

In die illa radix Jesse, qui stat in signum populorum: ipsum gentes deprecabuntur, et erit sepulcrum ejus gloriosum. LXX: Et erit in die illa radix Jesse, et qui consurget, ut princeps sit gentium, in ipso gentes sperabunt, et erit requies ejus honor. Pro requie ejus, in Hebraico positum est, MNUATHO, quod omnes similiter transtulerunt. Pro honore quoque in Hebraeo legitur CHABOD, quod perspicue gloriam sonat. Et est sensus:

erit mors ejus gloriosa, ut impleatur illud quod Salvator in Evangelio deprecatur: Pater, glorifica me gloria, quam habui prius quam mundus esset apud te (Joan. XVII, 5). Dictum est de nativitate ejus, dictum est de caeteris in medio Sacramentis: venit ad mortem, quae non consueto mortalium nomine, sed quia in Christo erat vita perpetua, requies appellatur. Nos autem, ut manifestum legenti sensum faceremus, pro dormitione, et requie, altero verbo, sed eodem sensu, sepulcrum vertimus. In tempore igitur illo, quando Christi in toto mundo Evangelium coruscarit, et repleta fuerit omnis terra scientia Domini, sicut aquae maris terram operientes, erit radix Jesse, et qui de ejus stirpe conscendet in signum omnium populorum, ut videant populi signum Filii hominis in coelo (Matth. XIV). Qui habebit cornua in manibus suis, in quibus abscondetur fortitudo ejus, ut exaltatus omnia trahat ad se (Abac. III). Sive ut LXX transtulerunt, resurget a mortuis, ut princeps sit omnium nationum, et universae gentes sperent in eo. Quod etiam Jacob (Gen. XLIX, 10) de tribu Juda mystico sermone testatur: Non deficiet princeps ex Juda, neque dux de femoribus ejus, donec veniat cui repositum est, et ipse erit exspectatio gentium. Et erit in die illa, adjiciet Dominus secundo manum suam ad possidendum residuum populi sui, quod derelinquetur ab Assyriis, et ab Aegypto, et a Phetros, et ab Aethiopia, et ab Aelam, et a Sennaar, et ab Emath, et ab insulis maris. Et levabit signum in nationes, et congregabit profugos Israel, et dispersos Judae colliget a quatuor plagis terrae: et auferetur zelus Ephraim, et hostes Juda peribunt. Ephraim non aemulabitur Judam, et Judas non pugnabit contra Ephraim. Et volabunt in humero Philisthiim per mare, simul praedabuntur filios Orientis: et Idumaea et Moab praeceptum manus eorum, et filii Ammon obedientes erunt. In die illa, hoc est, in illo tempore, de qua et supra dictum est, cum surrexerit radix Jesse in signum populorum, sive ut dominetur gentium, apponet Dominus secundo manum suam, ut nequaquam juxta nostros Judaizantes in fine mundi, cum intraverit

plenitudo gentium, tunc omnis Israel salvus fiat (Rom. XI); sed haec omnia in primo intelligamus adventu. Neque enim possumus, cum una dies dicatur et nunc et supra, illam referre ad primum adventum, et istam ad secundum: ne per haec quae sequuntur, et illa quae praecesserunt ad eum referenda sint Christum, quem Judaei necdum venisse, sed venturum esse contendunt. Post vocationem igitur gentium, quae quondam in caudam reputatae sunt, Israel in caudam reputabitur (Sup., cap. X): ut apponat Dominus secundo manum suam, et possideat residuum populi sui, de quo et supra legimus, non omnem Israel, sed reliquias esse salvandas, quae relictas fuerint ab Assyriis et ab Aegypto, et a diversis per circuitum nationibus. Primum enim duodecim Apostoli, et septuaginta, et centum viginti animae, et quingenti, quibus pariter congregatis Dominus apparuit, deinde tria millia, et quinque millia Judaeorum in Dominum crediderunt. Jacobus quoque ad Paulum apostolum loquitur, qui et ipse de reliquis erat: Vides, frater, quanta millia sint Judaeorum credentium? hi omnes aemulatores legis sunt (Act. XXI, 20). Et in eodem volumine legimus: Erant autem in Jerusalem habitantes Judaei viri timorati, de universis gentibus quae sub coelo sunt, qui omnes mirabantur atque dicebant: Nonne isti Galilaei sunt, et quomodo nos audivimus unusquisque linguam nostram, in qua nati sumus? Parthi, et Medi, et Elamitae, et habitantes in Mesopotamia et Syria, Cappadocia, Ponto et Asia, Phrygia et Pamphilia, et Aegypto et Libya, et Cyrene, et advenae Romani, Judaei et Proselyti, Cretes et Arabes audivimus loquentes eos nostris linguis magnalia Dei (Act. II, 5 seqq.). De his igitur universis gentibus per Apostolos Israel reliquiae salvabuntur. Tradunt Ecclesiasticae historiae, quod Apostoli in toto orbe dispersi Evangelium praedicarint: ita ut quidam Persas Indosque penetrarent, et Aethiopia daret manus suas Deo, et trans flumina Aethiopiae inde Christo munera deferrentur. Ac ne solum orientales populos significare videatur, jungit et reliqua: Et ab insulis maris. Insulas

autem maris occidentalem plagam significat, quae Oceani ambitu clauditur. Levabit igitur signum Crucis in universas nationes, et de synagogis Judaeorum primum Israel populum congregabit, ut Apostoli praeceptum Salvatoris implerent, qui dixerat: Ite ad oves perditas domus Israel (Matth. X, 6). Denique et Paulus ad incredulos loquitur ex Judaeis: Vobis oportebat primum loqui verbum Dei; sed quoniam repulistis illud, et indignos vos judicastis aeternae vitae, ecce convertimur ad gentes, sicut praecepit nobis Dominus (Act. XIII, 46, 47). Quatuor autem plagas, orientem, et occidentem, meridiem et septentrionem significat, ut per haec mundi vocatio demonstretur. Eo tempore, inquit Isaias, nequaquam Ephraim et Judas, qui nunc, me prophetante, inter se hostili odio dissident, inimici erunt, sed juxta Ezechielis prophetiam, duae virgae in unam virgam copulabuntur, et jungentur in Christi Ecclesia, qui prius fuerant separati (Ezech. VII), ita ut in gentibus communi labore desudent, et volent in humero Philisthiim per mare, hoc est, primum maritimis praedicent Palaestinis et per mare volucris cursu pergant ad caeteras nationes. Sive juxta LXX Interpretes: volabunt in navibus alienigenarum, mare simul praedabuntur: quod de unius Pauli apostoli exemplo intelligamus, qui per Pamphiliam, et Asiam, et Macedoniam, et Achaiam, et diversas insulas atque provincias, ad Italiam quoque (Act. XXVIII), et ut ipse scribit, ad Hispanias, alienigenarum portatus est navibus (Rom. XV). Igitur Ephraim et Judas, id est, qui de duodecim tribubus in Christum crediderunt ex Judaeis, simul praedabuntur Orientem, et in Idumaea et Moab extendent manus suas, juxta illud quod sub persona S. David Christus mystice loquitur: In Idumaeam extendam calceamentum meum: mihi alienigenae servient (Ps. LIX, 10). Hae enim gentes eo tempore quo Isaias prophetabat, adversariae erant populo Judaeorum, et idcirco nunc dicit quod postquam surrexerit radix Jesse, ut regnet in gentibus, et vexillum Crucis ob salutem totius orbis fuerit elevatum, tunc etiam Idumaea et Moab et filii Ammon,

omnis scilicet Arabiae latitudo dent Apostolis manus, et in locis idololatriae Christi Ecclesiae suscitentur.

Et desolabit Dominus linguam maris Aegypti, et levabit manum super flumen in fortitudine spiritus sui, et percutiet eum in rivis septem: ita ut transeant per eum calciati. Et erit via residuo populo meo qui relinquetur ab Assyriis, sicut fuit Israel in die qua ascendit de terra Aegypti.

Quomodo Idumaea et Moab, et filii Ammon tradent manus suas Apostolis, ut obediant Evangelicae praedicationi, sic ipse Dominus qui in Apostolis suis illa perfecit, desolabit non mare juxta LXX, sed juxta Hebraeos, linguam maris Aegypti, quae prius contra Dominum blasphemabat et superstitioni Aegyptiae praeerat. Unde et in Psalmis legimus: Hoc mare magnum et spatiosum, ibi reptilia quorum non est numerus (Psal. X, 25, 26). Quibus infertur: Draco iste quem plasmasti, ut illuderet ei. Desolabit igitur, sive interficiet, hoc est ut Theodotio, Aquila et Symmachus transtulerunt, linguam maris Aegypti, et levabit manum suam super flumina Aegypti in fortitudine spiritus sui, vel spiritu violentissimo, quod regnum intelligimus Romanorum. Regnante enim Caesare Augusto (Luc. II), quando flos de radice Jesse conscendit, et in orbe Romano prima facta est descriptio, potentissimum prius regnum Aegyptiorum, quod multis duravit aetatibus, Cleopatrae morte destructum est, et percussus est amnis Aegyptius in septem rivis, sive in septem vallibus. Nilus enim aquarum multarum, qui prius uno fluebat alveo, et intransibilis erat, in septem valles humillimas et rivos divisus est atque concisus, ut calciatis pedibus transiretur. Hoc autem Tropologice significat, quod gentem Aegyptiorum, in tantum idololatriae et vanissimae superstitioni deditam, ut accipitres, noctuas, canes, et hircos, et asinos, divino nomine consecrarent, de infinita regni potentia per singulos Romani imperii iudices distribuerit, ut alium iudicem habeat Thebe, alium

Libya, alium Pentapolis, alium Aegyptus, alium Alexandria, et diversae regiones, quas νόμους Aegyptii vocant. Propterea autem sub metaphora Nilus divisus in partes est, et scissus in rivos, ut possit absque ullo impedimento Evangelicus sermo discurrere, et ad populos Aegypti ultimos pervenire. Et quomodo temporibus Moysi Rubrum siccatum est mare, ut populus de Aegypto transfugeret: sic e contrario Aegypti flumina siccabuntur, ut reliquiae populi Dei, quae ab Assyriis et diversis gentibus salvabuntur, transeant in Aegyptum, nequaquam fugientes eam, sed capientes et suo calcantes pede. Prudens et christianus lector hanc habeat repromissionum prophetalium regulam, ut quae Judaei et nostri, immo non nostri Judaizantes, carnaliter futura contendunt, nos spiritualiter jam transacta doceamus, ne per occasionem istiusmodi fabularum et inextricabilium juxta Apostolum (II Tim. II) quaestionum, judaizare cogamur.

(CAP. XII.---Vers. 1, 2.)

Et dices in die illa: Confitebor tibi, Domine, quoniam iratus es mihi: conversus est furor tuus, et consolatus es me. Ecce Deus Salvator meus, fiducialiter agam, et non timebo, quia fortitudo mea, et laus mea Dominus Deus, et factus est mihi in salutem.

Qui prius in solitudine dixeratis, quando ascendistis de terra Aegypti, et mare siccatum est Rubrum: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est (Exod. XV, 1), et reliqua: nunc percussa lingua maris Aegypti, et flumine illius arefacto atque conciso, et humiliato, glorificate Dominum, et dicite: Confitebor tibi, Domine: quoniam qui iram merui et furorem tuum, misericordiam consecutus sum; tu es enim Salvator meus, id est, Jesus, et nequaquam fiduciam habeo in idolis, nec timebo quae non sunt timenda; sed tu es fortitudo mea, et laus mea, qui factus es mihi in salutem. Audiatur sceleratissima haeresis, factum Dominum his qui salvantur, et quorum

prius Dominus non erat, ut creationem in Scripturis sanctis atque facturam, non semper conditionem eorum quae non erant, sed interdum gratiam in eos qui meruerint sibi Deum fieri, intelligamus.

(Vers. 3.)

Haurietis aquas in gaudio, de fontibus Salvatoris.

Quem supra Emmanuel, deinde, spolia detrahe, festina praedari, et reliquis appellarat nominibus, ne videretur alter esse praeter eum quem Gabriel Virgini nuntiavit, dicens: Et vocabis nomen ejus Jesum, ipse enim salvum faciet populum suum (Matth. I, 21): nunc vocat Salvatorem, et de ejus fontibus aquas praedicat hauriendas, nequaquam de aquis fluminis Aegypti, quae percussae sunt, neque de aquis fluminis Rasin, sed de fontibus Jesu, hoc enim Hebraeorum lingua Salvator exprimitur. Unde et ipse clamabat in Evangelio, Qui sitit, veniat ad me, et bibat. Qui crediderit in me, sicut dicit Scriptura: Flumina de ventre ejus fluent aquae vivae. Hoc autem, inquit Evangelista, dicebat de Spiritu sancto, quem credentes in eum accepturi erant. Et in alio ipse loquitur Evangelii loco: Qui biberit de aqua quam ego dederam ei, non sitiet in aeternum: sed aqua quam ego dabo ei, fiet in eo fons aquae salientis in vitam aeternam (Joan. VII, 8; IV, 13, 14). Fontes Salvatoris, doctrinam intelligamus Evangelicam, de qua in sexagesimo septimo psalmo legimus, In Ecclesiis benedicite Deo Domino de fontibus Israel (Psal. LXVII, 27).

(Vers. 4, 5.)

Et dicetis in illa die, confitemini Domino et invocate nomen ejus: notas facite in populis adinventiones ejus: mementote, quoniam excelsum est nomen ejus. Cantate Domino, quoniam magnifice fecit: annuntiate hoc in universa terra.

Haec praecipuntur ab Apostolis et reliquiis Israel his qui de gentibus crediderunt: ut soli confiteantur Domino, et idolis derelictis, invocent nomen ejus: et cuncta opera ejus praedicent infidelibus; ut sciant, quoniam solus excelsus est: cui cantandum sit quod magnifice fecerit, et in omni orbe illius misericordia praedicetur.

(Vers. 6.)

Exsulta et lauda, habitatio Sion: quia magnus in medio tui Sanctus Israel.

Primum dicendum juxta litteram: O habitatio Sion, exsulta et lauda Deum tuum, quod qui tuus ante videbatur Deus, et modicis Judaeae terrae claudebatur angustiis, nunc repleverit omnem terram scientia sua, et de morte consurgens, regnet in gentibus, et ipsum nationes deprecentur, atque adorent; ita dumtaxat, ut adjiciat secundo manum suam et possidendum quod reliquum est populi sui, et congregandos profugos Israel, et dispersos Juda colligendos a quatuor plagis terrae: quia seminarium Evangelii per Apostolos, qui ex Judaeis erant, processit a fontibus Israel. Melius autem est, ut Sion, id est, speculam in sublimibus collocatam, interpretemur Ecclesiam, de qua et quinquagesimus psalmus canit: Benigne fac, Domine, in bona voluntate tua Sion, et aedificentur muri Jerusalem (Psal. L, 20); ut acceptabile fiat in ea Deo sacrificium justitiae, oblationes, et hauloocausta, et vitulus, quem filio poenitenti pater clementissimus immolavit (Luc. XV).

LIBER QUINTUS.

Plures anni sunt quod a sanctae memoriae viro Amabili episcopo rogatus, ut in decem Isaiae scriberem Visiones, pro angustia illius temporis quid mihi videretur in singulis brevi sermone perstrinxi: historiam tantum quod petebat, edisserens. Nunc ad te, Eustochium, cogor

in totum prophetam Commentarios scribere, et interim orationibus tuis ad Babylonem usque perveni, quae prima decem visionum est, de quibus ante jam dixi. Superfluum autem mihi visum est, aut eadem rursus iterare, aut in uno opere diversas sententias promere. Unde quintus in Isaiam liber erit hic, qui quondam solus editus est, quo ad calcem usque perfecto, sexti voluminis juxta tropologiam arripiemus exordium, et eadem te Dominum deprecante, spiritualis intelligentiae culmina persequemur.

«Hucusque papa Amabilis, columen charitatis et nomen, ac mihi omnium quos terra genuit amantissime, per litteras flagitabas, ut tibi decem visiones quae in Isaia obscurissimae sunt, historica expositione dissererem, et omissis nostrorum Commentariis, qui varias opiniones secuti, multa volumina condiderunt, Hebraicam panderem veritatem: meque retractantem, et molestissimum explanationis genus in tempus aliud differentem, saepissime commonebas. Hoc autem anno misisti filium nostrum Heraclium diaconum, qui me manu conserta in jus vocaret, et promissum per momenta exigeret. Quid igitur faciam? subeamne opus in quo viri eruditissimi sudaverunt, Origenem loquor, et Eusebium Pamphili, quorum alter liberis allegoriae spatiis evagatur, et interpretatis nominibus singulorum, ingenium suum facit Ecclesiae sacramenta, alter historicam expositionem titulo repromittens, interdum obliviscitur propositi, et in Origenis scita concedit? An taceam, et aperte hujus generis expositionem nescire me dicam? et quando tibi potero persuadere, me non potuisse magis quam noluisse: quorum alterum imbecillitatis est, alterum superbiae? Quibus adactus causis, malui a te ingenium meum quam voluntatem quaeri: breviterque annotabo quae didici, fundamenta jaciens Scripturarum. Caeterum si aut tu volueris, aut spatium fuerit, et voluntati nostrae Christus annuerit, spiritale supra struendum est aedificium, ut imposito culmine, perfecta Ecclesiae ornamenta monstremus. Proposuisti de Isaia Visionem

Babylonis, et Philisthiim, Moab, et Damasci, Aegyptique, et deserti maris, et Idumaeae, et Arabiae, et Vallis visionis, et Tyri: quas si latius nitar exponere, multis libris opus erit, et exactoris mei navigatio in annum alterum differetur. Itaque ut vis, singulis testimoniis breves sententias cooptabo, ut non tam exponam quid sentiam, quam paucis verbis tibi sentienda dimittam. Dictamus haec, non scribimus: currente notariorum manu currit oratio. Nolumus enim nostra laudari, sed Prophetarum dicta intelligi, nec jactamus eloquentiam, sed scientiam quaerimus Scripturarum. Incipiamus ergo a Babylone.»

(Cap. XIII.---Vers. 1.)

Onus Babylonis, quod vidit Isaias, filius Amos.

Verbum Hebraicum MESSA, vel onus, vel pondus, intelligi potest. Et ubicumque praepositum fuerit, minarum plena sunt quae dicuntur. Unde miror LXX Translatores in re tristi voluisse ponere visionem; sed de hoc alias. Nunc quod cepimus exsequamur: Babylon fuit metropolis Chaldaeorum, cujus rex Nabuchodonosor cunctis usque ad Aethiopiam gentibus superatis, inter caeteras vastavit et Judaeam, diuque obsessam Jerusalem undecimo anno cepit regni Sedechiae: quem et ipsum captum duxit in Antiochiam, quae tunc vocabatur Reblatha, ibique coram patre filiis interfectis, oculos Sedechiae jussit auferri, excaecatamque misit in caveam, et in ritum ferarum traxit in Babylonem; completo vaticinio Jeremiae, quod canebat: Intrabis in Babylonem, et non videbis eam (Jerem. XXXIV, XXXIX, LII). Ad consolationem ergo populi Judaeorum, Babylonis ruina praedicitur, quod quomodo Ninive metropolis Assyriorum, quorum reges Phul, et Theglathphalasar, et Salmanasar, et Sennacherib, decem tribus ceperant, Chaldaeo vastante, subversa est: ita etiam haec, quae contra Deum superbierit, Medorum atque Persarum impetu subvertatur.

(Vers. 2.)

In montem caliginosum elevate signum, exaltate vocem, levate manum. Montem caliginosum, sive tenebrosum, quod Hebraice dicitur NESPHE, Babylonem propter superbiam intellige. Isti sunt montes tenebrosi, tristitiam, et caliginem praeferentes, de quibus Jeremias ait: Date gloriam Domino Deo vestro, antequam offendant pedes vestri ad montes tenebrosos (Jerem. XIII, 16). Praecipiturque vel Angelis, vel quibuslibet ministris, ut jubente Deo, et exaltata nuntiorum manu, ventura Babylo ni captivitas praedicetur.

(Vers. 3, 4.)

Et ingrediantur portas duces: ego mandavi sanctificatis meis, et vocavi fortes meos in ira mea exsultantes in gloria mea.

Principes, et gigantes juxta LXX Translatores Eusebius virtutes Angelicas interpretatur, et pessimos daemones, qui ad eversionem Babylonis missi sunt. Nos autem historiae ordinem prosequentes, Medos esse dicimus. De quibus in consequentibus apertius Scriptura testatur, dicens: Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerant, nec aurum velint. Nec mirum si Medos ad subversionem Babylonis sanctificatos vocet, cum per Jeremiam ipsum Nabuchodonosor, quia ejus imperio serviebat, destruens praevaricatricem Jerusalem, servum suum et columbam dixerit. Porro quod ait: Fortes meos, et exsultantes in gloria mea, ostendit eos non suis viribus, sed Dei ira tam sublimis regni potentiam subvertisse.

(Vers. 4, 5.)

Vox multitudinis in montibus, quasi populorum frequentium: vox sonitus regum gentium congregatarum.

Dominus exercituum praecepit militiae belli venientibus de terra procul a summitate coeli. Dominus et vasa furoris ejus, ut disperdat omnem terram. Medorum atque Persarum describitur impetus: quod multis secum auxiliis congregatis, Domino eorum exercitum praecedente, ad vastitatem veniant Babylonis, ut disperdant omnem terram: non quod totum orbem vastaverint, sed omnem terram Babylonis et Chaldaeorum. Idioma est enim Sanctae Scripturae, ut omnem terram illius significet provinciae, de qua sermo est: quod quidam non intelligentes, ad omnium terrarum subversionem trahunt.

(Vers. 6.)

Ululate, quia prope est dies Domini: quasi vastitas a Domino veniet. Apostropha fit ad populum Chaldaeorum, ut ventura mala fletibus resonent: nec de ruina ambigant civitatis, cum Dominus vastator adveniat.

(Vers. 7, 8.)

Propter hoc omnes manus dissolventur, et omne cor hominis tabescet et conteretur. Torsiones et dolores tenebunt: quasi parturiens dolebunt: unusquisque ad proximum suum stupebit: facies combustae vultus eorum. Hoc expositione non indiget: sed breviter indicatur, quod tantum malorum pondus incumbat, ut pugnatorum Babylonis solvatur manus, et cor pavore languescat, et in morem parturientium feminarum dolor torqueat viscera, et unusquisque alterius quaerat auxilium, luridam faciem pallore circumferens: naturale est enim, ut imminentibus malis alios sapere plus putemus.

(Vers. 9.)

Ecce dies Domini venit crudelis et indignationis plenus, et irae furorisque, ad ponendum terram in solitudinem, et peccatores ejus conterendos de ea.

Crudelem diem vocat, non merito sui, sed populi. Non est enim crudelis qui crudeles jugulat: sed quod crudelis patientibus esse videatur. Nam et latro suspensus patibulo, crudelem judicem putat. Simulque solitudo et vastitas terrae Babyloniae nuntiatur: et causa vastitatis exponitur, quod propter accolas ejus haec omnia fiant.

(Vers. 10.)

Quoniam stellae coeli et splendor earum non expandent lumen suum: obtenebratus est sol in ortu suo, et lunae non splendet in lumine suo. Verbum Hebraicum CHISILE LXX ὥριων transtulerunt. Hebraeus, quo ego praeceptore usus sum, Arcturum interpretatus est. Nos generaliter sequentes Symmachum, stellam diximus. Est autem sensus, quod cum dies Domini crudelis advenerit, et furor ejus universa vastarit, prae timoris magnitudine mortalibus cuncta tenebrescant, et sol ipse et luna astraque rutilantia suum videantur negare fulgorem. Unde et coelum sacco induitur, quod scilicet tenebrae cuncta operiant, et prementibus malis, nihil aliud sentiant homines, nisi quod mens videre compellit.

(Vers. 11.)

Et visitabo super orbis mala, et contra impios iniquitatem eorum: et quiescere faciam superbiam infidelium, et arrogantiam fortium humiliabo.

Ex hoc loco et ex superiore, ubi scriptum est, quod obtenebrescat sol in ortu suo, et luna caligine compleatur, et stellae fulgorem retrabant, et totius orbis iniquitas visitetur, quidam putant non de Babylonis ruina, sed de mundi consummatione praedici: cum utique secundum superiora et orbis, qui Hebraice dicitur THEBEL, et Graece οἰκουμένη, Babylon intelligenda sit. Οἰκουμένη enim lingua nostra habitam sonat; et

habitata propter ingentem populi multitudinem Babylon dicitur: ut ubi prius fuerat innumerabilis turba populorum, ibi sit vastitas et habitatio bestiarum.

(Vers. 12.)

Pretiosior erit vir auro, et homo mundo obrizo.

Causa manifesta quare Deus visitet οίκουμένην, id est, Babylonis mala: ut habitatore deserta redigatur in solitudinem. Pretiosum autem dicitur omne quod rarum est; quomodo et supra juxta Historiam, pro hominum raritate apprehendere legimus septem mulieres unum virum, dicentes: Panem nostrum comedemus, et vestimentis nostris operiemur; tantummodo invocetur nomen tuum super nos, et aufer opprobrium nostrum (Isa. IV, 1). Et in Samuelis volumine continetur: Sermo Domini erat pretiosus in diebus illis (Reg. III, 1), id est rarus. Nota quod in Hebraico pro generali auro PHAZ, pro obrizo OPHIR, scriptum est.

(Vers. 13.)

Super hoc coelum turbabo, et movebitur terra de loco suo: propter indignationem Domini exercituum, et propter diem irae furoris ejus.

Vel eo sensu accipe, quo supra de stellis, et sole, et luna, et orbe exposuimus: vel --- quod ab indignatione Dei et coelum triste sit, et terra moveatur, elementa quoque omnia iram Creatoris agnoscant.

(Vers. 14.)

Et erit quasi damula fugiens, et quasi ovis, et non erit qui congreget.

Babylonium significat et Chaldaeum populum, quod ita pavidus ad irruptionem Medorum Persarumque fugiat, quasi damula et ovis ad rugitum leonis et ululatum lupi: nec habet defensorem aut principem, cujus sequatur imperium.

Unusquisque ad populum suum convertetur, et singuli ad terram suam fugient. Postquam capta fuerit Babylon, et per portas ejus intrarit hostilis exercitus, cuncta auxilia et diversarum gentium turmae, quibus prius civitas defensabatur, ad suas provincias revertentur.

(Vers. 15.)

Omnis qui inventus fuerit, occidetur: et omnis qui supervenerit, cadet in gladio. Qui non fugerit, mucrone ferietur: qui vero aut resistere voluerit, aut reverti, in tantum captae urbi non proderit, ut ipse quoque sanguinem fundat.

(Vers. 16.)

Infantes eorum allidentur in oculis eorum: diripientur domus eorum, et uxores eorum violabuntur.

Hoc est quod David in spiritu prophetat: Filia Babylonis misera, beatus qui tribuet tibi retributionem tuam, quam retribuisti nobis. Beatus qui tenebit et allidet parvulos tuos ad petram (Ps. CXXXIX, 8). Tanta erit urbis vastitas et victorum saevitia, ut nec innoxiae parcatur aetati, ut cunctae domorum diripiantur opes, et in conspectu maritali uxorum violetur pudicitia.

(Vers. 17.)

Ecce ego suscitabo super eos Medos, qui argentum non quaerant, neque aurum velint.

Apertum est quod latebat: quod nequaquam fortes et gigantes, Angeli intelligendi sunt et daemones, sed Medorum gens, quorum princeps Darius primus Babyloniorum destruxit imperium, occiso Balthasar nepote Nabuchodonosor, qui Evilmerodach filius fuit (Dan. V). Tantam autem scribit Medorum Persarumque saevitiam, ut ardore sanguinis effundendi, aurum argentumque contemnant, et oblatas opes pro luto reputent.

(Vers. 18.)

Sed sagittis parvulos interficient, et lactentibus uteri non miserebuntur, et super filios non parcat oculus eorum.

Interficientur parvuli, quorum vulnera erunt non minora quam corpora, et praegnantium uteri secabuntur, elidenturque infantes, et ad ubera pressos filios crudelis victor occidet.

(Vers. 19.)

Et erit Babylon illa gloriosa in regnis, inclyta in superbia Chaldaeorum: sicut subvertit Dominus Sodomam et Gomorrham: non habitabitur usque in finem, et non fundabitur usque in generationem et generationem.

Audivimus Medos, audivimus Babylonem, audivimus inclytam in superbia Chaldaeorum: nolumus intelligere quod fuit, et quaerimus audire quod non fuit. Et haec dicimus, non quod tropologicam intelligentiam condemnemus, sed quod spiritualis interpretatio sequi debeat ordinem historiae: quod plerique ignorantes, lymphatico in Scripturis vagantur errore. Usque in praesentem ergo diem prophetia Babylonis expletur: et sicut subvertit Deus Sodomam et Gomorrham: sic et ista subversa non habitabitur in aeternum. Pro illa enim

Seleuciam et Ctesiphontem urbes Persarum inclytas fecerunt.

(Vers. 20-22.)

Nec ponet ibi tentoria Arabs; nec pastores requiescent ibi: sed erunt ibi bestiae, replebuntur domus eorum draconibus, et habitabunt ibi struthiones, et pilosi saltabunt ibi. Et respondebunt ululae in aedibus ejus, et Sirenae in delubris voluptatis.

In tantum Babylon vastata erit atque deserta, ut ne ad pascua quidem armentorum et pecorum utilis sit. Non enim tendet ibi Arabs Saracenusque tentoria, nec pastores post vestigia gregum fessi labore quiescent: sed inter parietinas et angustias veterum ruinarum habitabunt SIIIM: quod soli LXX bestias transtulerunt: alii ipso nomine quod apud Hebraeos scriptum est, volentes genera daemonum intelligi vel phantasmata. Et replebuntur, inquit, domus, ut nos diximus, draconibus: ut Aquila transtulit, typhonibus, ut Symmachus OHIM, ipsum verbum Hebraicum exprimens: LXX vero et Theodotio clamores, vel sonitus interpretati sunt. Quodque sequitur: Pilosi saltabunt ibi, vel incubones, vel satyros, vel silvestres quosdam homines, quos nonnulli Fatuos ficarios vocant, aut daemonum genera intelligunt. Pro ululis quoque omnes ipsum verbum Hebraicum IIM, soli LXX onocentauros transtulerunt. Sirenae autem THENNIM vocantur, quas nos aut daemones, aut monstra quaedam, vel certe dracones magnos interpretabimur, qui cristati sunt et volantes. Per quae omnia vastitatis et solitudinis signa monstrantur: quod tanta sit depopulatio urbis quondam potentissimae, ut prae multitudine daemonum ac bestiarum nullus in eam audeat pastorum, id est, deserti appetitor intrare. Didicimus a quodam fratre Elamita, qui de illis finibus egrediens, nunc Jerosolymis vitam exigit monachorum, venationes regias esse in

Babylone, et omnis generis bestias murorum ejus tantum ambitu coerceri.

(Cap. XIV.---Vers. 1.)

Prope est ut veniat tempus ejus: et dies ejus non elongabuntur.

Instare dicit tempus quo ab hostibus capienda sit. Post captivitatem quippe Jerusalem, non multum tempus in medio, et a Medis Persisque vastata est.

Miserebitur enim Dominus Jacob, et eliget adhuc de Israel, et requiescere eos faciet super humum suam. De hoc Sophonias plenius loquitur: Lauda, filia Sion; jubila, Israel; laetare et exulta in omni corde, filia Jerusalem: quia abstulit Dominus judicium tuum: avertit inimicos tuos (Soph. III, 14, 15). Significat autem tempus quo Cyrus rex Persarum captivum populum Jerusalem redire permisit. Lege Esdrae librum (I Esdr. I), Aggaeum (Aggaei I) et Zachariam (Zach. I), quando sub Zorobabel, et Jesu sacerdote magno, et Esdra, et Neemia, altare, Templum, muri que urbis exstructi sunt.

(Vers. 2.)

Adjungetur advena ad eos, et adhaerebit domui Jacob, et tenebunt eos populi, et adducent eos in locum suum, et possidebit eos domus Israel super terram Domini in servos et ancillas: et erunt capientes eos qui se ceperant, et subjicient exactores suos.

Multos de diversis gentibus cum populo Judaeorum Jerosolymam venisse conjicimus, credentes Deo Israel, et errorum idola relinquentes. Quod autem reducti sint ad litteras regis, et acceperint munera et impensas Templi, nulla dubitatio est. In hoc solum arctari videtur intelligentia, quomodo possederit Israel in terra Domini

victores quondam suos, et subjecerint exactores, servosque eos habuerint et ancillas. Nisi forte synecdoche totum intelligamus ex parte: quod tantae postea felicitatis fuerint, ut de diversis quoque per circuitum gentibus sibi servorum et ancillarum familias compararint. Potest et in Assueri temporibus intelligi (Esth. IX; Judith. XIII), quando occiso Holoferne hostilis ab Israel est caesus exercitus. Quod haereo litterae, et in more serpentis terram comedo, tuae est voluntatis, qui historicam tantum interpretationem audire voluisti.

(Vers. 3.)

Et erit in die illa cum requiem dederit tibi Dominus a labore tuo, et a concussione tua, et a servitute tua dura quia ante servivisti: sumes parabolam istam contra regem Babylonis, et dices. Sermo dirigitur ad Israelem, quod postquam reversus fuerit Jerusalem, et jugum servitutis excusserit, recordetur potentiae quondam Nabuchodonosor, et culminis Babylonii, miserabilique eum voce deploret: quia ad tantam venerit calamitatem, ut hostibus quoque suis dignus miseratione videatur.

(Vers. 4-7.)

Quomodo cessavit exactor: requievit tributum? Contrivit Dominus baculum impiorum, virgam dominantium caedentem populos in indignatione: plaga insanabili subjicientem in furore gentes, persequentem crudeliter: conquivit et siluit: omnis terra gavisata est et exsultavit.

Vox ista plangentis et miserantis est Israelis, quomodo Dominus quondam victorque terrarum, et tributis cuncta depopulans, contritus sit et redactus in nihil. Ille, inquam, qui fuit baculus impiorum, qui sceptrum et virga regalis omnes furibunde percutiens, cujus plaga non poterat sustineri, qui fugientes quoque crudeliter

persequabatur: quomodo conquievit et humiliatus est, et ad ruinam ejus omnis terra consiluit, vocem tantum laetitiae gestientis emittens?

(Vers. 8.)

Abietes quoque laetatae sunt super te et cedri Libani: Ex quo dormisti, non ascendit qui succidat nos.

Per abietes et cedros Libani principes gentium intellige, qui Nabuchodonosor percutiente succisi sunt, qui et ipsi in vocem laetitiae prorumpentes dicunt: Ex quo ad inferna deductus es, nullus alius potuit inveniri, qui magnos potentesque succideret.

(Vers. 9.)

Infernus subter te conturbatus est, in occursum adventus tui suscitavit tibi gigantes: omnes principes terrae surrexerunt de soliiis suis: cuncti principes nationum universi respondebunt, et dicent tibi.

Haec emphaticōs legenda sunt et scenae modo; non quod facta sint, sed quod fieri potuerint: nisi forte animas regum quos interfecerat, insultantes regi Babylonio occurrisse credimus. Solatium enim malorum est, cum inimicos viderint eadem sustinere.

(Vers. 10, 11.)

Et tu vulneratus es sicut nos, nostri similis effectus es: detracta est ad inferos superbia tua: concidit cadaver tuum, subter te sternetur tineas, et operimentum tuum erunt vermes.

Sermo potentium et principum terrae, quos supra cedros et abietes appellarat, ad regem Babylonium dirigitur in inferis constitutum. Jam non dolemus nos

fuisse succisos, cum et tu eadem securi corrueris. Omnis potentia tua, et in coelum elevata superbia, ad terram detracta est. Ergone et tuum cadaver tineam sustentabit, et scatentium operiet vermium multitudo? Senties per mortem hominis vilitatem, qui Dei in te potentiam praeferebas.

(Vers. 12-14.)

Quomodo cecidisti de coelo, lucifer, qui mane oriebaris: corruisti in terram qui vulnerabas gentes: qui dicebas in corde tuo: In coelum ascendam, super sidera Dei exaltabo solium meum, sedebo in monte testamenti in lateribus Aquilonis; ascendam super altitudinem nubium, ero similis Altissimo.

Pro eo quod nos interpretati sumus ob facilitatem intelligentiae: Quomodo cecidisti de coelo, lucifer, qui mane oriebaris, in Hebraico, ut verbum exprimamus ad verbum, legitur: Quomodo cecidisti de coelo, ulula fili diluculi. Significatur autem aliis verbis lucifer; et dicitur ei quod flere debeat et lugere, qui quondam sic fuerit gloriosus, ut fulgori luciferi comparatus sit. Sicut, inquit, lucifer discutiens tenebras, ardens et rutilus illucescit; sic et tuus progressus in populos et publicum claro sideri similis videbatur; sed cecidisti in terram gentium vulnerator, qui per superbiam loquebaris: Tantam potentiam consecutus sum, ut coelum mihi restet et sidera ut sub pedibus meis superna debeant subjacere. Quamquam Judaei coelum et astra Dei se velint intelligi, ex eo quod sequitur: Sedebo in monte testamenti, id est, in Templo, ubi Dei jura sunt condita, et in lateribus Aquilonis, id est, in Jerusalem. Scriptum est enim: Montes Sion latera Aquilonis (Ps. XLVII, 3). Nec suffecerat superbiae ejus desiderare coelestia, nisi ad tantam prorupisset insaniam, ut Dei sibi similitudinem vindicaret.

(Vers. 15.)

Verumtamen ad infernum detraheris in profundum laci. Qui per superbiam dixerat: In coelum ascendam, ero similis Altissimo, non solum ad infernum, sed ad infernum ultimum detrahitur. Hoc enim significat laci profunditas, pro quo in Evangelio tenebras exteriores legimus, ubi est fletus et stridor dentium (Luc. XIII, 28).

(Vers. 16, 17.)

Qui te viderint, ad te inclinabuntur, teque prospicient (subauditur dicentes): Numquid iste est vir qui conturbavit terram, qui concussit regna, qui posuit orbem desertum, et urbes ejus destruxit; vinculis ejus non aperuit carcerem? Et haec vox insultantium est atque mirantium, quomodo vastator omnium et ipse vastatus sit. Quod autem ait: Vinculis ejus non aperuit carcerem? magnitudo crudelitatis et impietatis exprimitur, ut etiam vinculos teneret in carcere: et non sufficerent miseris catenae, nisi illos et tenebrarum horror includeret.

(Vers. 18, 19.)

Omnes reges gentiam, universi dormierunt in gloria, vir in domo sua. Tu autem projectus es de sepulcro tuo quasi stirps inutilis, pollutus et obvolutus cum his qui interfecti sunt gladio, et descenderunt ad fundamenta laci; quasi cadaver putridum non habebis consortium, neque cum eis in sepultura.

Narrant Hebraei hujusmodi fabulam: Evilmarodach qui, patre suo Nabuchodonosor vivente per septem annos inter bestias, ante regnaverat, postquam ille restitutus in regno est, usque ad mortem patris cum Joachim rege Judae in vinculis fuit: quo mortuo, cum rursus in regnum succederet, et non susciperetur a principibus, qui metuebant ne viveret qui dicebatur extinctus; ut fidem patris mortui faceret, aperuit sepulcrum, et cadaver ejus

unco et funibus traxit. Et est sensus: Sepultis omnibus qui a te interfecti sunt, tu solus insepultus jacebis. Alii vero locum istum sic interpretantur: Omnes animae apud inferos aliquam requiem accipient, tu solus in extremas tenebras religaberis. Omnium enim operieris sanguine, et universorum te cruor premet velut obvolutum sanie mortuorum. Symmachus hunc locum sic transtulit: Etiam cum his qui occiduntur in bello, non mereberis habere consortium sepulturae. Pro eo autem quod nos diximus, quasi stirps inutilis, et in Hebraeo legitur: CHANESER NETHAB, Aquila interpretatus est, quasi sanies polluta. NESER autem proprie virgultum appellatur, quod ad radices arborum nascitur, et quasi inutile ab agricolis amputatur: possumus id ipsum saniem tabemque intelligere. Simulque discimus quod infernus sub terra sit, dicente Scriptura: Usque ad fundamenta laci.

(Vers. 20.)

Tu enim terram tuam disperdidisti, tu populum tuum occidisti.

Juxta LXX Interpretes qui dixerunt: Quia terram meam perdidisti, et populum meum occidisti, quid dicant, nulla dubitatio est. Terram enim Judaeam, et populum ejus Israel Nabuchodonosor interfecit et perdidit. Juxta Hebraicum difficilis intellectus est, quomodo terram suam perdiderit, et populum suum occiderit: nisi forte hoc sensu accipiendum est, eos, quos tibi Deus in correptionem dederat, tu penitus perdidisti. Vel aliter: antiquum Assyriorum regnum, te multum superbiente et elevante contra Deum cervicem tuam, omnino destructum est. Si enim te egisses humiliter, et scisses mensuram tuam, Assyrius et Babylonius hucusque regnaret. Sive hoc modo: tam crudelis fuisti in externos, ut etiam subjectos tibi populos furibundus opprimeres.

(Vers. 21.)

Non vocabitur in aeternum semen pessimorum. Praeparate filios ejus occisioni in iniquitate patrum suorum: non consurgent, nec haereditabunt terram, neque implebunt facies orbis civitatum.

Omnes historiae consentiunt, quod occiso Balthasar nepote Nabuchodonosor, et succedente Dario in regnum Chaldaeorum, nullus de Nabuchodonosor deinceps stirpe regnarit. Hoc ergo Scriptura praedicit, quod in tantam Babylon veniet vastitatem, ut etiam de semine regio nullus remaneat, sed propter impietatem patris omnis soboles deleatur. Pro eo autem quod nos in ultima parte sententiae transtulimus, neque implebunt facies orbis civitatum, in Hebraeo scriptum est pro civitatibus, ARIM, quod nos transferre possumus et adversarios; ut sit sensus: nullus ex semine tuo qui cupiat reparare regnum, adversarius suscitabitur. Secundum Septuaginta Interpretes, qui dixerunt: Semen pessimum, para filios tuos interfectioni propter peccata patris tui, quem sensum habeat, scire non valeo.

(Vers. 22, 23.)

Et consurgam super eos, dicit Dominus exercituum: et perdam Babylonis nomen, et reliquias, et germen, et progeniem, dicit Dominus. Et ponam eam in possessionem hericii, et in paludes aquarum: et scopabo eam in scopa terens, dicit Dominus exercituum.

Babylonem fuisse potentissimam, et in campestribus per quadrum sitam, ab angulo usque ad angulum muri, sedecim millia tenuisse passuum, id est, simul per circuitum sexaginta quatuor, refert Herodotus, et multi alii qui Graecas historias conscripserunt. Arx autem, id est, Capitolium illius urbis, est turris quae aedificata post diluvium, in altitudine quatuor millia dicitur tenere passuum, paulatim de lato in angustias coarctata, ut pondus imminens facilius a latioribus sustentetur.

Describunt ibi templa marmorea, aureas statuas, plateas lapidibus auroque fulgentes, et multa alia quae pene videantur incredibilia. Hoc totum narravimus, ut ostenderemus quod ad iram Dei omnis potentia pulvis sit, et favillae et cineri comparetur. Si liceret introire barbaras nationes, et videre tantae urbis extrema vestigia, videremus possessionem hericii, et paludes aquarum, et vere completum esse quod nunc Isaiae vocibus canitur: Scopabo eam in scopa terens; exceptis enim muris coctilibus, qui propter bestias concludendas post annos plurimos instaurantur, omne in medio spatium solitudo est.

(Vers. 24, 25.)

Juravit Dominus exercituum, dicens: Si non ut putavi, ita erit, et quomodo mente tractavi, sic eveniet ut conteram Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcem eum: et auferetur ab eis jugum ejus, et onus illius ab humero eorum tolletur.

Revertitur ad praesentia, hoc est, ad Sennacherib regem Assyriorum, qui Samariam Judaeamque vastavit, et excepta Jerusalem, delevit per circuitum omnia; et longe post futuris vicilia consociat, ut imminens auferatur metus: quia dicere poterant audientes: Nos praesentem perpatimur obsidionem, iste multis post saeculis ventura promittit. Est igitur ordo prophetiae, quamquam post annos plurimos Babylon destruenda sit, et omne penitus stirpis Assyriorum et Chaldaeae seminarium disperdendum: tamen ut non timeatis vicinam captivitatem, jurat Dominus (cui etiam non juranti credendum est) quod sua aestimatio non fallatur, et quod mente conceperit, irritum non fiat. Hoc autem humano loquitur affectu, quod scilicet non fallatur qui falli non potest: Conteram, inquit, Assyrium in terra mea, et in montibus meis conculcabo eum. Una enim nocte centum octoginta quinque millia exercitus Assyriorum Angelo

vastante deleta sunt (IV Reg. XIX). Et auferetur ab his qui obsidebantur in Jerusalem, jugum ejus, et grave imperium quod omnibus imminebat, et pondus quo premebantur, in ipsum potius retrudetur. Fugiente enim Assyriorum rege in terram suam, liber cum populi reliquiis egressus est Ezechias.

(Vers. 26, 27.)

Hoc consilium quod cogitavi super omnem terram, et haec est manus extenta super universas gentes. Dominus enim exercituum decrevit, et quis poterit infirmare? Et manus ejus extenta, et qui avertet eam?

Hoc loco quidam arbitrantur generalem esse contra omnem orbem prophetiam, et quod vastitas Babylonis et Assyriae civitatis typus sit consummationis mundi. Quibus nequaquam contradicimus, dum sciamus, hic omnem terram Assyriorum proprie significari, et universas gentes socias regis Assyrii demonstratas. Quidquid autem a Domino decretum est, nullius virtute prohibetur. Et extentam manum ejus, et ad percutiendum paratam, nemo poterit coercere.

(Vers. 28.)

Anno quo mortuus est rex Achaz, factum est onus istud.

Quatuor reges Judaeae titulo Prophetae legimus esse praepositos: Oziam, Joatham, Achaz, et Ezechiam, singulos sibi ordine et sobole succedentes, quorum Oziam mortuum supra legimus, referente Isaia: Anno quo mortuus est rex Ozias, vidi Dominum sedentem super solium excelsum et elevatum. Ex quo intelligimus et Visionem sedentis Domini, et ea quae praecipiuntur Prophetae, usque ad eum locum ubi scriptum est (Cap.

VI): Sicut terebinthus et sicut quercus quae expandit ramos suos: semen sanctum erit germen ejus, sub Joatham rege prophetatum (Ibid., VII). Tertius succedit Achaz filius Joatham filii Oziae regis Juda, sub quo ascendit Rasin rex Syriae, et Phacee filius Romeliae, rex Israel, in Jerusalem ad praeliandum contra eam, et reliqua quae Scriptura commemorat. Igitur sub Achaz usque ad praesentem locum, quem nunc exponere nitimur, omnia quae in medio posita sunt, vaticinata cognoscimus: quo mortuo quartus, id est, ultimus succedit Ezechias, sub quo omnis usque ad finem textitur liber.

(Vers. 29.)

Ne laeteris Philisthaea omnis tu, quoniam comminuta est virga percussoris tui: de radice enim colubri egredietur regulus, et semen ejus absorbens volucrem.

Naturale est quod dicimus: mortuo rege adversarum gentium, semper laetantur inimici, ex rebus novis bella civilia et seditiones ac regnandi imperitiam praestolantes. Mortuo igitur Achaz peccatore, qui ambulaverat in viis regum Israel, et cognatione eis fuerat copulatus, intelligimus Philisthaeos e vicino fuisse laetatos, et insultasse Israeli, quod maturo rege perditio, Ezechiae juveni subjacerent. Philisthaeos autem, ut supra diximus, Palaestinos significat, quos alienigenas Vulgata scribit editio: cum hoc non unius gentis, sed omnium externarum gentium vocabulum sit. Ne, inquit, laeteris, o Philisthaea, ne insultes populo meo, quod percussoris tui Achaz virga confracta sit; quod baculus qui te ferire solitus erat, videatur morte contritus; quod coluber interfectus. Pro hoc enim nocentior nascetur Ezechias regulus, quem Graeci vocant basiliscum, qui te suo aspectu interliciat, et spiritu oris occidat. Quomodo enim nulla avis reguli aspectum potest illaesa transire: sed quamvis procul fuerit, ejus ore sorbetur: ita et tu a conspectu regis Ezechiae totus peribis. Et pulchre servavit

metaphoram: quia enim serpentem et regulum nominarat, ore ejus et spiritu dicit volucres devorari. Quod autem nullus regum Juda sic percusserit Philisthiim, quomodo eos depopulatus est Ezechias, audi Regum librum: Ipse percussio Philisthiim usque ad Gazam, et usque ad terminos ejus: a turre custodum usque ad urbes munitas (IV Reg. XVIII, 8). Pro eo autem quod nos transtulimus absorbens volucrem, et in Hebraeo scriptum est SARAPH MOPHETH, interpretari potest, serpens volans: ut sit sensus: de radice colubri nascetur regulus, et fructus illius, id est, reguli serpens volans, ut draconem volantem intelligas.

(Vers. 30.)

Et pascentur primogeniti pauperum, et pauperes fiducialiter requiescent. Cum te percusserit regulus, et draco volans tuos terminos devastaverit, nequaquam insidiaberis Judae, et pauperculum populum meum tua fraude terrebis; sed pressus propriis angustiis, flebis calamitatem tuam. Humiles autem et pauperes, qui non in divitiis et in potentia, sed in meo nomine confidebant, segura pace requiescent, et nullius hostis impetum formidabunt.

Et interire faciam in fame radicem tuam, et reliquias tuas interficiam.

Totum per figuras loquitur. Est autem sensus, quod, populo Dei fiducialiter requiescente, siccetur radix Philisthiim, et omnes reliquiae consumentur.

(Vers. 31.)

Ulula porta, clama civitas, prostrata est Philisthaea omnis: ab aquilone enim fumes veniet, et non est qui effugiat agmen ejus.

Portam vocat pro his qui in porta sunt, et civitatem pro habitatoribus civitatis. Sermonem quoque dirigit ad urbes Palaestinarum quod ejulare debeant, et lugere veniente Senacherib, et torrentis modo cuncta vastante. Sub rege enim Ezechia venit Assyrius, et inter caeteras nationes vastavit Philisthaeos. Ad quos loquitur Jeremias: Ecce aquae ascendent ab aquilone, et erunt quasi torrens inundans: et operient terram et plenitudinem ejus, urbem et habitatores ilius (Jerem. XLVII, 2). Ab aquilone enim venit Assyrius, et de ejus ardore egredientes, Ninivem et nationes caeteras subjugantes. Eo tempore quo haec canebantur, fumes ascendebat in excelsum, id est, rumor in populos vagabatur per ordinem cunctarum gentium, Phoenices quoque et Palaestinos esse vastandos.

(Vers. 32.)

Quid respondebit nuntiis gentis? quia Dominus fundavit Sion, et in ipsa sperabunt pauperes populi ejus.

Quia dixerat, Nullus est qui effugiat agmen ejus, videbatur in generali sententia etiam Judas esse comprehensus. Si; inquit, quaesierint Angeli gentis Assyriae, quare solus Judas evaserit, respondete eis, quia Dominus fundaverit Sion, et ipse humilem populum sua virtute protexerit: Pro Angelis LXX transtulerunt reges, unius ALEPH litterae errore decepti.

(Cap. XV.---Vers. 1.)

Onus Moab: quia nocte vastata est Ar, Moab conticuit: quia nocte vastatus est murus, Moab conticuit.

De onere, et pondere semel dixisse sufficiat. Hoc tantum breviter admoneo, quod onus semper tristia consequantur. Visionem autem vel statim laeta, vel in fine laeta post tristia. Moab provincia est Arabum, in qua fuit Balac filius Beor (Num. XXII); qui conduxit hariolum

Balaam de Mesopotamia, ut malediceret Israel, ubi et initiatus est populus Beelphegor (Ibid., XXV). Hujus metropolis civitas AR, quae hodie ex Hebraeo et Graeco sermone composita Areopolis nuncupatur; non ut plerique existimant quod --- id est, Martis civitas sit. Interpretatur autem Ar et --- id est adversarius. Quantae autem fuerit potentiae, Jeremias testatur (Jerem. XLVIII, 2, 7 et seqq.), dicens: Non est ultra exsultatio in Moab. Et iterum: Habuisti fiduciam in munitionibus tuis, et in thesauris tuis. Et iterum: Fertilis fuit Moab ab adolescentia sua, et requievit in faecibus suis, nec transfusus est de vase in vas, et in transmigrationem non abiit, et idcirco permansit gustus ejus in eo, et odor ejus non est immutatus. Et in alio loco (Ibid., 25): Quomodo fracta est virga fortis, baculus gloriosus? Et post modicum: Audivimus superbiam Moab, superbus est valde. Sublimitatem ejus, et arrogantiam, et superbiam, et altitudinem cordis illius ego scio, ait Dominus, et jactantiam ejus. Sicut ergo contra Babylonem, et Philisthiim Propheta vaticinatus est, quod oppresserit populum Judaeorum; ita nunc vastitas praedicitur Moabitarum, id est, Arabiae; ab Assyriis, et Babyloniis. Ab utraque enim gente vastati sunt, eo tempore quo Sennacherib captivum duxit Israel, et quando Nabuchodonosor subvertit Jerusalem (IV Reg. XVII et XXV). Insultaverat enim ad utramque hostem Ephraim et Judae, dicente Jeremia: Allidet manum Moab in vomitu suo, et erit in derisum etiam ipse. Fuit enim in derisum tibi Israel, quasi inter fures reperisses eum (Jerem. LXVIII, 26, 27). Propter verba ergo tua, quae adversus illum locutus es, captivus duceris. Quod autem ait: Nocte vastata est AR, Moab conticuit, decorum invectionis principium, ut vastaretur in tenebris; qui de incestu patris nocte conceptus est. Nisi forte noctem pro magnitudine terroris accipimus: et credendum, quia sibi confidebat in muris, insidiis eam, et cuniculis fuisse superatam. Audivi quemdam Areapolitem, sed et omnis civitas testis est, motu terrae magno in mea infantia,

quando totius orbis littus transgressa sunt maria, eadem nocte muros urbis istius corruisse.

(Vers. 2.)

Ascendit domus, et Dibon ad excelsa in planctum super Nabo, et super Medaba Moab ululabit.

Ne molestum tibi sit quod per historiae viam gradior, ut enim hoc facerem, ipse voluisti. Subauditur autem, domus regia, et urbs Dibon ad idola quae in editis posita sunt ascendit: super Nabo, et super Medaba, nobiles civitates, ululabit universa provincia. In Nabo enim erat Chamos idolum consecratum, quod alio nomine appellatur Beelphegor.

In cunctis capitibus ejus calvitium, omnis barba radetur. Apud antiquos barbae capitisque rasura luctus indicium fuit. Per haec ergo magnitudo moeroris ostenditur, Jeremia contra Moab eadem conclamante: Omne caput calvitium, et omnis barba radetur, et in cunctis manibus colligatio, et super omne dorsum cilicium (Jerem. XLVIII, 37).

(Vers. 3.)

In triviis ejus accincti sunt sacco; super tecta ejus, et in plateis ejus omnis ululatus descendet in fletum.

Non erunt privatae lacrymae, publicum luctum publica lamenta resonabunt; nec matronae, nec virgines, nec aetas parva puerorum, nec fracti senum gressus tenebuntur domibus, pudorem et imbecillitatem extrema captivitas nesciet.

(Vers. 4.)

Clamabit Esebon et Eleale.

Nomina civitatum Moabiticae provinciae, quarum Esebon urbs fuit quondam regis Amorrhaeorum, de qua idem Jeremias, Ignis egressus est de Esebon, et flamma de medio Seon. Interpretatur autem Esebon, cogitatio, et ideo Jeremias alludens ad nomen, contra Esebon, ait, cogitaverunt mala (Jerem. XLV.)

Usque Jaza audita est vox eorum. Urbs Jaza Mortuo mari imminet, ubi est terminus provinciae Moabitarum. Hoc ergo indicat, quod usque ad extremos fines ululatus provinciae personabunt. Unde et Jeremias ait: De clamore Esebon, usque Eleale et Jaza dederunt vocem suam (Jerem. XLVIII, 34).

Super hoc expediti Moab ululabunt, anima ejus ululabit sibi. Verbum Hebraicum ELUSE, pro quo Aquila ἑξῶμους, id est, expeditos, et exertis humeris, Symmachus accinctos interpretatus est, quidam putant non viros, sed nomen urbis intelligi, quae hodie appellatur Eluza, et est in Moabitidis partibus sita. Possumus autem et hoc dicere, quod universa pugnantium fortitudo corruerit, et mutuis fletibus omnis terra resonarit. Sin autem Eluse, ut Aquila voluit, exertis humeris intelligantur, ille nobis sensus suggeritur, quod ad plangendum cuncti nudaverint pectora.

(Vers. 5.)

Cor meum ad Moab clamabit.

Propheta loquitur dolentis affectu, vel quod hostes quoque creatura Dei sint, in quos tot mala superveniant: vel quod tantis calamitatibus opprimendi, ut etiam inimicis miserabiles fiant. Idipsum Jeremias ait: Propterea cor meum ad Moab quasi tibia resonabit.

Vectes ejus usque ad Segor vitulam conternantem. Et Jeremias: A Segor, inquit, usque ad Oronaim vitulam

conternantem. De hac et in libris Quaestionum Hebraicarum diximus, et nunc breviter annotamus, quod ipsa sit quinta urbs post Sodomam, et Gomorrham, Adamam, et Seboim, quae ad preces Lot parva servata est. Appellaturque Bala, id est, absorpta, tradentibus Hebraeis, quod tertio terrae motu prostrata sit. Ipsa est quae hodie Syro sermone vocatur Zoor, Hebraeo Segor, utroque parvula. Possumus vitulam conternantem pro perfecta aetate accipere. Sicut enim tricesimus annus in hominibus, ita in pecudibus ac jumentis tertius robustissimus est. Vectes quoque pro terminis, et robore intellige, eo quod Segor in finibus Moabitarum sita sit, dividens ab eis terram Philisthiim.

Per ascensum enim Luith flens ascendet. Et Jeremias: Per ascensum Luith plorans ascendet in fletum. Intelligimus autem clivum esse itineris quod ducit ad Assyrios, et per hoc captivitatem significari.

Et in via Oronaim clamorem contritionis levabunt. Rursum Jeremias: Vox clamoris Oronaim, vastitas, et contritio magna. Longum est, si velim de singulis dicere, cum perspicuum sit vel urbium in Moab, vel locorum esse nomina, quae deserunt transmigrantes.

(Vers. 6.)

Aquae enim Nemrim desertae erunt.

Hoc oppidum super mare Mortuum est, salsis aquis, et ob hoc ipsum sterilibus. Sive autem allusit ad nomen, sive quod ante non fuerat, post vastitatem accidit, ut etiam aquae in amaritudinem verterentur.

Quia aruit herba, defecit germen, viror omnis interiit. Non ut quidam putant, vere propter steriles Nemrim aquas omnis herba exaruit, sed per metaphoram Scriptura loquitur. Et est sensus, in cuncto Moab aquae

Nemrim erunt salsae et amarae; quomodo ibi nulla herba pullulat, sic totam provinciam siccitas consequetur, id est, a Segor usque ad Oronaim, a finibus usque fines. Id ipsum Jeremias: Aquae Nemrim pessimae erunt (Jerem. XLVIII, 34).

(Vers. 7.)

Secundum magnitudinem operis, et visitatio eorum: ad torrentem salicum ducent eos.

Pro salicibus in Hebraeo legimus ARABIM, quod potest et Arabes intelligi, et legi ORBIM, id est, villa in finibus eorum sita, cujus a plerisque accolae in monte Oreb Eliae praebuisse alimenta dicuntur: quod nomen propter ambiguitatem transfertur et in corvos, atque Occidentem, locaque campestria. Est autem sensus: juxta morbi magnitudinem erit visitatio. Visitationem hic non pro remedio, sed pro plaga accipe. Visitabo, inquit, in virga iniquitates eorum, et in verberibus peccata eorum (Ps. LXXXVIII, 33). Torrentem salicum, Babyloniae accipe flumina, de quibus David, In salicibus in medio ejus suspendimus organa nostra (Ps. CXXXVI, 2): sive vallem Arabiae, per quam pergitur ad Assyrios.

(Vers. 8.)

Quoniam circuibit clamor terminum Moab, usque ad Agallim ululatus ejus, et usque ad puteum Elim clamor ejus.

Eadem prope omnia, et Jeremias scribit. Sunt autem urbes, et loca Moabitarum, in quibus clamor, et ejulatio captivi populi describitur.

(Vers. 9.)

Quia aquae Dibon repletae sunt sanguine.

Ubi prius erat luxuria propter irriguos agros, et fontes jugiter emanantes, ibi prae multitudine interfectorum rivi sanguinis fluent.

Ponam enim super Dibon additamenta his qui fugerint de Moab leonem, et reliquiis terrae. Ne quis Scriptoris vitium putet, et errorem emendare dum vult, faciat, una urbs et per M, et per B, litteram scribitur: E quibus Dimon, silentium interpretantur; Dibon, fluens. Indito utroque nomine propter latices qui tacite fluant, usque hodie indifferenter et Dimon et Dibon hoc oppidulum dicitur. Quod autem ait: Ponam super Dibon additamenta, et quaestionem facere videbatur, quid esset, sequenti versiculo demonstravit dicens: His qui fugerint de Moab leonem, et reliquiis terrae: ut etiam qui fuga lapsi sunt, a bestiis consumantur. Quamquam et per metaphoram leonem, regem hostium possumus intelligere, ut potentiam ejus quasi rugitum nemo possit evadere.

(Cap. XVI.---Vers. 1.)

Emitte Agnum, dominatorem terrae, de petra deserti ad montem filiae Sion.

Quod interpretamur, non est Historia, sed prophetia. Omnis autem prophetia aenigmatibus involvitur, et praecisis sententiis, dum de alio loquitur, transit ad aliud: ne si ordinem Scriptura conservet, non sit vaticinium, sed narratio. Et est sensus: O Moab, in quam desaeviturus est leo, et de qua ne reliquiae quidem salvari poterunt, habeto solatium hoc: Egredietur de te Agnus immaculatus qui tollat peccata mundi, qui dominetur in orbe terrarum. De petra deserti, hoc est, de Ruth, quae mariti morte viduata, de Booz genuit Obed et de Obed Jesse, et de Jesse David, et de David Christum. Montem autem filiae

Sion, aut ipsam urbem Hierosolymam interpretabimur, aut juxta sacratam intelligentiam, Ecclesiam, quae sit in virtutum culmine constituta.

(Vers. 2.)

Et erit, sicut avis fugiens, et pulli de nido avolantes, sic erunt filiae Moab in transcensu Arnon.

Redit ad ordinem quem ceperat: Cum posuero, inquit, his qui fugerint de Moab, et reliquiis terrae leonem saevissimum, qui eorum artus, ossaque confringat, tunc pavidii avolabunt, et omnes filiae, id est, villae, et urbes provinciae Moab, in transcensu Arnon migrabunt, qui est terminus Amorrhaeorum, et Moabitarum. Transcensum autem et hic ponens, captivitatem significat.

(Vers. 3, 4.)

Ini consilium, coge concilium: pone quasi noctem umbram tuam in meridie, absconde fugientes, et vagos ne prodas. Habitabunt apud te profugi mei: Moab, esto latibulum eorum a facie vastatoris, finitus est enim pulvis, consummatus est miser, defecit qui conculcabat terram.

Pro misero in Hebraico legitur SOD, quod potest et vastator intelligi. Loquitur autem ad Moab, ut consilium salutis inveniat, et senibus congregatis, cogat salutare concilium. Vis, inquit, salvus esse, et Dei misericordiam promereri? In clara luce, et aperta fuga populi mei, tu quasi nox et umbra esto, suscipe fugientes, vagosque ne prodas. Et hoc quare dixerit, statim infert: Habitabunt apud te profugi mei. Vastata enim Jerusalem, et omni Judaea quae confinis est Moabitis, ad te meus populus transmigrabit. Esto igitur latibulum eorum, nec timeas impetum vastatoris, quia sicut pulvis cito transibit: et depopulator universae terrae, qui conculcabat eam, et suis pedibus subiciebat, aura flante disperiet. Quidam

locum hunc male de Antichristo interpretantur, ut putent Sanctos eo tempore propter viciniam urbis Hierosolymae ad Arabas transituros, et nunc eis praecipere, ne prodant fugientes ad se.

(Vers. 5.)

Et praeparabitur in misericordia solium, et sedebit super illud in veritate, in tabernaculo David, judicans et quaerens iudicium, et velociter reddens quod iustum est.

Hebraei locum istum sic interpretantur: Fugato Assyrio, regnabit Judae Ezechias vir iustus, et retinebit solium David, subjectum sibi populum Dei judicans in veritate. Alii de Christo intelligunt. Finito Antichristi pulvere, et vastatore sublato, qui conculcabat universam terram, rex Christus adveniet, qui sedebit in tabernaculo David, et in die iudicii reddet cunctis pro operibus suis. Nec est ulla dubitatio, quin capitulum hoc de Christo vaticinetur. Sed nos in primo adventu idipsum intelligere possumus, atque in Ecclesiae tabernaculo demonstrare, quod in omni terra Moab Ecclesiarum tropaea surgentia Christi testentur imperium.

(Vers. 6, 7.)

Audivimus superbiam Moab, superbus est valde: superbia ejus, et arrogantia ejus, et indignatio ejus, plusquam fortitudo ejus. Idcirco ululabit Moab ad Moab, universus ululabit: his qui laetantur super muros cocti lateris, loquimini plagas ejus.

Rursum ad praesentia redit, et superbiae arguit Moab, quod multo plus elatus sit quam ejus fortitudo poscebat, et propter hanc superbiam ululaturus sit Moab ad Moab, id est, populus ad urbem, vel metropolis ad provinciam, et cuncta ululatus terra resonabit super muros cocti lateris, de quibus et Jeremias ait: Ideo super

Moab ejulabo, et ad Moab universum clamabo, ad viros muri fictilis lamentantes (Jerem. XLVIII, 31). Per haec autem et potentiam pristinae felicitatis, et plagas repentinae subversionis ostendit.

(Vers. 8.)

Quoniam suburbana Esebon deserta sunt: vinea Sabama.

Inter Esebon et Sabama vix quingenti passus sunt, et per metaphoram vineae, omnis provinciae significat vastitatem.

Domini gentium exciderunt flagella ejus.

Servat translationem quam coeperat, ostendens reges gentium, qui vastaverant Moab, omnes viculos castellaque depopulatos.

Usque ad Jazer pervenerunt: erraverunt in deserto: propagines ejus relictas sunt: transierunt mare.

Flagella et propagines populum fugitivosque ejus intellige: et transitum maris captivitatem in Babylonem, de qua postea lecturi sumus, Onus deserti maris.

(Vers. 9.)

Super hoc plorabo in fletu Jazer, vinea Sabama: inebriabo te lacryma mea, Esebon et Eleale.

Vox plangentis Prophetas, et magnitudinem vastitatis lacrymarum magnitudine contestantis, flentisque vineam Jazer, et Sabama, et Esebon, et Eleale, urbes quondam validissimas, Assyrio putante succisas.

Quoniam super vindemiam tuam, et super messem tuam vox calcantium irruit.

Calcatores uvarum et vindemiae laetitiam congregantes, hostium exercitus intellige, et quod in ipso laetitiae tempore captivitatis tempus advenerit.

(Vers. 10.)

Et auferetur laetitia, et exsultatio de Carmelo. Idioma Scripturarum est, quod semper Carmelum montem opimum, atque nemorosum, qui Ptolemaidi imminet, et in quo oravit Elias, fertilitati et abundantiae comparet, ac per hoc significat omnem laetitiam, et fertilitatem de uberrimis quondam urbibus auferendam.

Et in vineis non exsultabit, neque jubilabit. Subauditur prior vindemiator, id est, colonus Moabitidis provinciae. Denique statim subiecit:

Vinum in torculari non calcabit qui calcare consueverat: vocem calcantium abstuli.

Nequaquam in vindemia laetus vindemiator celeuma cantabit, sed ubique hostilis vastitas, et victorum orietur clamor.

(Vers. 11.)

Super hoc venter meus ad Moab quasi cithara sonabit, et viscera mea ad murum cocti lateris.

Ne quis putaret planctum Prophetiae exsultationis indictum, per quam inimicos populi Israel gauderet esse captivos, ex affectu, et ex intimo cordis dolore, et potentissimam quondam urbem subrutam lugere se dicit.

(Vers. 12.)

Et erit, cum apparuerit quod laboravit Moab super excelsis suis, ingrediatur ad sancta sua, ut obsecret, et non valebit. Ultima miseria est, nec in his, quos semper venerata est, habere subsidium. Deserta, inquit, viribus tuis, et cunctis propugnatoribus interfectis, perges ad idola, delubra veneraberis, nec in illis reperies auxilium, quibus vastitas tecum communis adveniet.

(Vers. 13.)

Hoc verbum quod locutus est Dominus ad Moab ex tunc.

Ex quo putas tempore? Videlicet ex eo, quo creatus est Moab. Et Dominus ait: Moabitarum et Ammonitarum non intrabunt in Ecclesiam Dei (Deut. XXIII, 3). Sive ex tunc pro antiquo tempore intelligamus, quod olim divina sententia ista decreta sint, non quod praescientia Dei causam vastitatis attulerit; sed quod vastitas futura Dei majestati praenota sit.

(Vers. 14.)

Et nunc locutus est Dominus, dicens: In tribus annis quasi anni mercenarii, auferetur gloria Moab super omni populo multo, et relinquetur parvus et modicus nequaquam multus.

Prophetia ista, ut supra diximus, mortuo Achaz contra Moabitas dirigitur, regnante Ezechia, sub quo decem tribus a Sennacherib rege Assyriorum in captivitatem ductae sunt. Itaque sicut mercenarius solis exspectat occubitus, et diebus ac noctibus finem operis praestolatur, ut statutam mercedem accipiat: sic et post tres annos et Moab, Assyrio veniente, delebitur, et vix pauci relinquentur in terra, qui subrutas habitent civitates, et desertos agros exerceant. Potest et de Babylonica captivitate praedici, quod post captam

Jerusalem, et transitum annorum trium, Moab a Chaldaeis vastanda sit, sive quod in trium annorum spatio nulla eis danda sit requies.

(Cap. XVII.---Vers. 1.)

Onus Damasci: Ecce Damascus desinet esse civitas: et erit sicut acervus lapidum in ruina. Derelictae civitates Aroer gregibus erunt, et requiescent ibi, et non erit qui exterreat. Et cessabit adjutorium ab Ephraim, et regnum a Damasco, et reliquiae Syriae sicut gloria filiorum Israel erunt, dicit Dominus exercituum.

Post Babylonem et Philisthaeos et Moab, ad Damascum, id est, Aram sermo convertitur, quae et ipsa regalis quondam civitas fuit, et in omni Syria tenuit principatum: necdum florebant Antiochia et Laodicia et Apamia, quas urbes, post Alexandrum et Macedonum imperium, auctas esse cognovimus. Quia igitur semper decem tribubus contra Judam praebebat auxilium, ut Regum et Paralipomenon narrat historia: etiam ipsis vastitatem ab Assyriis appropinquare significat, dicente rege Assyriorum: Cepi Arabiam, et Damascum, et Samariam. Sicut enim illas cepi, et universa regna, capiam et te. Et in Regum volumine legimus: Ascendit rex Assyriorum Damascum, et cepit eam, et transtulit in Cyrenem (IV Reg. XVI, 9). Rasin quoque interfecit, qui erat rex Damasci: quae omnia, Ezechia Hierosolymis regnante, perpressa est. Ecce, inquit, Damascus desinet esse civitas; jam vicina captivitas est: jam Assyrius suum movit exercitum. Et erit sicut acervus lapidum in ruinam, ut tantummodo parietinae ac pristinae potentiae vestigia in ruinarum magnitudine demonstrantur. Derelictae civitates Aroer gregibus erunt. Aroer, myrice interpretatur, quae proprie arbor, in solitudine et salsa humo nascitur, et per hoc vastitas demonstratur. Requiescent ibi, subauditur greges, et non erit qui exterreat. Tanta enim erit solitudo, ut nec insidiator timendus sit. Et cessabit adjutorium ab

Ephraim: nequaquam decem tribus in illa contra Judam habebunt auxilium. Et regnum a Damasco; ἀπὸ κοινοῦ (a vulgata sive communi editione) subauditur, cessabit. Quando autem dicit cessare regnum et quiescere, non perpetuam significat vastitatem, sed aufert in praesens potentiam, per quam in omni Syria ante regnabat. Et reliquiae Syriae sicut gloria filiorum Israel erunt, dicit Dominus exercituum. Quomodo, inquit, decem tribus Assyrio populante deletae sunt, et omnis gloria earum in captivitatem ducta est: sic pauci, qui in Damasco resederint, immutabuntur, et habebunt gentis gloriam sociae. Gloriam per ironiam dictam accipe, pro ignominia. Hoc autem totum fiet, quia Dominus locutus est, cujus verba irrita esse non possunt. Quidam hanc prophetiam eandem putant esse, quam in Jeremia legimus: Dissoluta est Damascus, versa est in fugam, tremor apprehendit eam, angustia et dolores tenuerunt eam quasi parturientem (Jerem. XLIX, 24, 27). Et iterum: Succendam ignem in muro Damasci, et devorabit moenia Benadab. Sed sciendum quod ab Jeremia Babylonia captivitas Damascenae urbis describitur, id est, paucorum quos Assyriorum rex reliquerat in ea. Isaias autem vicinam ab Assyriis captivitatem nuntiat. Alii aestimant de Romana captivitate praedici, quoniam et Judaeorum captus est populus; et Damascus cui imperabat Areta, similem sustinuit servitutem: ut cuncta quae super eam scripta sunt, ad Christi tempus, et ad Apostolorum mysteria transferantur.

(Vers. 4.)

Et erit in die illa, attenuabitur gloria Jacob, et pingues carnes ejus marcescent.

Quando, inquit, Damascus capta fuerit, et civitas esse desierit, et talis eam gloria coronaverit, qualis coronavit Israel, id est, decem tribus: tunc omne praesidium, et pinguis carnes, et refugium

emarcescet Jacob: nequaquam enim habebit, quibus junctis vastet Jerusalem. Legimus supra quod ascenderit Rasin rex Syriae et Phacee Filius Romeliae, rex Israel, in Jerusalem, ad praeliandum contra eam: nuntiatumque sit domui David: Requievit Syria super Ephraim, de quibus Propheta loquitur ad Achaz: Noli timere, et cor tuum ne formidet a duabus caudis titionum fumigantium horum, in ira furoris Rasin regis Syriae, et filii Romeliae, eo quod consilium inierit contra te Syria pessimum Ephraim et filius Romeliae.

(Vers. 5, 6.)

Et erit sicut congregans in messe quod restiterit, et brachium ejus spicas leget: et erit sicut quaerens spicas in valle Raphaim. Et relinquetur in eo sicut racemus, et sicut excussio oleae duarum aut trium olivarum in summitate rami, sive quatuor aut quinque in cacuminibus ejus fructus ejus, dicit Dominus Deus Israel.

Qui praesentem Damasci vastitatem sub Romano intelligunt regno, haec de Apostolis significata contendunt, quod quomodo paucae spicae et olivae remanere soleant in agro vel in arboribus, sic reliquiae Israel salventur; maxime quia sequatur: In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient, id est, ad Christum. Duas olivas, et tres, et quatuor, et quinque, quatuordecim Apostolos interpretantur, id est, duodecim qui electi sunt, et tertiumdecimum Jacobum, qui appellatur frater Domini; Paulum quoque Apostolum vas electionis (Act. VII). Qui vero Assyriorum temporibus putant completa quae dicta sunt, hoc volunt intelligi, quod sub Assyria captivitate Damascus non sit omnino deleta, sed translatis quibusdam in Cyrenem, alia pars cultorum terrae dimissa sit, quae et ipsa postea Babylonio vastante deleta est: donec sub Macedonibus et Ptolemaeis rursus instauraretur, et in adventu Christi

esset quidem civitas, sed non tantae potentiae quantae antea fuerat. Et est sensus: tam pauci remanebunt in Damasco, quam solent post messorum paucae remanere spicae, quas in valle Raphaim latissima et potentissima solent pauperes legere: vel in olea paucae olivae, quae diligentiam legentis evaserint.

(Vers. 7, 8.)

In die illa inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient. Et non inclinabitur ad altaria, quae fecerunt manus ejus, et quae operati sunt digiti illius: et non respicient lucos et delubra.

Hoc Christi temporibus putant esse completum, quando destructo regno Damasci, perpetuum Salvatoris successit imperium, et idololatriae error est imminutus. Pia quidem voluntas interpretantium, sed non servans historiae ordinem. Nos autem dicimus, quod subversa Damasco, et decem tribubus ductis in Assyrios, residui tribuum qui erant ex Israel, ad Ezechiae litteras conversi sint ad cultum Dei, et ad templum Jerusalem advenerint, sicut Paralipomenon narrat historia (II Par. III). Deleta ergo Damasco, convertentur homines ad factorem suum, id est, ad eum qui eos creavit, et oculi eorum nequaquam idola quae fecerant in Bethel et in Dan, sed Deum respicient, contemnentes delubra et altaria, quae operati sunt digiti eorum.

(Vers. 9.)

In die illa erunt civitates fortitudinis ejus derelictae sicut aratra, et segetes quae derelictae sunt a facie filiorum Israel, et erit deserta.

Hoc non loquitur contra Damascum, sed contra decem tribus, quae vocabantur Israel; ut quomodo ad adventum ex Aegypto populi Dei, omnes gentes quae

incolebant terram repromissionis, subito pavore conterritae aratra dimiserunt, acervosque frugum et media opera, salutem pedibus requirentes: sic et terra Israel multo tempore desolata permaneat. Unde miror pro aratris et acervis frugum voluisse Aquilam interpretari, testam et Emir; Symmachum, silvam et Amir; LXX, Amorrhaeos et Evaeos. Solus Theodotio Hebraicum verbum posuit, ARS ET EMIR: quod apud eos emendatius legitur HORES ET AMIR, id est, vomeres et acervi segetum.

(Vers. 10.)

Quia oblita es Dei Salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata.

Ista, inquit, perpetieris, o Israel, quia reliquisti Deum Salvatorem tuum, qui te liberavit ex Aegypto, qui tibi gentes subjecit inimicas: et adjutoris tui non es recordata.

Propterea plantabis plantationem fidelem, et germen alienum seminabis. Hoc pressius et per ironiam legendum. Quia, inquit, oblita es Dei Salvatoris tui, et fortis adjutoris tui non es recordata: num idcirco plantare debebis plantationem fidelem, et non potius alienum seminare germen, quod hostis eripiat? Vel certe sic: filios meos, qui de populi mei stirpe generati sunt, ideo fundasti in terra, ut eos alienos et pessimos facias.

(Vers. 11.)

In die plantationis tuae labrusca, et mane semen tuum florebit. Ablata est messis in die haereditatis, et dolebit graviter.

Hos, inquit, operum tuorum fructus capies: vitis tua Sorec degenerabit in labruscam, semen tuum spem promittet in germine; sed cum maturitas advenerit, ab

alio demetetur. Et tunc dolebis graviter, quando sperata et pene jam tenta perdidideris.

(Vers. 12-14.)

Vae multitudini populorum multorum, ut multitudo maris sonantis: et tumultus turbarum, sicut sonitus aquarum multarum: sonabunt populi, sicut sonitus aquarum inundantium: et increpabit eum, et fugiet procul: et rapietur sicut pulvis montium a facie venti, et sicut turbo coram tempestate. In tempore vesperae: et ecce turbatio in matutino, et non subsistet. Haec est pars eorum, qui vastaverunt nos, et sors diripientium nos.

Qui superiorem Damasci captivitatem a Romanis illatam aestimant, et hoc quod scriptum est: Inclinabitur homo ad factorem suum, et oculi ejus ad Sanctum Israel respicient, ad Christi, et Apostolorum tempora referunt. Nec non illud quod sequitur: Plantabis plantationem fidelem, et germen alienum seminabis: in die plantationis tuae labrusca, et caetera, de infidelitate sentiunt Judaeorum. Et hoc capitulum quod nunc proposuimus, super Ethnicis interpretantur, qui persequuntur Ecclesiam. Illud quoque quod sequitur, Increpabit eum, et fugiet procul, de diabolo accipiunt, tropologica interpretatione vastitatem persecutorum, et daemonum demonstrantes. Nos autem coeptum sequimur ordinem, et historica fundamenta historico culmine protegimus. Vae, inquit, universis gentibus, quae militaverunt contra populum meum, quarum tantus impetus fuit, ut maris fluctibus coaequandus sit. Sed cum venerint saevientes, et inundaverint terram meam, tunc princeps earum Sennacherib ab eo fugiet increpatus, et sicut pulvis vento raptante dispergitur, et turbo in sublime volvitur in tempestate: sic ille appropinquabit quidem Jerusalem, obsidens eam: sed percutietur ab Angelo; veniet mane, et deletum potentiae suae videbit exercitum. Et haec erit pars eorum qui vastaverunt nos. Hoc Propheta loquitur vel

ex persona populi, vel se ipsum jungens genti suae (IV Reg. XIX, 35, 36). Postea legimus: Egressus est Angelus Domini, et percussit in castris Assyriorum centum octoginta quinque millia: et surrexerunt mane, et ecce omnes cadavera mortuorum. Et egressus est, et abiit, et reversus est Sennacherib rex Assyriorum et habitavit in Ninive.

(Cap. XVIII, Vers 1.)

Vae terrae cymbalo alarum quae est trans flumina Aethiopiae.

Verbum Hebraicum SELSEL, quod Symmachus, sonitum, Theodotion, aves interpretati sunt, et nos in cymbalum vertimus. Aquila bis umbram transtulit. Sed sciendum quod umbra SEL dicitur, hic autem syllaba ipsa geminatur. Ex quo possumus dictum intelligere: Vae terrae, quae in umbra alarum suarum pollicetur auxilium. Et cum Scriptura dicat: Qui habitat in adjutorio Altissimi, in protectione Dei coeli commorabitur (Ps. XC, 1), pro quo in Hebraeo scriptum est, In umbra Omnipotentis commorabitur: ipsam Dei similitudinem habere se jactans, et in periculis constituta aliis suffragari repromittit. Significat autem sive No, Aegypti civitatem, quae nunc Alexandria dicitur, sive Aegyptum, in qua semper Jerusalem quasi super quassatam arundinem innixa est, quae confracta manum perforat incumbentis. Et est hic ordo pulcherrimus: ut quomodo in priori Visione sermo propheticus Damasco minabatur, quod decem tribus in illa habuerint auxilium, misericordiam Dei rogantes: sic etiam nunc Aegypto vastitas praedicetur; ob cujus auxilium Dei neglecta sit invocatio. Ipsa est enim terra, quae est trans flumina Aethiopiae, id est, trans rivos Nili fluminis, quem de Aethiopia in Aegyptum fluere nemo dubitat. Potest Aegyptus alarum cymbalum dici propter velocitatem frugum: velox quippe et concitus avium volatus reddit cymbali sonitum. Quidam ex eo quod

sequitur: Qui mittit in mari legatos, et in vasis papyri super aquas, Romanum regnum intelligunt et omnem historiam referunt ad Vespasiani et Titi tempora, a quibus Hierosolyma subversa est. Sed hoc fidei nostrae non convenit, ut minetur Dominus regno Romano, quare impiam gentem subverterit, et rursus in montem Sion dicat munera deferenda, nisi forte et haec spiritualiter in Ecclesia accipiamus.

(Vers. 2.)

Qui mittit in mari legatos, et in vasis papyri super aquas. Ite, angeli veloces, ad gentem convulsam et dilaceratam, ad populum terribilem, post quem non est alius, ad gentem exspectantem et conculcatam, cujus diripuerunt flumina terram ejus.

Apud Hebraeos et Aegyptus et Aegyptius et Aegyptii, uno vocabulo nuncupantur MESRAIM. Hoc dictum sit, ne quis in verbo haereat, cum pro genere feminino masculinum invenerit, id est, pro terra hominem, quia et nunc dicitur: Qui mittit in mari legatos, hoc est, ipsa Mesraim, ipse Aegyptius, eo quod de Alexandria, quae tunc, ut diximus, No vocabatur, legati missi sunt Hierosolymam et in vasis papyri, id est, epistolis, sive navibus, suum illis auxilium promittentes, dixerint: Ite velociter ad Judaeorum gentem convulsam, et Assyriorum impugnatione laceratam; ad populum quondam terribilem, qui Dei utebatur imperio, ad cujus potentiam nullus alius comparandus est: ad gentem, quae Dei semper exspectabat auxilium, et nihilominus ab hominibus conculcatur: cujus terram flumina, id est, diversi reges depopulati sunt. Alii autem putant, quod apostropha dirigatur ad Dominum, et sit sensus: O Deus, qui mittis in mare saeculi istius Prophetas, et quasi per epistolas navigantes, populum commonens, tuis imperas nuntiis: ite velociter ad gentem meam laceratam atque convulsam, ad populum robustissimum, qui omnibus

quondam in circuitu gentibus terrori fuit, qui semper Dei exspectavit auxilium, et pro peccatorum magnitudine, quod sperat, non meretur accipere: cujus diversarum gentium reges vastavere terram, et caetera quae sequuntur. Eusebius Caesariensis historicam interpretationem titulo repromittens, diversis sensibus evagatur, cujus cum libros legerem, aliud multo reperi, quam indice promittebat. Ubi cumque enim eum historia defecerit, transit ad allegoriam, et ita separata consociat, ut mirer eum nova sermonis fabrica in unum corpus lapidem ferrumque conjungere. Hoc breviter admonui, ne quis nos putet ex illius fontibus mutuasse quae dicimus; nam et in praesenti capitulo adversum Judaeos et Hierosolimam dicit prophetiam dirigi, quod in principio fidei christianae ad totas gentes epistolas miserint, ne susciperent passionem Christi: et miserint usque ad Aethiopiam et Occidentalem plagam, totumque orbem hujus blasphemiae disseminatione compleverint.

(Vers. 3.)

Omnes habitatores orbis qui moramini in terra, cum elevatum fuerit signum in montibus, videbitis, et clangorem tubae audietis.

Cunctae, inquit, gentes, per circuitum, quando meam jussionem, quasi signum in montibus elevatum, meumque imperium, quasi clangorem tubae sublimer resonantis audieritis, tunc videbitis quid praeceperim.

(Vers. 4.)

Quia haec dicit Dominus ad me: Quiescam, et considerabo in loco meo.

Quid est quod locutus est Dominus ad Prophetam? Hoc quod sequitur: donec veniant quae praecepi, in mea sede requiescam: ut Judaei putant, in Templo; ut nos, in

coelestibus. Et considerabo, inquit, qui rerum finis adveniat.

Sicut meridiana lux clara est, et sicut nubes roris in die messis. Sicut in toto die nihil est clarius meridie, quando sol de medio coelo rutilat, et omnem orbem pariter illustrat, et sicut in aestu et calore torrente, quando nudus messor excoquitur, et operis magnitudinem anhelitus probat, gratissima est roris temperies, si arentes stipulas matutinus humor secabiles faciat: ita meus sermo, quem considerabo in loco meo, cunctis in me credentibus gratus adveniet.

(Vers. 5, 6.)

Ante messem enim totus effloruit, et immatura perfectio germinavit, et praecedunt ramusculi ejus falcibus, et quae derelicta fuerint, abscidentur et excutientur. Et relinquentur simul avibus montium et bestiis terrae, et aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae terrae super illum hyemabunt. Quia de meridie dixerat, et nubem roris in aestate ac messe praemiserat, et ab agricultura translationem sumpserat, servat eam in reliquis, describens Aegypti superbiam, et populi illius vastitatem, et cadavera per universam provinciam, quae a volucris devoranda sint. Quomodo enim ante maturitatem segetes erumpentes, cito pereunt, et antequam perfectio temporis veniat, germinantes inutiles sunt: sic, inquit, Aegyptii populi quasi rami inutiles falcibus praeceduntur, et cunctae propagines nudabuntur. Ac ne putares eum de vinea dicere, et non de hominibus, vertit metaphoram in historiae veritatem: Et relinquentur, inquit, simul avibus montium, et bestiis terrae. Aves enim et bestiae non abscisos arborum ramos, sed cadavera devorant. Legamus plenius Ezechiel, ubi prophetat contra Pharaonem et contra Aegyptum: et haec omnia apertissime scripta reperiemus (Ezech. XXIX). Quodque

dicit: Aestate perpetua erunt super eum volucres, et omnes bestiae super illum hyemabunt, aut vere interfectorum significat multitudinem, aut per eandem translationem demonstrat, quod a cunctis gentibus vastandus sit.

(Vers. 7.)

In tempore illo deferetur munus Domino exercituum a populo divulso et dilacerato, a populo terribili, post quem non fuit alius: a gente exspectante, exspectante et conculcata, cujus diripuerunt flumina terram ejus, ad locum nominis Domini exercituum montem Sion.

Post Aegypti vastitatem et deletum ejus imperium, nequaquam Israel in umbrae illius vanitate confidet, sed revertetur ad Dominum, et sua munera deferet ad montem Sion, id est, in templum ejus, et illum solum rogans, cujus verum aeternumque praesidium est. Hoc autem sub Zorobabel et Jesu, et Ezra ac Neemia factum intelligimus. LXX, pro eo quod nos diximus: exspectantem, exspectantem, et in Hebraico scriptum est, sperantem, sperantem, econtrario interpretati sunt --- id est, non sperantem. Et ob hanc causam dederunt occasionem Eusebio, ut hoc de gentibus magis, quae nec spem habeant, nec Testamentum Dei, nec Prophetas, intelligendum putaverit, quam de Judaeis: quod ab ipsis postea Ecclesiae, quae in specula constituta est, dona mittenda sint, et offerendae victimae spirituales.

(Cap. XIX.---Vers. 1.)

Onus Aegypti. Ecce Dominus ascendet supra nubem levem, et ingrediatur Aegyptum, et movebuntur simulacra Aegypti a facie ejus, et cor Aegypti tabescet in medio ejus.

Moris est Scripturarum, obscuris manifesta subnectere, et quod prius sub aenigmatibus dixerint, aperta voce proferre. Unde et in praesenti loco, quia contra Aegyptum fuerat comminatus: Vae terrae obumbranti alis, quae est trans flumina Aethiopiae, et caetera quae propheticus sermo contexuit: nunc manifestiorem fecit intelligentiam, et ad ipsam comminans Aegyptum loquitur, quod nequaquam per Angelos, sed ipse Dominus veniat super nubem levem, id est, velocem, et ingrediatur Aegyptum, et idola Aegypti contremiscant, tabescatque cor fortium, et Ezechielis vaticinium compleatur: Disperdam simulacra, et cessare faciam idola de Memphis (Ezech. XXX, 13). Quidam totam hanc prophetiam ad Salvatoris tempora referunt, quando ingressus est super nubem levem, id est, corpus humanum, quod ex Virgine assumpserat, nullo humanae commixtionis semine praegravatum: sive quod a nube levi portatus sit, id est, corpore Virginali, et ad ingressum ejus omnes daemones contremuerint, tuncque prima idolorum ruina fuerit, praesentiam Domini ferre non sustinens.

(Vers. 2.)

Et concurrere faciam Aegyptios adversus Aegyptios, et pugnabit vir contra fratrem suum, et vir contra amicum suum, civitas adversus civitatem, et regnum adversus regnum.

Ingresso Aegyptum Domino, et potentissimam gentem sui praesentia destruyente, erit prima victoria dissidere Aegyptios contra Aegyptios, et adversum se rebeli odio dimicare: quod temporibus Assyriorum et Nabuchodonosor regis Babylonii factum esse, manifestum est, aliis sedentibus, et aliis repugnantibus. Quod autem haec de Babylonica captivitate praedicat, Jeremias testis est, dicens: Vitula elegans atque formosa Aegyptus, stimulator ab Aquilone veniet ei. Et rursum: Confusa est filia Aegypti, et tradita in manu populi Aquilonis (Jerem.

XLVI, 20, 24). Ezechiel quoque pari prophetiae auctoritate consentiens: Et cessare, inquit, faciam multitudinem Aegypti in manu Nabuchodonosor regis Babylonis. Et iterum: Confortabo brachia regis Babylonis, daboque gladium meum in manu ejus, et confringam brachia Pharaonis. Et scient quia ego Dominus, cum dedero gladium meum in manu regis Babylonis, et extenderit eum super terram Aegypti, et dispergam Aegyptum in nationes (Ezech. XXX, 10, 24, et seqq.). Si autem ad tempora referimus Salvatoris, illud de Evangelio sumamus exemplum: Nolite putare quod veni pacem mittere super terram: non veni pacem mittere, sed gladium. Veni enim dividere virum adversus proximum suum, et filiam contra matrem suam, et nurum contra socrum suam, et inimici hominis domestici ejus (Matt. X, 34, seqq.). Et rursum in alio loco: Erunt divisi duo in tres, et tres in duo: pater contra filium, et mater contra filiam, et nurus contra socrum (Luc. XII, 52, 58).

(Vers. 3.)

Et disrumpetur spiritus Aegypti in visceribus ejus, et consilium ejus praecipitabo: et interrogabunt simulacra sua et divinos suos, et pythones et hariolos.

Cum seditio fuerit orta in Aegypto, sive Babylonio servire cupientibus, sive nolentibus jugo ejus colla submittere: sive aliis Christo credentibus, aliis repugnantibus, disrumpetur et scindetur spiritus Aegypti, non eadem cunctis volentibus, et omne consilium eorum redigetur ad nihilum. Tunc ibunt ad simulacra sua; et divinos, et hariolos, ac vates, magicisque edoctos artibus interrogabunt, cur ista acciderint.

(Vers. 4.)

Et tradam Aegyptum in manu dominorum crudelium, et rex fortis dominabitur eorum, ait Dominus Deus exercituum.

Duplicem intelligentiam sequimur: vel Chaldaicorum temporum, quando a Nabuchodonosor Aegyptus expugnata est; vel Romani imperii, quando Antonio Cleopatraque superatis, Augustus Caesar Aegyptum subjugavit. Babylonios fuisse crudeles, omnis Scriptura testatur, qui parvulis non pepercerint, et suis eos jaculis vulnerarint, nec praegnantibus sint miserti. Romanum autem regnum fortissimum, et Danielis Scriptura testatur (Cap. VII), exponens quartam bestiam habentem dentes et ungues ferreos.

(Vers. 5-7.)

Et arescet aqua de mari, et fluvius desolabitur atque siccabitur, et deficient flumina, attenuabuntur et siccabuntur rivi aggerum. Calamus et juncus marcescent, nudabitur alveus rivi a fonte suo, et omnis sementis irrigua siccabitur, arescet, et non erit.

Naturale est, ut cum per iram Dei captivitas venerit, indignationem ejus pestilentia subsequatur, et adversum eos qui offenderint Deum, cuncta simul elementa desaevant. Unde scriptum est in alio Propheta (Jerem. XII), et volucres in aere deficere, et pisces in aquis, ut omnia humano usui subtrahantur. Hoc dicimus, si simpliciter siccitatem Nili fluminis et rivorum ejus voluerimus accipere. Sin autem per metaphoram: in fluvio regnum, et in rivis duces ejus intelligimus; et in virore et junco et papyro cunctam Aegypti abundantiam, ut per eas res, opes Aegypti describantur, quarum Aegyptus fertilissima est. Legamus Ezechiel, ubi rex Pharao draco magnus habitare describitur in fluminibus, et dicit: Meus est fluvius, et ego feci memetipsum. Et audit: Ponam frenum in maxillis tuis, et agglutinabo pisces fluminum

tuorum in squamis tuis, et extraham te de medio fluminum tuorum, et universi pisces tui squamis tuis adhaerebunt, et projiciam te in deserto (Ezech. XXIX, 3, 4). In adventu autem Christi haec omnia --- intelligenda sunt, juxta illud quod supra legimus: Desertum faciet Dominus mare Aegypti. Et rursum: Immittet Dominus manum suam super fluvium Aegypti violentum, et percutiet eum in septem vallibus, ita ut pertranseat eum quis calceato pede: quod scilicet omnis error Aegyptiarum aquarum, et artes maleficae, quibus subjectis populis illudebant, Christi siccentur adventu. Quodque dicit: Arescet aqua de mari, et historice possumus accipere, non mare magnum significari, sed lacum Mareotiden, eo quod Scriptura omnes congregationes aquarum appellet maria. Possunt et hyperbolice dicta intelligi. Quodque sequitur: Nudabitur alveus rivi a fonte suo, describit quod rivus et fons arescant simul.

(Vers. 8-10.)

Et moerebunt piscatores, et lugebunt omnes mittentes in flumen hamum, et expandentes rete super faciem aquae marcescent. Et confundentur qui operantur linum, plectentes, et texentes subtilia: et erunt irrigua ejus flaccientia: omnes qui faciebant lacunas ad capiendos pisces.

Et hoc dupliciter accipe, quod vastata Aegypto, et cuncta provincia ariditate siccata, moereant piscatores, et lugeant qui in flumen mittebant hamum, et qui operabantur retia ac sagenas, et texebant junco diversi generis vascula, id est, principes et regii generis, atque rectores: et quod in adventu Christi omnes perversi generis piscatores, qui contra Apostolicam disciplinam capiebant homines in perditionem, et stulta sapientia texebant retia et sagenas, quibus perditos irretirent, confusi sunt, et nullus aut rarus in Aegypti terra sit talis

piscator. Hoc opere videmus expletum, quod Ecclesiarum tropaea consurgunt, et in omni Aegypto idola corruerunt.

(Vers. 11-13.)

Stulti principes Taneos, sapientes consilarii Pharaonis dederunt consilium insipiens: quomodo dicetis Pharaoni: Filius sapientium ego, filius regum antiquorum? Ubi sunt nunc sapientes tui? annuntient tibi, et indicent, quid cogitaverit Dominus exercituum super Aegyptum. Stulti facti sunt principes Taneos, emarcuerunt principes Mempheos: deceperunt Aegyptum angulum populorum ejus.

Tanim metropolim fuisse Aegypti, et Psalmista declarat, quod ibi Moyses multa signa fecerit, quae in Exodo describuntur: Posuit in Aegypto signa sua, et prodigia sua in campo Taneos (Ps. LXXVII, 11). Memphim quoque magicis artibus deditam, pristini usque ad praesens tempus vestigia erroris ostendunt. Et hoc breviter indicatur, quod Babylonia vastitate veniente, omnia Magorum consilia, et eorum qui futurorum scientiam promittebant, stultitiae coarguantur, et in adventu Christi cuncta redigantur in nihili, non invenientibus consilium Aegypti vatibus, quomodo dogma opprimant christianum. Idioma autem Scripturarum est, ut angulum pro regno ponant, eo quod populos contineat, et quasi in tota domo fortissimum sit. Unde et Christus duorum populorum parietes continens, lapis dicitur angularis (Ephes. II). Quodque intulit: Quomodo dicetis Pharaoni, filius sapientium ego, filius regum antiquorum, significat quod Egyptii heroes et deos auctores suae gentis simulent, Oron, et Isin, et Osirin, et Tiphonem.

(Vers. 14, 15.)

Dominus miscuit in medio ejus spiritum vertiginis: et errare fecerunt Aegyptum in omni opere suo, sicut errat

ebrius et vomens: et non erit Aegypto opus quod faciat, caput et caudam incurvantem, et refrenantem.

Primum de interpretatione dicamus, et postea de his quae scripta sunt, disseremus. Pro spiritu vertiginis interpretari potest et spiritus erroris. In eo quoque quod nos transtulimus, incurvantem, et refrenantem, possumus dicere incurvum et lascivientem, ut intelligamus senem et puerum, Nos autem verbum Hebraicum AGMON dum celeriter quae scripta sunt vertimus, ambiguitate decepti, refrenantem diximus, quod significantius Aquila transtulit --- id est, qui nihil recte agit, sed omne perversum, ut puerum significaret. Est igitur sensus: Stulti facti sunt principes Taneos, et sapientes consilarii Pharaoni dederunt consilium insipiens, et emarcuerunt principes Mempheos, et deceperunt Aegyptum angulum populorum, quia Dominus miscuit eis spiritum erroris atque vertiginis, ut ignorent quid loquantur, et errare faciant Aegyptum. Et sicut ebrius et vomens egerit quod ingesserat, et ubi sit, nescit, sed jacet mentis alienae: sic nullum habebit Aegyptus opus, sive consilium, quod aut caput habeat, aut finem, aut senibus conveniat, aut pueris, quorum alii per nimiam aetatem desipiunt atque delirant, alii per lasciviam et infantiam ignorant quid agant. Hoc autem sive in Babylonia vastitate, sive in adventu Christi, et juxta litteram, et juxta spiritualem intelligentiam recipere volueris, habebit consequentiam.

(Vers. 16, 17.)

In die illa erit Aegyptus quasi mulieres, et stupebunt et timebunt a facie commotionis manus Domini exercituum, quam ipse movebit super eam. Et erit terra Juda Aegypto in festivitatem: omnis qui illius fuerit recordatus, pavebit a facie consilii Domini exercituum, quod ipse cogitavit super eam.

Melius reor etiam proprium errorem reprehendere, quam dum erubesco imperitiam confiteri, in errore persistere. In eo quod transtuli, Et erit terra Juda Aegypto in festivitatem, pro festivitate in Hebraico legitur AGGA, quod interpretari potest et festivitas (unde et Aggaeus in festivum vertitur) et timor, quod significantius Aquila transtulit --- cum aliquis pavidus, et tremens circumfert oculos, et advenientem formidat inimicum. Ergo si voluerimus in bonam partem accipere, quod recordatio Judae Aegypto sit gaudii, recte festivitas dicitur. Sin autem, ut arbitror, in timorem pro festivitate vertitur, intelligamus formidinem vel pavorem, quod cum Nabuchodonosor venerit, et omnes virorum fortium manus quasi mulierum fuerint dissolutae, etiam vocabulum Judae terrori sit Aegypto, quia dum ei vult auxilium praebere, tanta mala perpessa sit. De nostris temporibus nemo dubitat, quod comparatione Christianorum omnes Ethnici quasi mulieres sint, infirmas habentes sententias, et quidquid dixerint verti in stultitiam, dum stupeant tantam gentis conversionem, et mirentur atque intelligant manum Domini, et quicumque gentilium nominis christiani fuerit recordatus, imbecillitatem idololatriae timore fateatur.

(Vers. 18.)

In die illa erunt quinque civitates in terra Aegypti loquentes lingua Chanaan, et jurantes per Dominum exercituum: civitas solis vocabitur una.

Pro civitate solis, nescio quid volentes LXX interpretati sunt asedec, quam quidam nostrorum urbem justitiae interpretatur, et ductus errore, quod juxta Hebraicum ARES scriptum sit, terram putat, quae aliis litteris scribitur. Melius ergo transtulit Symmachus, civitas solis vocabitur una: ARES enim verbum ambiguum et testa dicitur et sol, eo quod utrumque areat, et siccum sit. Hunc locum non intelligens Onias, templum exstruxit in

Aegypto in oppido [Heliopolis]. Lege Josephi Historias (Joseph. lib. XII, cap. 9). Alii Ares, id est, --- hoc est, testam, urbem Ostracinem intelligi volunt, et caeteras juxta Rhinocoruram, et Casium civitates, quas usque hodie in Aegypto lingua Chananitide, hoc est, Syra loqui manifestum est: et putant e vicino Syros atque Arabas a Nabuchodonosor in illam terram fuisse translatos. Porro qui in adventu Christi, et Romano imperio prophetiam disserunt, quinque civitates, vel legem Domini, quae in Alexandria primum interpretata est, vel quinque Ecclesiae ordines, episcopos, presbyteros, diaconos, fideles, catechumenos sentiunt: aut certe spiritualem legis intelligentiam, de qua et Apostolus ait: Volo quinque verbis loqui in Ecclesiis in sensu meo, quam decem millibus verborum in lingua (I Cor. XIV): et quod una quinque civitatum appelletur civitas solis, videlicet justitiae, in cujus pennis est sanitas.

(Vers. 19-21.)

In die illa erit altare Domini in medio terrae Aegypti, et titulus juxta terminum ejus Domino. Et erit in signum, et in testimonium Domino exercituum in terra Aegypti. Clamabunt enim ad Dominum a facie tribulantis: et mittet eis Salvatorem, et propugnatorem qui liberet eos. Et cognoscetur Dominus ab Aegypto, et cognoscent Aegyptii Dominum in die illa, et colent eum in hostiis, et muneribus, et vota vovebunt Domino, et solvent.

Ab hoc loco usque ad finem Aegyptiae Visionis, sive Ponderis, et Judaei et nostri de Christi adventu intelligi volunt; sed illi vota sua differunt in futurum, nos quasi jam transacta retinemus. Diem autem pro tempore accipe: quamquam sub Onia Josephus haec facta contendat, qui profugus in Aegyptum, cum turba plurima Judaeorum aedificavit templum, et altare, et prophetiam Christi cassa implere temeritate conatus est. Ita autem unum altare dicitur, quomodo una fides, et unum baptisma, et

una Ecclesia. Et titulus juxta terminum ejus Domino, haud dubium quin Evangelium, et Apostolorum scripta significet. Quomodo enim supra juxta Tropologicam intelligentiam terra Juda Aegypto formidabilis, sive solemnis, vetus intelligitur Testamentum: sic et titulus in terminis Aegypti, Evangeliorum historia demonstratur. Denique jungit: Et erit in signum, et in testimonium, Dominicae videlicet passionis. Tunc hi qui crediderint, concurrentibus Aegyptiis contra Aegyptios, et pugnante viro contra fratrem suum, et civitate contra civitatem dimicante: cum persecutionis tempus ingruerit, implorabunt Domini misericordiam, statimque Salvator adveniet, id est, Jesus, hoc enim in lingua nostra sonat. Et cognoscetur Dominus ab Aegyptiis, et cognoscent eum, sive persecutores qui fuerint superati, sive credentes praesenti auxilio liberati. Et colent eum in hostiis et muneribus, votaue vovebunt Domino et solvent. Respondeant Judaei: Lege praeceptum est, ut altare non fiat nisi in loco uno quem elegerit Dominus Deus, et hostiae tantum a Sacerdotibus Levitici generis immolentur (Deut. XXVI). Ecce Isaias aperte docet quod Aegyptii cognoscant Dominum, et colant eum, et hostias, et munera offerant, et vota voveant atque persolvant. Si Aegyptii sacerdotium habent, impletur et in illis Pauli testimonium dicentis: Translato sacerdotio, necesse est ut legis translatio fiat (Hebr. VII, 12).

(Vers. 22.)

Et percutiet Dominus Aegyptum plaga, et sanabit eam: et convertentur ad Dominum, et placabitur eis, et sanabit eos.

Quem enim diligit Dominus, corripit, castigat autem omnem filium quem recipit. Persecutio non ad negationem credentium, sed ad probationem pertinet, et coronam.

(Vers. 23.)

In illa die erit via de Aegypto in Assyrios, et intrabit Assyrius in Aegyptum, et Aegyptius in Assyrios: et servient Aegyptii Assur.

Ante adventum Christi unaquaeque gens suum habebat regem, et de alia ad aliam nullus ire poterat nationem: in Romano autem imperio unum facta sunt omnia. Doctus lector veteres revolvat historias, et ab Euphrate usque ad Tigrim, omnem in medio regionem Assyriorum fuisse cognoscat. Ergo quos veteres Assyrios, nunc nos vocamus Syros, a parte totum appellantes. Quod autem dicitur: Aegyptii servient Syris, vel sic accipiendum, quod Romanae legiones Syro instructae milite Aegyptum custodiant, aut quod utriusque gentis inter se commercia sint, et abundantiam Aegypti Syriae suscipiant civitates, sicut econtrario Palaestinae et Phoenicis bonis Aegyptus irrigetur. Quidam nostrorum male haec ad mille annos referunt, et more Judaico in consummatione mundi futura pronuntiant, quando Antichristus de Assyriis veniens, Aegyptum Aethiopiamque possederit.

(Vers. 24, 25.)

In die illa erit Israel tertius Aegyptio et Assyrio, benedictio in medio terrae, cui benedixit Dominus exercituum, dicens, Benedictus populus meus Aegypti, et opus manuum mearum Assyrio: haereditas autem mea Israel.

Nequaquam Israel inter Aegyptum et Assyrium medius elidetur, nunc Antiochis et Demetriis ad se Judae trahentibus regnum, nunc Ptolemaeis possessionem ejus sibi vindicantibus; sed et ipsa sub Romano imperio, ac per hoc Christi imperio constituta, erit ejus conditionis,

cujus et Aegyptus et Assyrii, et benedicetur in omni terra. Quia ex Sion exhibit lex, et verbum Domini de Jerusalem. Tunc dicetur a Domino: Benedictus populus meus Aegypti: quando nequaquam Moyse, sed Christo Domino praeunte, infinita hominum millia solitudines repleverint, et Pharaone submerso, dixerint in deserto: Cantemus Domino, gloriose enim magnificatus est: equum, et ascensorem dejecit in mare (Exod. XV, 1). Tunc et opus manuum Domini erit in Assyriis; hae enim vel maximae gentes monachorum florent examinibus, Aegyptus, et Mesopotamia, et pari inter se pietate contendunt. Haereditas autem Christi Israel, hoc est, nativitatis, et crucis, et resurrectionis, ascensionisque ejus loca, ad quae de toto orbe concurritur.

(Cap. XX.---Vers. 1.)

Anno quo ingressus est Thartam in Azolum, cum misisset eum Sargon rex Assyriorum, et pugnasset contra Azotum, et cepisset eam. In tempore illo locutus est Dominus in manu Isaiae filii Amos, dicens: Vade et solve saccum tuum de lumbis tuis, et calceamenta tua tolle de pedibus tuis: et fecit sic, vadens nudus et discalceatus. Dixitque Dominus: Sicut ambulavit servus meus Isaias nudus et discalceatus, trium annorum signum, et portentum erit super Aegyptum, et super Aethiopiam. Sic minabit rex Assyriorum captivitatem Aegypti, et transmigrationem Aethiopiae, juvenum et senum nudam et discalceatam, discoopertis natibus, ignominiam Aegypti. Et timebunt, et confundentur ab Aethiopia spe sua, et ab Aegypto gloria sua. Et dicet habitator insulae hujus in die illa: Ecce haec erat spes nostra, ad quos confugimus in auxilium, ut liberaret nos a facie regis Assyriorum, et quomodo effugere poterimus nos?

Totam posuimus capituli hujus continentiam, ut per partes singula disseramus. Azotus quae Hebraice dicitur ESDOD, urbs fuit potentissima Palaestinae de quinque

urbibus: hanc Sargon rex Assyriorum, qui septem nominibus appellatur, misso duce exercitus sui, cui nomen erat Thartan, cepit et tenuit. Eo igitur tempore quo vicina civitas capta est, praecipitur Isaiae, ut deposita saccea tunica (hic enim erat habitus prophetalis populi delicta plangentis), et calceamentis e pedibus, quae LXX caligas vocant, nudus et discalceatus incederet, typum praebens captivitatis Aegyptiae et Aethiopum, qui Aegyptiis in adiutorium fuerant: quod quomodo Isaias nudus ambularet, et foeditatem cernentibus nudis natibus demonstraret: ita omnis Aegyptus atque Aethiopia, populante Assyrio, nudae fierent, et nihil omnino in terra remaneret. Nec hoc aliquis putet superiori felicitati, quae Aegyptiis repromittitur, esse contrarium: quia ibi post mala de futura beatitudine praedicatur: hic autem praesens narratur captivitas, per quam deletio Israel et Damasco, et Philistiim, recta via perrexit Aegyptum, et ipsos pariter Aethiopesque superavit. Quod ne cui videatur ambiguum, ipsius Isaiae ponamus testimonium: Reversus autem Rapsaces, invenit regem Assyriorum praeliantem adversus Lobnam: audierat enim quia profectus esset de Lachis: et audivit de Tharaca rege Aethiopiae dicentes: Egressus est ut pugnet contra te (IV Reg. XIX, 8, 9). Simulque discimus obedientiam prophetarum, quod vir nobilis (tradunt enim Hebraei Isaiam socerum fuisse Manasse filii Ezechiae regis Juda) non erubuerit nudus incedere; sed Dei praeceptis nihil honestius iudicans, deposuerit saccum, quo abjecto nudus fuerit, unam prius habens tunicam, et ipsam cilicinam. Quod autem dicitur: Trium annorum signum, et portentum erit super Aegyptum et super Aethiopiam, hoc significat, quod tribus annis ab Assyriis Aegyptus vastanda sit et Aethiopia. Tunc, inquit, dicet habitator insulae hujus, hoc est, Jerusalem quae vicinarum gentium fluctibus tunditur: Haecine erat spes nostra? et ad hos confugimus, ut nobis praeberent auxilium, qui se de captivitatis malo eruere non quiverunt? Est igitur hic ordo providentiae Dei, omne hominum genus ineffabili iudicio dispensantis. Contra Dei

iram Israel speravit in Damasco: diruatur civitas quae adversum illius voluntatem impiis praestat auxilium. Judas speravit in Aegyptiis: et Aegyptus destruatur. Aegyptii confisi sunt in Aethiopibus: Aethiopes quoque vincantur ab Assyriis. Assyrii superbierunt, non Dei, sed suarum virium arbitantes esse victoriam: et ipsi vincantur a Babyloniis. Babylon elevavit contra Deum caput: et ipsa a Medis Persisque superetur. Persae et Medi ex parte persecuti sunt populum Dei, et aries saevissimus ad Orientem et Occidentem omnes populos ventilavit; veniat hircus Alexander, et conterat eum pedibus suis. Et iste qui ultra modum erectus est, veneno pereat, regnumque ejus dividatur in partes: et cum multo tempore inter se collisum fuerit, Romano vincente, populetur. Romanus ipse ferratis dentibus unguibusque sanctorum carnes, et cruento ore laceravit: excidatur lapis de monte sine manibus, et potentissimum primum regnum ac ferreum, deinde fragile et infirmum, in testarum modum conterat (Daniel. II).

>>Sequitur Pars 2>>